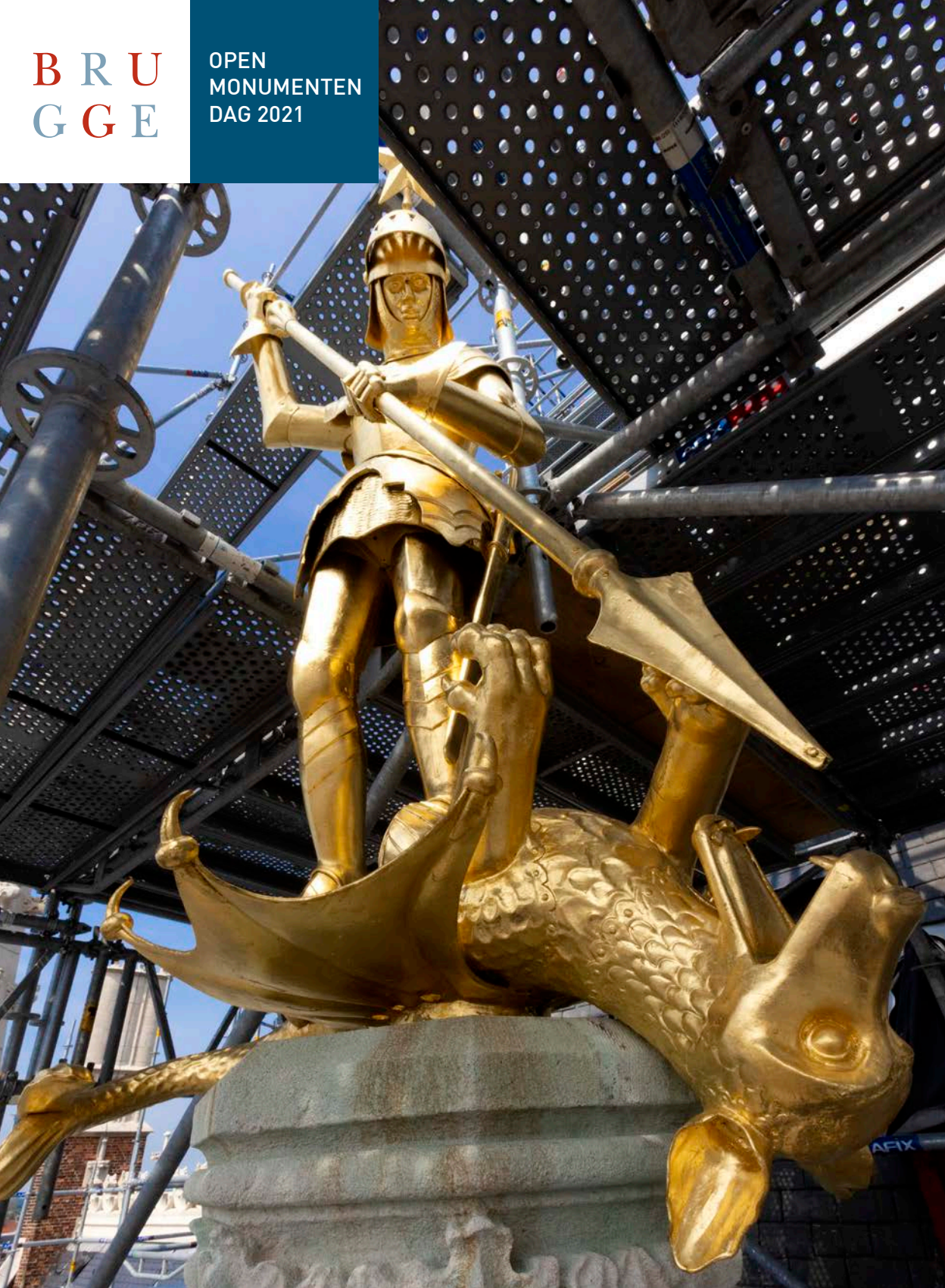

B R U
G G E

OPEN
MONUMENTEN
DAG 2021

Open Monumenten dagen Brugge

Zaterdag 11 september 2021

Zondag 12 september 2021

Franky Demon

Schepen bevoegd voor Monumentenzorg

Dirk De fauw

Burgemeester

Voorwoord

Open Monumentendag is inmiddels aan de 33ste editie toe. Vorig jaar waren we door de COVID-19-pandemie genoodzaakt om een alternatief programma uit te werken met een fiets- en wandelgids. Hoewel ook 2021 getekend blijft door COVID-19, knopen we terug aan met de sterke Brugse traditie om een heel weekend lang te kunnen genieten van een mooi aanbod. Er is uiteraard ook rekening gehouden met de veiligheidsmaatregelen: diverse plekken kan u in de buitenlucht beleven of worden in kleine groepen bezocht.

We nodigen u met veel goesting uit naar locaties die om diverse redenen volop in de actualiteit staan. Een aantal zijn in volle restauratie en krijgen een nieuwe tijdslaag toegevoegd. Voor andere sites staan er grootse plannen op til en kan u nog een kijkje komen nemen vóór de werf start. Daarnaast gingen we aan de slag met het Europese thema 'inclusief erfgoed'. Diversiteit en inclusie spelen immers een steeds belangrijker rol in onze samenleving en Open Monumentendag is een uitgelezen moment om dat als stadsbestuur onder de aandacht te brengen. Te beginnen met deze brochure, waarin we voor het eerst actief informatie meegeven voor specifieke doelgroepen.

Als werelderfgoedstad zullen we de komende jaren het publiek actiever betrekken en informeren over alles wat bij een eigentijds erfgoedbeleid komt kijken. Nieuwe beschermingen zoals de verrassende Eendenkooi in de polders, herbestemmingen zoals de voormalige Sint-Godelieveabdij, (beheers)planning zoals voor de vesten of de stadswijk Sint-Gillis. Maar evenzeer integratie van hedendaagse architectuur binnen en buiten de stad en financiering zoals onze recente premie voor historisch schrijnwerk. En misschien nog het belangrijkste van al: ondersteuning van beheerders die jaar in, jaar uit met veel passie zorgen dragen voor hun erfgoed.

Dank aan iedereen die dit weekend mogelijk maakte, in het bijzonder de deelnemende eigenaars, de partners en overheidsdiensten, de vrijwilligers en vaste medewerkers.

Van harte welkom en geniet terug met volle teugen van alles wat Brugge u te bieden heeft!

Voorwoord	3
Inleiding	6
Locaties Open Monumentendag 2021	12
1. Boeveriestraat 45, “Tuin van Heden” of de herbestemming van de Sint Godelieveabdij	12
2. Ezelstraat 68, De herbestemming en restauratie van de Weylerkazerne	18
3. Gotje 17, Een nieuwe toekomst voor metaalwerkplaats C. Meester & Zn	34
4. Julius en Maurits Sabbestraat 42, De restauratie van de directeurswoning van de Marmerij Campers	44
5. Katelijnestraat 103-113, De rode nonnen te Brugge, het klooster van de Redemptoristinnen, hersteld en herbestemd	54
6. Komvest 43, Het kantoorgebouw van de Gistfabriek	64
7. Markt 3, Het Provinciaal Hof, van besloten erfgoed tot open huis	70
8. Naaldenstraat 19, De Romeinse Zaal in het Hof Bladelin	84
9. Oude Zomerstraat 2, Het laatgotisch huis of het huis van Zeno	90
10. Peterseliestraat 136-158, Godshuis De Schipjes	
Duurzaam historisch erfgoed: droom of werkelijkheid? Mintus waagt de sprong!	98
11. Schuttersstraat 5-7, De herbestemming en restauratie van het karmelklooster	108
12. Sint-Jakobsstraat 23, De renovatie en restauratie van het Stedelijk Conservatorium	118
13. Sint-Maartensplein 5-6, De herbestemming en restauratie van het 18de-eeuwse hôtel Van Hamme de Stampaertshoucke	126
14. Blankenbergse Dijk 75-79, De restauratieopleidingen in Hoeve Ten Walle	134
15. De pas beschermde eendenkooi van de Meetkerkse Moeren	146
Activiteiten	153
1. Themawandeling, Sint-Gillis, van dorp tot toekomst	154
2. Themawandeling Natiehuizen, of immigratie en integratie in vroegere eeuwen tot op vandaag	157
3. Themawandeling Over ramen en deuren, waarom behouden of veranderen	158
4. Themafietstocht Woningen in de rand, Brugs modernisme een randgeval?	160
Muziek	162
Aanbod voor mensen met een visuele of auditieve beperking	166
Informatie	170

Inleiding

Inleiding

Tijdens Open Monumentendag staat het bezoek aan monumenten en ander onroerend erfgoed centraal. Overal in Vlaanderen kan je dan erfgoedsites bezoeken die om een of andere reden uw aandacht verdienen. Brugge heeft een lange en sterke traditie om Open Monumentendag over een weekend te spreiden. Dat biedt u de gelegenheid om meer te kunnen kiezen uit een doorgaans stevig gevuld programma.

Net zoals voor de Heilig Bloedprocessie, de Meifoor en vele andere jaarlijkse activiteiten kregen die Brugse tradities in 2020 en 2021 een flinke knauw. Vorig jaar waren we genooddaakt om ook voor Open Monumentendag een ander aanbod uit te werken. We hielpen u op weg om op eigen houtje een wandel- of fietsparcours af te leggen. Daarnaast waren er voor het eerst virtuele openstellingen. Uit de reacties nadien bleek dat menig Bruggeling het aanbod wist te appreciëren, maar een fysiek bezoek tijdens een geconcentreerd moment in het jaar draagt duidelijk de voorkeur weg.

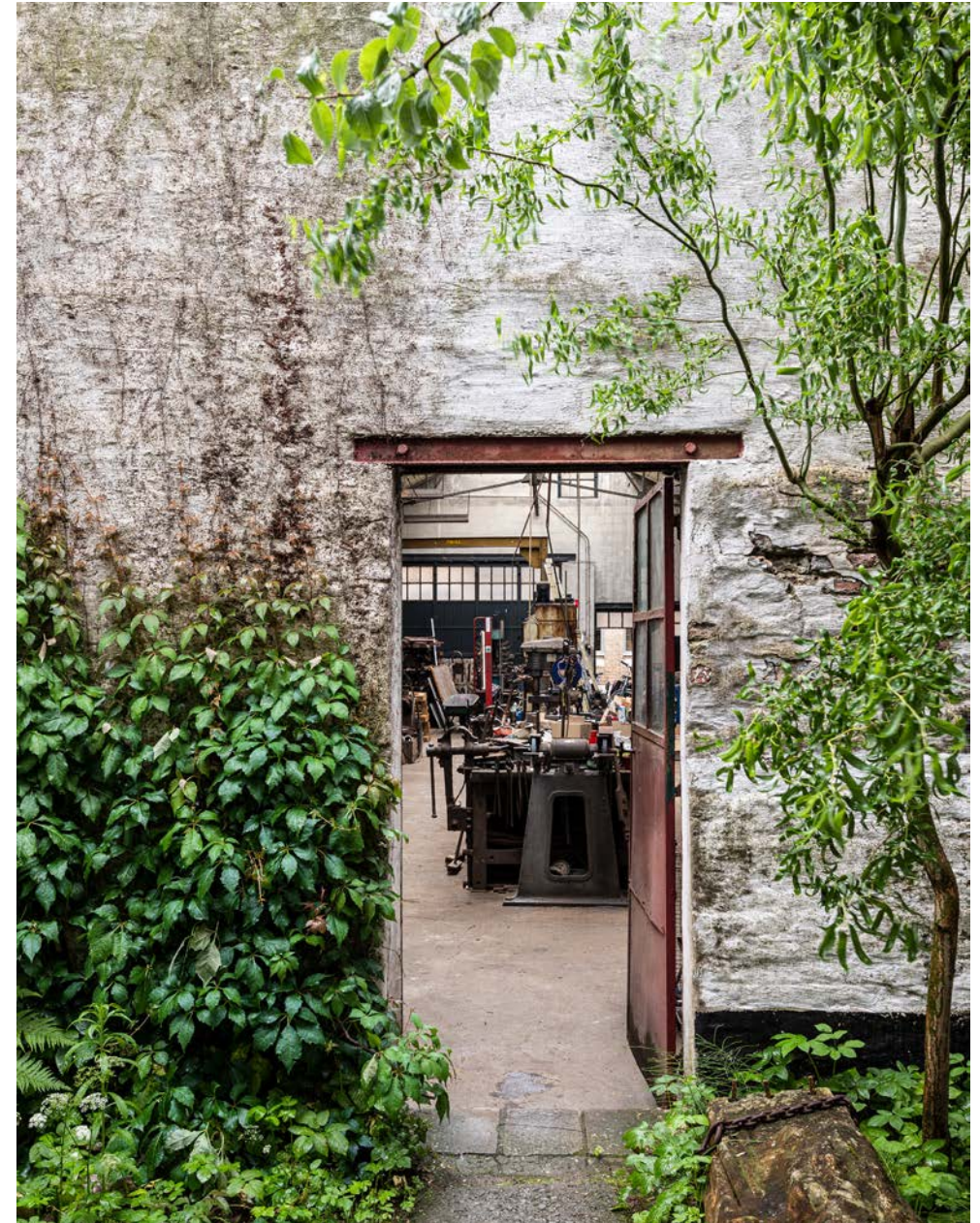
Daarom bieden we u dit jaar opnieuw een mix aan bezoeken en activiteiten aan, in het vooruitzicht dat ze op 11 en 12 september in 'normale' omstandigheden kunnen doorgaan. COVID-19 heeft ons immers met de neus op de feiten gedrukt wat 'normaal' betekent. Verplichtingen en beperkingen zoals lichaamsbescherming, geen fysieke en sociale contacten en de drempel van verplichte afspraken op uur deden plots beseffen dat vrij en onbezorgd samenleven niet altijd evident is.

Inclusie en diversiteit

Atypische ervaringen zijn een permanente en 'normale' realiteit voor heel wat groepen in de samenleving. Daarom gingen we aan de slag met het Europese thema 2021 voor Open Monumentendag: inclusie. De samenleving kent een grote diversiteit als gevolg van de verschillen die mensen hebben op vlak van leeftijd, gender, etniciteit, ras, seksuele geaardheid, religie, fysieke en intellectuele capaciteiten, opleiding, financiële mogelijkheden, levenservaringen enz. Inclusie zet hier specifiek op in en werkt aan insluiting van groepen die moeilijkheden ondervinden. Zo ontstaan gastvrije ervaringen waaraan iedereen gelijkwaardig kan deelnemen.

Voor Open Monumentendag zetten we de eerste stappen om het aanbod zo inclusief mogelijk te maken. Het thema doet ons met een andere blik naar erfgoed en het evenement zelf kijken. We willen immers iedereen verwelkomen. Maar is dat wel zo? Daarnaast is het een uitgelezen moment om van elkaar te leren en om positieve gevoelswaarden te creëren tussen mensen die van elkaar verschillen.

Erfgoedactiviteiten zijn nog steeds grotendeels gericht op eerder stereotiepe doelgroepen. Hoe voelt het echter om met een beperking een monument te bezoeken? Daar wordt weinig bij stilgestaan. Het begint al bij een klantvriendelijk onthaal. Hoe ervaren mensen met een visuele of auditieve beperking een rondleiding in een historisch interieur?

Erfgoed kan dan welk fysiek toegankelijk gemaakt worden voor iedereen maar hoe zit het met de duiding en inhoudelijke ontsluiting? Moeilijk taalgebruik en een overdaad aan vakjargon en geschiedenis doen velen afhaken. Nieuwe vormen van erfgoedinterpretatie tonen dan weer aan hoe belangrijk en eenvoudig het is om meer aansluiting te vinden bij de leefwereld en competenties van alle bezoekers: groot of klein, erg belezen of gewoon benieuwd. Zelfs een doorsnee gezin vraagt om gelaagde activiteiten die jong en oud aanspreken, waardoor ze die zonder verveling samen kunnen beleven.

Daarnaast biedt een stad als Brugge met haar rijke geschiedenis heel wat inhoudelijke raakpunten voor diverse doelgroepen. De oudste Hanzestad van het graafschap Vlaanderen was lange tijd één van de belangrijkste handelsposten langs de Noordzee en lag op een kruispunt van routes over land en zee. Die gunstige ligging importeerde heel wat invloeden en diversiteit in stad en regio.

Mens centraal

De sterkte van Open Monumentendag ligt in de kracht om mensen samen te brengen

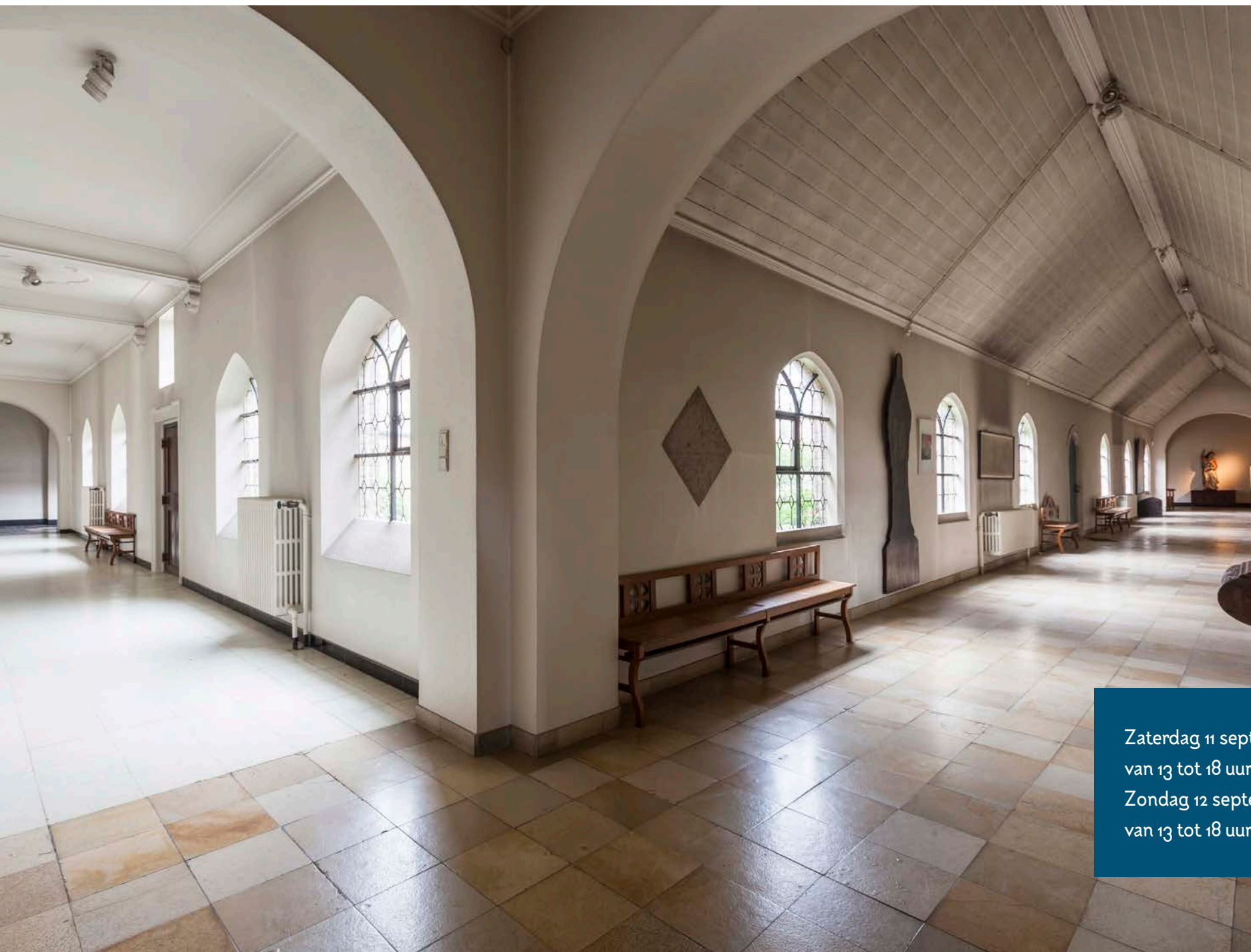
en hen de rijkdom aan erfgoed in de eigen achtertuin te laten waarderen. Daarnaast heeft erfgoed op zich al de fascinerende eigenschap om mensen samen te brengen rond gedeelde geschiedenis en interesses. Dat opzet blijft uiteraard behouden. De bijkomende opdracht is nu om zoveel mogelijk verschillende mensen aan te trekken.

Decennia lang lag de nadruk bij erfgoedzorg op een materiële instandhouding van sporen uit het verleden. De basisvragen 'wat is erfgoed?' en 'hoe zorgen we voor erfgoed?' worden de laatste jaren uitgebreid met 'waarom hechten we belang aan erfgoed?' en 'voor wie doen we dit?'. Dat doet dogma's wankelen en haalt erfgoedprofessionals uit hun comfortzone. Het brengt ons wel dicht bij de essentie. Tenslotte heeft iedereen het recht om betrokken te zijn bij erfgoed en om er een betekenis aan te geven: erfgoed is van en voor iedereen. Erfgoed draagt ook bij aan een inclusieve maatschappij en biedt meerwaarde voor ontwikkelingen in andere sectoren. Dat is in een complexe samenleving zoals de onze ook de beste garantie op een toekomst voor wat we nu koesteren.

Karel Dendooven

Diensthooft
Monumentenzorg & Erfgoedzaken

"Tuin van Heden" of de herbestemming van de Sint Godelieveabdij

Zaterdag 11 september
van 13 tot 18 uur
Zondag 12 september
van 13 tot 18 uur

Boeveriestraat 45

1

Breng een bezoek aan de “Tuin van Heden” van de Sint-Godelieveabdij en deel je toekomstdromen over deze erfgoedparel.

Kennismaken met vierhonderd jaar geschiedenis en spiritueel leven, net op het moment dat de zoektocht naar een waardige toekomst is opgestart, is belangrijk. De abdij is nog steeds bemeubeld en gestoffeerd met kunstwerken die de initiële functie, de geschiedenis en het dagelijkse leven illustreren. Jouw visie op een mogelijke toekomst, die rekening houdt met dit rijke verleden, zal worden gewaardeerd.

Zowel de betekenis van de abdij, de architectuur en het verhaal van de vroegere bewoners maken bij iedere bezoeker gevoelens los. Heel wat mensen hebben in die laatste vier eeuwen het reilen en zeilen op deze plek bepaald.

Hier hebben benedictinessen zich teruggetrokken uit de wereld om hun leven aan God toe te wijden en dit volgens een vast patroon en ritueel. Er moest een kerk zijn om te bidden, te zingen en te mediteren, maar er moest plaats zijn voor tal van diverse activiteiten zoals handarbeid, studie, lectuur, wassen, koken, het land bewerken en dit in alle sereniteit. De abdij was wat voedsel en drank betreft vaak volledig zelf bedruipend. Het wel en wee van de woelige geschiedenis in onze contreien heeft regelmatig voor de nodige deining gezorgd (de Franse revolutie en beide Wereldoorlogen onder meer).

Op 23 december 2013 verlieten de vijf overgebleven zusters met veel pijn in het hart definitief hun abdij in de Boeveriestraat. De abdij is in het bezit van de vzw Camino die in 2016 met de Stad Brugge een erfpachtovereenkomst afsloot voor vijftig jaar om de site een waardevolle herbestemming te geven. Brugge Foundation droeg sindsdien met hart en ziel zorg voor de site.

Sinds kort nam Toerisme Vlaanderen de site in erfpacht om ze een waardevolle toekomst te geven. Met het traject “De Tuin van Heden” wil Toerisme Vlaanderen samen met diverse partners (Stad Brugge, Faro, Parcum, Yot, agentschap Onroerend Erfgoed, Sacred Books en Brugge Foundation), bewoners, bezoekers en ondernemers nadenken over de toekomst.

De voorgeschiedenis in een notendop

Godsdienstperikelen maakten in de laatste decennia van de 16de eeuw het Vlaamse plateland onveilig en verschillende kloostergemeenschappen vestigden zich binnen het versterkte Brugge.

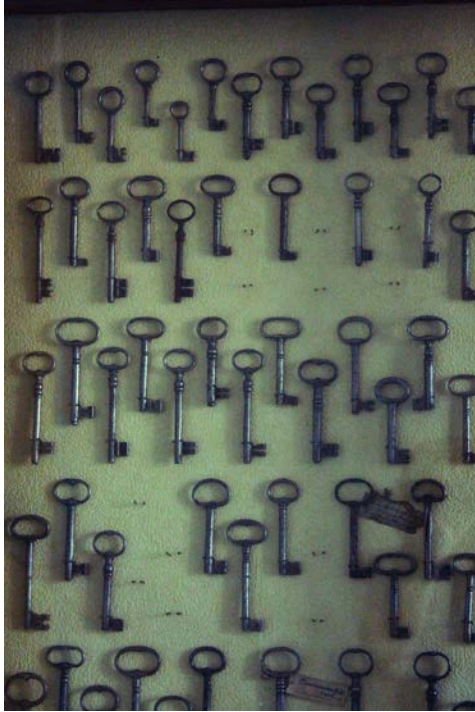
Ook de benedictinessen van Gistel zochten in 1586 toevlucht in onze stad en vestigden zich na een lange zoektocht en interne hervormingen pas in 1626 met enkelen definitief in de Boeveriestraat.

De Sint-Godelieveabdij wordt in de 17de eeuw uitgebouwd op de plaats van twee grote huizen: het eigendom de le Flye en Romeyns.

Louise d’Hamere, de weduwe van de heer van Gaugerie, Philippe de le Flye, verkocht in 1622 het huis, *sinds ouden tijden genaamd tfonteinken*, aan de prelaat van de Sint-Andriesabdij en dit met de bedoeling het ter beschikking te stellen van de hervormde benedictinessen (pas op 2 maart 1627 wordt de verkoop aan de zusters geformaliseerd). Bij dit grote huis hoorden vijf kleine huizen en een grote ommuurde tuin met boomgaard, die reikte tot aan de *stede waterloop*. Drie van de kleine huizen werden dadelijk als kapel ingericht.

De familie de le Flye, een welstellende adellijke familie, bezat *tfonteinken* al sinds het midden van de 16de eeuw. Alle leden van deze familie speelden een rol in het stadsbestuur of in het bestuur van het Brugse Vrije. Dochters sloten veelal interessante huwelijken af.

Uit financiële noodzaak bleef de abdij kleinschalig en breidde langzaam uit dankzij schenkingen en bijkomende aankopen. Toch al in juni 1629 konden de ‘gereformeerde’ zusters benedictinessen het rechter aanpalende eigendom van de familie Romeyns aankopen: een groot huis met poort, acht eenkamerwoningen met een heester en een boomgaard die grensde aan het Sint-Juliaansgasthuis. De grote contouren voor de abdij waren zo vastgelegd.

De Sint-Godelieveabdij heeft vandaag haar historische gegroeide aanleg behouden. Na de bouw van de kerk (met zusterkoor) in 1629 is de abdij stelselmatig uitgebreid: het ingangsgedebouw (1633, verbouwd in 1928), de zuidvleugel (1643-1645) met kamer van de abdis, de refter met het renaissancestische tochtportaal, de betegelde keuken, het 'cluyseken der engelen', de zuidelijke pandgang, het uitzonderlijk waardevol dormitorium met slaapcellen op de verdieping en een gaaf eikenhouten zoldergebinte, verfraaiing van de kerk (1722, met aansluitend pand), bouw van de vleugel haaks op ingangsgedebouw (1877-1885 met pandgang), bijkomende keuken en washuis (1926), nieuwe oostelijke vleugel (1953) in vervanging van een

19de-eeuwse vleugel. In 1965 volgde nog de bouw van een nieuwe spreekkamer aan de noordkant en de toevoeging van een lift in de zuidelijke pandgang in 1972.

Er zijn ook gebouwen verdwenen zoals de vroegere brouwerij met rosmolen (waar de archiefrekeningen van getuigen), ingericht in het voormalige huis Romeyns en vanaf 1640 tot in 1830 in werking.

De zuidvleugel en het inkomgebouw, de kerk en het aanpalend gebouw Boeveriestraat 47 zijn van uitzonderlijke bouwhistorische en cultuurhistorische waarde. De bouwrekeningen van de oudste vleugels van de Sint-Godelieveabdij uit 1623-1653 zijn jammer genoeg niet bewaard gebleven en daarmee zijn de namen van de meester-metselaars en meester-timmerlieden niet bekend gebleven.

Boeveriestraat 47 is deel van het abdijcomplex en wordt 16de-eeuws gedateerd. Het werd tientallen jaren geleden gebruikt als 'home Sint-Godelieve' en huisvestte studentes die in Sint-Andreasinstituut op de Garenmarkt school liepen.

De Sint-Godelieveabdij is een uitzonderlijk goed bewaard kloostercomplex in West-Brugge en als monument beschermd. De gebouwen dateren uit de 17de, 19de en 20ste eeuw. In de tuin is - tegen de muur met het Koning Albertpark - een kleine, uiterst pittoreske en authentieke boerderij bewaard die mogelijk uit de 16de eeuw dateert. De kloostertuin is 8108 m² groot. De bebouwde oppervlakte van het complex bedraagt 3420 m².

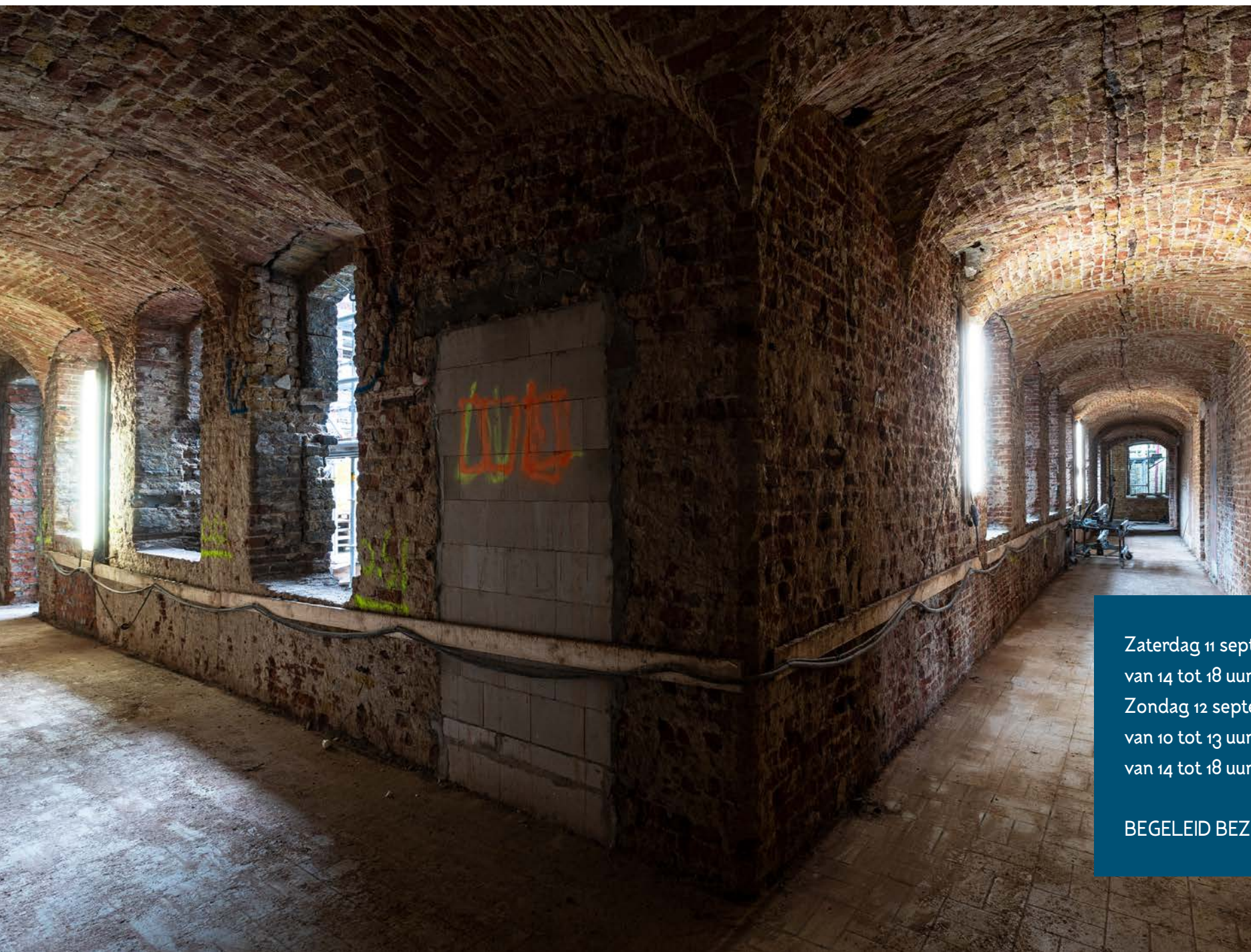
Uit:

Brigitte BEERNAERT, 'Boeveriestraat 45-49, de voormalige Sint-Godelieveabdij', in: *Open monumentendagen Brugge 2016*.

Interieur van de kapel van de Sint-Godelieveabdij, 1950 © Stadsarchief Brugge, verz. Brusselle-Traen

De herbestemming en restauratie van de Weylerkazerne

Zaterdag 11 september
van 14 tot 18 uur
Zondag 12 september
van 10 tot 13 uur en
van 14 tot 18 uur

BEGELEID BEZOEK

Het gebouwencomplex dat we nu kennen als de voormalige Weylerkazerne gaat veel verder terug in de tijd. Het werd in de 17de eeuw gebouwd als klooster door de zusters Theresianen (of ongeschoeide karmelietessen). Deze Brugse theresianengemeenschap werd gesticht op 7 mei 1626 en slaagde er in de jaren 1665-1666 in om verschillende gronden te kopen in de onmiddellijke omgeving van de verwante mannenorde (Ezelstraat 28). De daaropvolgende jaren (1667-1668) wordt gestart met de bouw onder leiding van zuster Marie-Louise de Sainte Thérèse en door metselaars J. en D. van Troostenberghe en timmerman J. Hollevoet. Afgaande op de bouwsporen ter plaatse gaan we er van uit dat de eerste bouwphase de pandgangen en de aan-

liggende vleugels rondom de grote binnentuin omvatte. Vermoedelijk werden in een tweede bouwphase de kapittelzaal en tweede, kleinere pandgang opgetrokken. Uiteindelijk volgde de bouw van de kerk in de periode 1681-1684.

De Theresianenorde wordt in 1783 afgeschaft door Jozef II. Na een heroprichting in 1815 zal de nieuwe thesianengemeenschap in 1833 een nieuw gebouw optrekken aan de Schuttersstraat (nr.7). Dit verklaart de opmerkelijke aanwezigheid van drie kloostercomplexen op slechts tientallen meters van mekaar. Het 17de-eeuwse complex aan de Ezelstraat wordt toegewezen aan de zusters Apostolinnen die er enkele jaren (1788-1796) kantonderwijs organiseren.

In het prentenkabinet van de stedelijke dienst Musea bleef nog een grondplan bewaard uit de eerste helft van de 19de eeuw. Hierop is de vroegere kloosterindeling, vermoedelijk van het einde van de 18de eeuw (1783?), aangeduid en werden de verschillende functies in een legende aangeduid: kapittelzaal, '*infirmérie*', apotheek, eetzaal en keuken, '*parloirs*' of spreekkamers,... Het klooster is enkel toegankelijk via een '*ruelle commune*', een straatje met poort dat nu nog steeds aanwezig is tussen Ezelstraat nrs. 68 en 72. Opmerkelijk is de ruime, aangelegde '*jardin potager*' of moestuin met onder meer twee '*hermitages*' of 'kluizenarijen', waar een kluizenaar zich kon afzonderen, en een brouwerij. Twee woningen aan de Ezelstraat behoren blijkbaar ook tot het klooster (waaronder het nog gedeeltelijk bewaarde nr.62). Het ene pand was het huis en de tuin van de '*tourière*', de zuster die in stond voor de relaties tussen het slotklooster en de buitenwereld (bevoorrading, administratieve verplichtingen, ontvangst van bezoekers en familie,...). Het andere pand werd verhuurd.

Vanaf de jaren 1804/1806 begint anderhalve eeuw van militaire aanwezigheid. In eerste instantie wordt de site omgedoopt tot 'Apostolinnenkazerne' (vernoemd naar de vroegere eigenaars) en ingericht tot militair hospitaal met 480 bedden. De kerk wordt kort ingericht tot oogheekkundig kabinet, maar reeds vanaf

1817 worden klooster en kerk definitief van mekaar gescheiden: de deuropening van de kleine pandgang naar de kerk toe wordt gedicht net als de doorkijk van de kapittelzaal naar het altaar toe. Beide gaan vanaf nu hun eigen weg.

Vanaf 1850 wordt het hospitaal verbouwd tot infanteriekazerne. De meest ingrijpende verbouwing wordt doorgevoerd in de interbellumperiode. Om extra oppervlakte te realiseren worden het bestaande zadeldak met de 17de-eeuwse dakconstructie afgebroken en vervangen door een volwaardige derde bouwlaag onder plat dak. Enkele historische foto's tonen nog de vroegere situatie. In dezelfde periode, meer bepaald 1924-1925, wordt ook een bijkomend kazerneblok opgetrokken, het huidige schoolgebouw Hugo Loschaertstraat 5.

De naamgeving dateert uit 1932: op dat moment zal men aan de verschillende kazerneblokken namen toekennen van gesneuvelde (onder)officieren: "Gebroeders Van Raemdonck" voor het voormalig kloostercomplex en "Gebroeders Evrard" (Hugo Losschaertstraat). De gehele kazerne wordt omgedoopt tot "Majoor Weylerkazerne", de aanvoerder van het 24ste Linie, de eenheid die betrokken was bij de veldslag bij Halen (De slag van de zilveren helmen) en zelf sneuvelde in Zarren in 1918.

J.J. Gaillard, 1820-1867 ©prentenkabinet Musea Brugge

Weylerkazerne in 1971 (©Stadsarchief Brugge, verz. Jaak A. Rau)

In 1967 wordt het complex overgedragen naar het 'Fonds voor Openbare Schoolgebouwen' van het departement Openbare Werken. In 1999 wordt het te koop gesteld door het Gemeenschapsonderwijs. Wat volgt is een opvolging van verschillende eigenaars en jaren van leegstand. Verschillende voorstellen worden voorgelegd, onder meer met assistentiewoningen of een hotel, maar leiden tot niets. Uiteindelijk koopt VDD project Development de site en wordt er nu een woonproject gerealiseerd. De aanpalende panden nrs. 60, 62, 64, 66 en 68 werden bij het project betrokken en deels gesloopt in functie van nieuwbouw.

De vele zware verbouwingen door het leger hebben hun sporen nagelaten. De grote pandgang met kenmerkende graatgewelven is nog steeds vrij goed bewaard. Van de verschillende hoofd vleugels rondom zijn vooral de buitengevels nog origineel. De vloerconstructies binnenin zijn in de loop der tijd vervangen door betonnen vloerplaten. De verankerde bakstenen kloostergevels werden op een plint van natuursteen blokken opgetrokken en tonen tal van bouwsporen: enerzijds sporen van de originele bepleisterde raamomlijstingen maar anderzijds ook tal van latere, 19de en 20ste-eeuwse aanpassingen voor bijvoorbeeld tal van rookkanalen. Het geheel is volledig onderkelderd met kelders met graat- en tongewelven.

De tweede, kleinere pandgang is slechts gedeeltelijk bewaard gebleven. Vanuit deze pandgang kon men tot 1817 rechtstreeks de kerk betreden.

Bij de kapittelzaal zijn de moerbalken en originele dakconstructie wel bewaard gebleven. Door het vrijmaken van het metselwerk heeft de zaal intussen een deel van haar geheimen vrijgegeven. Op de beide zijgevels werden aan de binnenzijde drie grote boogvormige aftekeningen teruggevonden met daarbinnen telkens een vensteropening. Deze vormden ooit de basis voor een driedubbele overwelfing met vermoedelijk graatgewelven en gordelbogen. Zelfs de profilering van de grotendeels weggehakte consoles waarop de gordelbogen afsteunden, is nog te zien.

De kapittelzaal, nu halverwege doorbroken door een betonnen tussenvloer, was vroeger dus een overwelfde, dubbelhoge ruimte met aan weerszijden telkens drie grote ramen bovenaan de ruimte. Afgaande op het invulmetselwerk zijn de gewelven vermoedelijk in de 19de eeuw weggebroken en vervangen door een vlak plafond tussen de bestaande moerbalken. Aan de zuidelijke zijde van de kapittelzaal zit nog een grote centrale nis, geflankeerd door twee gedichte, kleinere nissen, alle met barokke sieromlijstingen. Hier konden de kloosterlingen door een raam de kerkdienst volgen.

Het voormalige Theresianenklooster werd op 9 juni 2004 als monument beschermd omwille van zijn (architectuur)historische waarde.

Joris Nauwelaerts

Consulent bouwkundig erfgoed

Herbestemmingsvisie

De Weylerkazerne is een uitzonderlijke plek in de Brugse binnenstad. Zowel het monument als enkele panden in de Ezelstraat zijn jarenlang gekraakt wat duidelijk haar sporen heeft nagelaten op de site zelf en de verdere ontwikkeling van de Ezelstraat in de weg stond. Samen met gespecialiseerde studiepartners is het bouwteam erin geslaagd om, na meer dan 40 jaar verloedering, het gebouw klaar te stomen voor de toekomstige generaties. Aan dit ontwerp is een jarenlang intens parcours van onderzoek en dialoog met de vele verschillende stakeholders aan vooraf gegaan.

Voor de herbestemming van het voormalige slotklooster en kazerne werd gezocht naar een optimaal concept met bijzondere aandacht voor de betekenis van de plek in de omgeving, de intrinsieke architecturale kwaliteiten en de duurzaamheid. Het concept gaat uit van kwalitatief wonen voor een gevarieerd doelpubliek met gelijkvloerse bruisende handelszaken die een broodnodige katalysator vormen voor de verdere ontwikkeling van één van Brugges belangrijke invalswegen. Het eindresultaat wordt een fascinerende plek die kracht en geborgenheid geeft aan de toekomstige bewoners en ruimere omgeving en waarmee tegemoet gekomen wordt aan de noden van de nieuwe maatschappij.

Stedenbouwkundige integratie Sanering

Van bij de aanvang van het onderzoek was duidelijk dat het project ruimer bekeken moest worden dan op siteniveau. De ruimte tussen de woningen van de Ezelstraat, die geen onderdeel vormden van de site, en de Weylerkazerne was in de loop der jaren volledig dichtbebouwd waardoor de ganse westvleugel van de het voormalige klooster onbruikbaar en dus onbestembaar was. De aankoop van deze panden- die veel tijd in beslag nam- liet toe de ganse site te saneren en terug licht, lucht en ruimte in te brengen voor zowel de Weylerkazerne als de woningen in de Ezelstraat. Het vormde de sleutel van de oplossing voor een probleem waar talloze pogingen in de afgelopen decennia mislukten.

Door de sanering ontstaat een nieuwe binnentuin als hedendaagse nieuwe groene toevoeging aan de twee reeds bestaande en beschermde binnentuinen in het monument. Op

deze manier komt het beschermde monument tot haar recht en ontstaan een boeiende doorwaadbaarheid, aangename woonkwaliteit en boeiende doorzichten door het gebied.

Monument in het groen

In dit complexe dossier is steeds grensoverschrijdend gedacht. Naast de aankoop van de panden in de Ezelstraat zijn ook de nodige akkoorden bekomen om de nieuwe naastliggende publieke parking uit te breiden met een privaat deel voor de bewoners van de Weylerkazerne waardoor van dezelfde in- en uitrit gebruik gemaakt kan worden en de ganse site van de Weylerkazerne autovrij en groen ingericht kan worden. Deze nieuwe groene verbindt de Hugo Losschaerstraat met de naastliggende woonwijk waardoor een versterking van het groen fijnmazig netwerk voor fietsers en voetgangers ontstaat en de buurt zal opladen tot een nieuw, levendig stadsdeel waar het fijn vertoeven is voor bewoners, toerist en toevallige passant.

Architecturale kwaliteit

Voormalig klooster

Een actuele benadering van de Weylerkazerne is aangewezen: er zullen nooit meer nonnen of militairen wonen in het gebouw. Een hedendaagse update is nodig zodat het gebouw wordt aangepast aan de levensomstandigheden van de nieuwe bewoners. De historische volumes worden maximaal in ere hersteld. Voor de architectuur van de nieuwe volumes werd de nodige gevoeligheid aan de dag gelegd met kwalitatieve materialen en een hoge afwerkingsgraad. Het ontwerp houdt rekening met de gelaagdheid van bestaande structuren en de logica's waarmee het gebouw oorspronkelijk werd gebouwd. De architecturale kwaliteiten werden geëvalueerd waarna ingezet wordt op de maximale herwaardering van de waardevolle delen, en chirurgisch verwijderen van de niet-waardevolle elementen zoals de tweede verdieping uit de kazerneperiode.

In de zoektocht naar een waardevolle oplossing voor de zeer hoge restauratiekosten is geopteerd om deze later toegevoegde verdieping te vervangen door een nieuwe dubbel hoog volume achter een verticale lamellenstructuur. Deze niet waardevolle toevoeging die niettemin een belangrijk deel vormt in de geschiedenis van het pand leeft zo verder in een nieuwe kwalitatieve oplossing die door haar ritmische opbouw aansluiting vindt met de sfeer van het voormalige klooster. Door de teruggetrokken positie ten opzichte van de ritmische, diepe lamellenstructuur zijn de wooneenheden niet afleesbaar en gaat de aandacht naar een de lamellen en de dieperliggende buitengang die een hedendaagse knipoog vormt naar de historische kloosterpandgang rond de gelijkvloerse binnentuin. Op

deze manier ontstaat een luchtige bovenbouw die zich als één gracieuze nieuwe toevoeging uit en een nieuwe kroon vormt op het voormalige klooster.

Door de bestaande niet waardevolle vloeren te verlagen en te werken met een lichthellend dak is het nieuwe ontwerp amper hoger dan het bestaand volume. De lamellen worden opgetrokken in en korrelige warme beton die de uitstraling van warme natuursteen hebben en waardoor de nieuwe toevoeging zonder naden uitgevoerd kan worden. De kleur van de betonlamellen hebben een gelijkaardige kleur als de te kaleien onderliggende verdiepingen waardoor een harmonieuze eenheid bekomen wordt tussen oud en nieuw en ze elkaar beiden versterken.

Voor de aanpak en organisatie van de interieurs van de appartementen in de historische kloostergebouwen werd maximaal rekening gehouden met de gehele authentieke context. In elke ruimte afzonderlijk werd onderzocht welke authentieke elementen van belang zijn en werd ingespeeld op de prachtige open ruimtes, de lichtinval, de kloostergang, de binnentuinen en de vele unieke zichten...

De context bepaalt dus enerzijds de gehele organisatie van het interieur, anderzijds werd het perspectief en de openheid doorheen de verschillende woonzones versterkt door los te werken van de buitenschil van het gebouw. De zones vloeien spontaan in elkaar door, waardoor het spreekwoordelijke "loft-gevoel" in elk appartement aanwezig is. Weinig appartementen hebben bijgevolg dezelfde organisatie. Wel ademen ze allemaal geschiedenis en ruimtelijkheid.

Ezelstraat

Voor de opbouw van het project aan de zijde van de Ezelstraat zijn het hoofdvolume van nr. 68 en het voorste volume van nr. 62 geïntegreerd. Beide gevels worden gekaleid/geschilderd in lichte tinten.

Nr. 66 en 64 worden afgebroken en vervangen door één volume met twee ingangen : één tot de wooneenheden en één tot de handelsruimte. Er wordt gewerkt met een lijstgevel; een veelvoorkomende typologie in Brugge en de Ezelstraat.

Het nieuwe hoekpand als vervanging voor nr. 60 en het hoekpand verwijst door haar twee zadeldaken en haar twee winkelpuien naar de percellering van twee panden maar toont zich anderzijds via de architectuur als één geheel waarmee een eerlijke invulling ontstaat met respect voor de plaatselijke en historische context. De twee nieuwe gevels worden glad gepleisterd in een lichte kleur met een ritmiek van verticale ramen, verwijzend naar de materialisatie van heel wat statige panden in de stad. Op deze manier ontstaat een afwisseling ten opzichte van de naastliggende geschilderde/gekaleide gevels van de behouden panden.

In de kleurstelling van het schrijnwerk en de detaillering van de gelijkvloerse witgepolijste winkelpuien wordt verwezen naar de nieuwe toevoeging bovenop het klooster waardoor een link ontstaat tussen de nieuwe hoekgebouw en het monument.

Waar de Weylerkazerne zich teruggetrokken bevond ten opzichte van de kerk en het hoekpand en bijgevolg amper zichtbaar was, zorgt een nieuw beglaasd volume met gelijkaardige verticale betonlamellen tussen het nieuwe hoekpand en de kazerne voor een zichtbare, waardige toegang tot de site. Hier krijgt men een transparante binding tussen het monument en de nieuwbouw en een boeiend doorzicht op de nieuwe achterliggende nieuwe binnentuin, die de huidige volledig dichtgebouwde situatie vervangt.

Nieuwbouw

Aan noordelijke zijde van het monument wordt tegen de tuinmuur een beperkte nieuwbouw voorzien. Dit deel bestaat uit twee lichtkleurig gekaleide baksteen gevels met een gelijkaardige dakverdieping als op het klooster. Grote ramen met verticale verdeling zorgen voor aantrekkelijke, lichte leefkwaliteit, langsheen het nieuwe groene binnengebied.

Duurzaamheid

Uit respect voor het monument wordt gebruik gemaakt van één centrale stookplaats zodoende het monument gespaard kan blijven van een resem schouwen. Deze centrale stookplaats is geïntegreerd in de kelders waar bijzonder veel aandacht is besteed om de technieken onzichtbaar weg te werken en de historische gewelven zichtbaar te laten. Naast geothermie wordt gebruik gemaakt van zonnepanelen, zonneboilers etc. Deze zijn onzichtbaar weggewerkt in het dak van de westelijke vleugel van het monument en op het nieuwe hoekpand aan het Achiel Van Ackerplein. Door de gebouwen te renoveren dragen we bovendien bij aan de maatschappelijke uitdaging van een circulaire economie.

Ook bij de inplanting van de verticale circulaties van lift- en trapkernen werd rekening gehouden met de historische opbouw van het pand waardoor de prachtige gewelven in de kelder maximaal behouden konden blijven. Deze weloverwogen ingeplante kernen maken het project mede integraal toegankelijk voor de mindervalide bezoeker.

Door de overwelfde kelders via een licht hellend vlak bereikbaar te maken ontstaat bovendien een bijzonder aantrekkelijke fietssenstalling en toegang tot het complex en wordt aldus ingezet op duurzame mobiliteit.

Slot

Erfgoed is een belangrijk deel van de maatschappij en verdient daarom zijn toekomstwaarde te laten versterken. De nieuwe toekomst voor het beschermd gebouw gaat uit van respect voor het bestaande waarbij transformatieprocessen naar een hoger niveau qua ambitie en kwaliteit getild worden. Een gebouw is geen statisch object maar een levend organisme dat zich in een toestand van permanente verandering bevindt; en dat betreft niet alleen de langzame veroudering en aftakeling maar ook een proces van permanente aanpassingen, herbestemmingen en soms grote transformaties. Een gebouw, ook een beschermd gebouw, sterft als het stopt met veranderen. De ambitie is hier dan ook om het in leven te houden, om het gebruik gaande te houden. In dit project is dan ook alles in het werk gesteld om een hoogstaande, geïntegreerde kwaliteit te bekomen in zowel stedenbouwkundige integratie, architectuur, stabiliteit en technieken, woonkwaliteit, groenen omgevingsaanleg dankzij een performant team van partners die ruime ervaring hebben in het respectvol omgaan met erfgoedsites: VDD Project Development (ontwikkelaar, Salens Architecten (architect) Bast (ingenieur stabiliteit), HP Engineers (ingenieur technieken), Leon Van Haesebrouck (landschapsarchitect), Algemene Ondernemingen Himpe (hoofdaannemer)

Olivier Salens

Salens Architecten

Een nieuwe toekomst voor metaalwerkplaats C. Meester & Zn

3

Zaterdag 11 september
van 14 tot 18 uur
Zondag 12 september
van 10 tot 13 uur en
van 14 tot 18 uur

ENKEL BEGELEID BEZOEK

Gotje 17

Het metaalatelier van de familie De Meester in 't Gotje is een verborgen parel in Brugge. Als je in het stille Sint-Annawartier vanuit de Snaggaardstraat 't Gotje binnenwandelt, zou je zo de toegangspoort van nr. 17 voorbijlopen. Eenmaal binnen is het een ruimte die spreekt: je belandt er in een oud metaalatelier van zo'n 300 m2, met machines uit een vervlogen tijd en met een lichtstraat die de ruimte een unieke sfeer bezorgt.

De metaalwerkplaats C. Meester & Zn opent een laatste keer zijn deuren in de huidige toestand. Na drie generaties gaat de laatste smid Toon De Meester op pensioen. Speciaal voor Open Monumentendag wordt het atelier nog eenmaal opengesteld voor publiek, alvorens de locatie een nieuwe bestemming zal krijgen.

©Dirk Colaert

Geschiedenis

De historiek van dit atelier is nauw verbonden met de geschiedenis van de fortjes (beluiken) in Brugge en de industrialisatie- en huisvestingspolitiek in de 19de eeuw. In 't Gotje had je op de nummers 25-37 fort *Het Steenen Poortje*, fort *Het Heestertje* op de koer van het hoekhuis met de Potterierei en om de hoek in de Snaggaardstraat 54/60 het Fort *Mestdagh*. Deze kleine arbeiderswoningen getuigen van de erbarmelijke woontoestanden waarin men de arbeidersklasse hier in de 19de eeuw huisvestte.

Het metaalatelier kwam in de plaats van fort *Het Steenen Poortje*. De industriële werkplaats steekt uit boven de eenheidsbebouwing die aan de werkplaats grenst. In 1923 kocht Cyrille De Meester de gronden. De Meester was na Wereldoorlog II de schepen van burgerlijke stand in het kleine Brugge van voor de fusie, middenstandsvertegenwoordiger binnen de toenmalige CVP, maar ook voorzitter van de plaatselijke *Smedenbond*.

Drie generaties lang werd in 't Gotje de traditie van de *Werktuigkunde C. De Meester* voortgezet. De machines die nu nog in het atelier opgesteld staan, getuigen daarvan.

Cyrille De Meester (1890-1979)

Cyrille De Meester stamt af van een aloude Brugse familie, één mét eigen wapenschild die tot ver in de 15de eeuw in Brugge meester-timmermannen leverde. Cyrille Pierre Louise De Meester wordt op 5 mei 1890 geboren en is de oudste zoon van Pieter Auguste De Meester en Arsène Marie Anne De Jonghe. Hij is het tweede kind in een gezin van zeven. Vader werkt bij de christelijke coöperatieve *Ons Brood* in de Annuntiatenstraat op Sint-Gillis. De kleine

Cyrille groeit op in de Kleine Nieuwstraat en volgt lagere school in de Baliestraat. Hij gaat vervolgens de "stiel" leren, eerst bij Fleurman in de Gieterijstraat en daarna bij de bekende metaalfabriek van Leon Claeys in Zedelgem, die gespecialiseerd is in landbouwmachines.

Als oudste zoon moet hij naar het leger en wanneer in 1914 de oorlog uitbreekt, wordt Cyrille terug opgeroepen. Hij maakt deel uit van het regiment van de 4de linie en wordt uitgestuurd om de Duitse opmars in België af te remmen. Later aan het front raakt Cyrille twee keer ernstig gewond, waarna hij in 1916 naar Engeland geëvacueerd wordt.

Bestuur van het Vlaamsch Verbond.
Midden eerste rij: voorzitter Cyrille De Meester

Om het nijpend munitietekort van het Britse leger te helpen oplossen – voor elke tien granaten die de Duitsers afvuren, kunnen de Britten er slechts één terugschieten – wordt in 1916 in Birtley, Noord-Engeland, een Belgische munitiefabriek opgericht. Nabij de fabriek zetten de Engelsen een compleet Belgisch

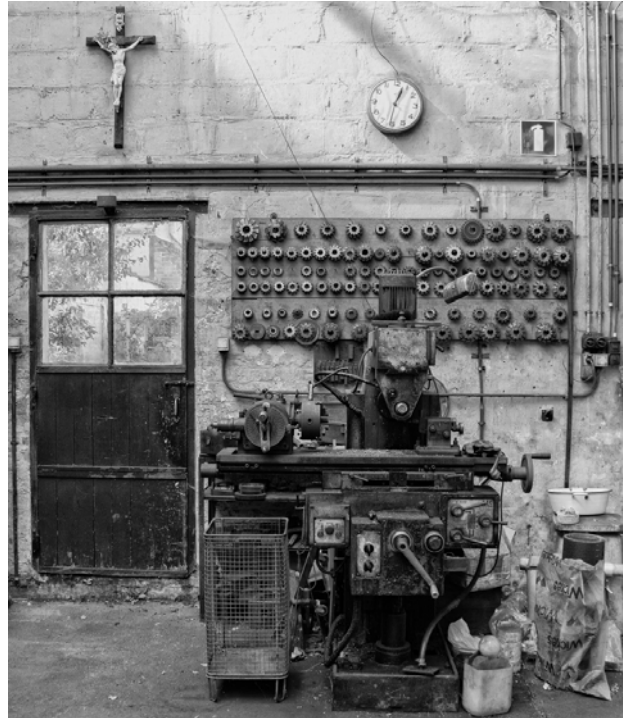
barakkendorp op, *Elisabethville* genaamd, naar onze toenmalige Belgische koningin. Tussen 1916 en 1919 worden in Birley vierduizend Belgen tewerkgesteld, bijna allemaal afgekeurde soldaten en vluchtelingen. Met zijn ervaring als metaalbewerker kan Cyrille De Meester in deze munitiefabriek aan de slag in het achtduimsatelier.

Onder zijn stuwende kracht wordt daar in het voorjaar van 1917 het *Vlaamsch Verbond Elisabethville-Birtley* opgericht. (Het Vlaamsch Verbond was de overkoepeling van de Vlaamse culturele verenigingen in Elisabethville) Cyrille is er voorzitter van en zijn Brugse kompaan (en later socialistisch gemeenteraadslid) August De Clerck een tijd lang zijn secretaris. Ondanks hun verschillende gezindte, bleven de twee vrienden voor het leven.

Werkplaats

Na de oorlog start Cyrille De Meester een eigen werkplaats. Zijn vooroorlogse opleiding in de metaalbewerking en de opgedane ervaring in de munitiefabriek van Birtley maken hem een ervaren smid. Zijn eerste atelier situeerde zich in de Oliebaan, wat later in 1921 verhuist hij aan de Potterierei. De *meester-werktuigkundige* werkt zich op en is al gauw in Brugge voorzitter van de plaatselijke Smedenbond.

Na Wereldoorlog II maakt hij de overstap naar de politiek. Cyrille De Meester wordt in 1946 als middenstandskandidaat op de CVP-lijst verkozen als gemeenteraadslid en promoveert in 1951 tot schepen van de stad Brugge. De hele naoorlogse periode tot (bijna) aan de fusie van Groot-Brugge zal Cyrille De Meester de immer joviale schepen van burgerlijke stand van klein-Brugge blijven.

©Dirk Creyf

In zijn atelier wordt Cyrille De Meester opgevolgd door zijn zonen Maurits en Hubert en nadien door zijn kleinzoon Toon De Meester, waardoor uiteindelijk drie generaties de traditie van *werktuigkunde C. De Meester* ter plekke hoog hielden. Het betere draai-, frees- en schaafwerk, nijverheidsartikelen, werktuigkundige herstellingen en constructies behoorden tot het werkzaamheden van het atelier, met één specialiteit: spiraalveren. Ga nog maar eens mee een kijkje nemen in het atelier, je stoot er zo op een draaibank LABOR, een freesmachine JARBE, een oude revolverdraaibank ONEKO, voorloper van de CNC-machine. En links in het midden zelfs nog een steekmachine van vóór 1914. Het rijke industrieel erfgoed is een stille getuige van een inmiddels bijna verdwenen tijdperk, nu alle mechanica steeds meer vervangen wordt door elektronica.

Nieuwe functie

Als metaalwerkplaats is het einde van 't Gotje in zicht, maar voor het atelier is het de start van een inspirerende toekomst. Het herbestemmen van industrieel erfgoed is geen gemakkelijke klus. "Een nieuwe functie die rekening houdt met de architecturale en inhoudelijke kwaliteiten en waarden, kan aan een gebouw een nieuw leven geven," getuigde Adriaan Linters, als voorzitter van de *Vlaamse Vereniging voor Industriële Archeologie*. "Het behoud van industriële panden wordt vaak gezien als een nodeloze luxe, vooral in een regio die reeds een belangrijk historisch patrimonium veilig te stellen heeft. Historische waarden worden nog al te vaak vereenzelvigd

met koningen, keizers en prelaten – waarvan het erfgoed dat van de gewone man, arbeider én boer, verdringt of herleidt tot een ongevaarlijk folklorisme of couleur locale. Armoede, arbeid mogen enkel *pittoresk*, maar zeker geen historische monumenten zijn."

Ook in Brugge heeft men het in het verleden moeilijk gehad met zijn industriële geschiedenis. De imposante Oude Gistfabriek is grotendeels afgebroken, de Chicoreifabriek gesloopt en de Molens Dewulf onherkenbaar vernieuwd. Alleen bij de Nieuwe Molens of in de elektriciteitscentrale van de Brugse komt nog enigszins tot uiting dat Brugge in de overgang van de 19de naar de 20ste eeuw ook een belangrijke nijverheid kende.

In 't Gotje kiest men voor een andere aanpak: vanuit een andere kijk op de geschiedenis, die bepaalde bladzijden juist níét wil verbloemen of vergeten, wil het Masereelfonds hier binnenkort een nieuwe werking uitbouwen, gebruik makend van de heel eigen geschiedenis van deze plek en dit gebouw. Het Masereelfonds is een sociaal-culturele vereniging die zich herkent in het linkse en progressieve gedachtegoed en de strijd voor maatschappelijke verandering, emancipatie en culturele ontplooiing. Het wil ruimte scheppen voor een open debat en de confrontatie van ideeën. In

Brugge is er al jaren een bloeiende afdeling, die nu ijvert voor een nieuwe werkplaats in 't Gotje: een werkplaats voor analyse, ontmoeting én debat, iets waar stad én samenleving zo'n nood aan hebben.

Een plan voor de toekomst. Voorontwerp EA+ Architecten | Martijn De Coster

Tijdens de Open Monumentendagen kunnen belangstellenden onder begeleiding van Toon De Meester zélve en van Patrick Gurdebeke, van de Vlaamse Vereniging voor Industriële Archeologie, ter plekke nog even meemaken hoe die oude machines in 't Gotje in hun werk gingen. En wie belangstelling heeft voor een onafhankelijk, progressief en pluralistisch cultuurfonds in Brugge en op de hoogte wenst gehouden te worden van komende activiteiten en andere nieuwtjes van het Masereelfonds, wordt alvast verwezen naar www.masereelfonds.brugseverenigingen.be of naar www.masereelfonds.be. Mailen naar brugge@masereelfonds.be kan ook.

Tekst Erik Van Hove
Redactie Nele Coene

De werkplaats C. Meester & Zn., missing link tussen smidse en CNC

Met La Brugeoise (en de latere opvolgers tot en met Bombardier) had Brugge lange tijd een groot en vrij gespecialiseerd metaalverwerkend bedrijf in z'n midden. Zo een grote onderneming stimuleert het lokaal onderwijs gericht op metaalbewerking. Het is een voedingsbodem voor het ontstaan van andere kleinere metaalbedrijven die stukken toeleveren en zich hier net vestigen omdat ze in de omgeving van Brugge ervaren personeel kunnen vinden.

Brugge telde eind 19de eeuw 67 smederijen. Na veranderingen en verbeteringen in de technologie steeg het aantal arbeiders in de metaalsector zienderogen, met een hoogtepunt van zo'n 5000 in en rond Brugge (het merendeel bij Brugeoise, maar ook veel kleine spelers). Kortom, er liep veel ervaring rond. Aanvankelijk konden de kleine metaalateliers de technische evoluties wel bijhouden. De overstap in de jaren 1970-1980 van manuele machines en paswerk naar computergestuurde toestellen, bedoeld voor seriewerk, was voor heel wat zelfstandigen een te grote stap. Verdere investeringen in hun machinepark werden uitgesteld en eens de eigenaar op rust ging werd de poort van het atelier definitief gesloten. De ateliers verdwijnen vrijwel geruisloos, zonder veel sporen na te laten.

Dat het atelier van De Meester & Zonen het tot op de dag van vandaag wist vol te houden, is een bijzonder verhaal. Door zich te specialiseren in een snelle aanlevering van stukwerk konden ze zich jarenlang onderscheiden. Dit soort kleine metaalateliers zijn zeldzaam geworden. Nu Toon De Meester eind dit jaar op rust gaat, dreigde ook hier de poort voor het laatst dicht te gaan. Spijtig, want hier ontdek je een metaalatelier waar de tijd, en dat bedoelen we eerbiedig, stil heeft blijven staan. Het atelier symboliseert de tussenstap tussen de traditionele smidse die we allemaal kennen, en de metaalwerkplaatsen van vandaag met grote computergestuurde machines.

Als dit atelier gewoon een stille dood stierf, had niemand nog kunnen genieten van die speciale geur van smeermiddel en heet metaal op een freesbank, of kunnen leren van Toons ervaring. Net dat wil het Masereelfonds met de herbestemming van de werkplaats behouden. Een aantal machines blijft staan. Voor de sfeer, maar ook om af en toe op te werken. Zodat het een werkplaats blijft. En een plek waar de ervaring van het paswerk en manueel bedienen van draaibanken en frezen via workshops nog gedeeld kan worden.

Robin Debo

ETWIE, Expertisecel voor Technisch,
Wetenschappelijk en Industrieel Erfgoed

Bronnen:

Yvan CROMHEEKE, *100 jaar Gistfabriek Brugge*, uitgave Genencor International nv, 1997.
Robin DEBO, *Etwie, Expertisecel voor Technisch, Wetenschappelijk en Industrieel Erfgoed, notitie over betekenis metaalatelier De Meester*, juni 2021.
Filip DELMOTTE, *Het appèl*, zomer 2021, MF Brugge.
Toon DE MEESTER, *Interview in situ metaalatelier Gotje*, 22.06.2021.
Adriaan LINTERS, *De Nieuwe Molens te Brugge, leven en verder leven*, uitgeverij Marc Van de Wiele, 1991.
Dirk MUSSCHOOT, *Belgen maken bommen, zesduizend militairen en vluchtelingen in de munitiefabriek van Birtley, Engeland (1916-1919)*, uitgeverij Lannoo, 2016, met p. 108-111 over Cyriel De Meester in Vlaamsch Verbond Elisabeth-Birtley en op p. 138-140 over vriendschap aldaar met August De Clerck.
Jaak RAU, 'De huisvesting van het proletariaat in het 10de-eeuwse Brugge: de Forten', in: *Brugs Ommeland*, 36ste jaargang, nummer 1-4, p. 5-152, maart-december 1996.

Jaak RAU, *Een eeuw Brugge, 1901-2000*, p. 42-45, uitgeverij Van de Wiele, 2002.
Daniël STEEVENS, *De streek van lage lonen en lange uren*, uitgeverij Jempie Herrebout, 1985, p. 136.
Piet SWIMBERGHE, *Elegie om een Gistfabriek*, uitgeverij Jempie Herrebout, 1985.
X, *Kiezen voor Brugge*, een uitgave van het Comité voor Initiatief, 2005, p. 50-51.
X, *Wie is wie in de Brugse gemeenteraad (1947-1988)*, een uitgave van het Brugsch Handelsblad, 1982.
Marc VAN DAELE, *Archiefjes VII, 1914-1918 getuigenissen, oud-strijder Cyrille De Meester*, brochure, 2014.
Eric VAN HOVE, *Een droom van een stad*, uitgave Brugs stadsarchief, 202, p. 88-96.
Charles VERMEERSCH, 'De Brugse binnenstad, enkele kritische architectonische en stedenbouwkundige overpeinzingen', in: *Karel MOERMAN, Vier architecten te Brugge*, uitgeverij Lannoo 1983, pp. 11-31.

De restauratie van de directeurswoning van de Marmerij Campers

Zaterdag 11 september
van 14 tot 18 uur
Zondag 12 september
van 10 tot 13 uur en
van 14 tot 18 uur

BEGELEID BEZOEK

Deze indrukwekkende, half vrijstaande, modernistische directeurswoning werd in 1930-1931 gebouwd langs de toen recent aangelegde Julius Sabbestraat. Voor de aanleg van de straat werd dit gebied gekenmerkt door blekerijgronden. Het K.B. van 26 december 1908 voorzag de doortrekking van de straat tot aan de pas aangelegde Walweinsteinstraat. Vanaf 1909, maar voornamelijk tijdens het interbellum wordt de straat geleidelijk aan volgebouwd.

De geschiedenis van het steen- en marmerbewerkingsbedrijf Campers

De geschiedenis van het steen- en marmerbewerkingsbedrijf Campers start op het einde van de 19de eeuw. Anatole Auguste Campers (°14/08/1867, Pontoise), van beroep steenhouwer, vestigde zich eerst ter hoogte van Langerei nummer 61 (het huidige nummer Langerei 71). Hij huwde met Malstaf Julie Sophie op 9 januari 1894. Gedurende de periode 1903-1923 kende het bedrijf een grote bloei wat blijkt uit de verschillende bewaarde bouwvergunningen.

Naar verluidt had het bedrijf op zijn hoogtepunt honderd werknemers in dienst en leverde de firma Campers natuursteen en marmers voor de restauratiecampagnes onder leiding van architect Louis Delacenserie op het einde van de 19de eeuw en het begin van de 20ste eeuw. De firma leverde onder andere natuursteen voor de restauratie van belangrijke historische gebouwen zoals onder andere het Gruuthuse, de Sint-Jakobskerk en de Onze-Lieve-Vrouwekerk. Ook buiten Brugge was de firma Campers gekend en leverde ze materiaal voor enkele belangrijke gebouwen in Oostende

zoals onder andere het "Hotel du Parc" en de "Venetiaanse galerijen" op de dijk.

De familie Campers was eigenaar van een groot stuk grond dat liep van aan de Langerei tot aan de Julius en Maurits Sabbestraat. Met de aanleg van de Sabbestraat in 1929 werd het mogelijk gemaakt om hier een nieuwe toegang te creëren tot het marmerbedrijf.

De zoon van Auguste Campers, Alfred Campers volgde zijn vader op als directeur van het marmerbedrijf. Volgens bewaarde briefhoofden was de marmerij Campers toegankelijk vanaf de toen recent aangelegde Julius Sabbestraat. Op een foto uit die periode zien we een imposante smeedijzeren hekken bevestigd aan natuurstenen pijlers. In het verlengde van de poort zien we op de achtergrond de pilasters of pijlers van de rollende brug die volgens een bouwvergunning dateert van 1922.

Naar verluidt zouden de activiteiten van de marmerij Campers gestopt zijn in 1944.

De geschiedenis van de voormalige directeurswoning bij de marmerij Campers

In 1930-1931 wordt de directeurswoning bij de marmerij Campers gebouwd in opdracht van de heer Alfred Campers. De directeurswoning staat op een vrij klein perceel met onregelmatige plattegrond.

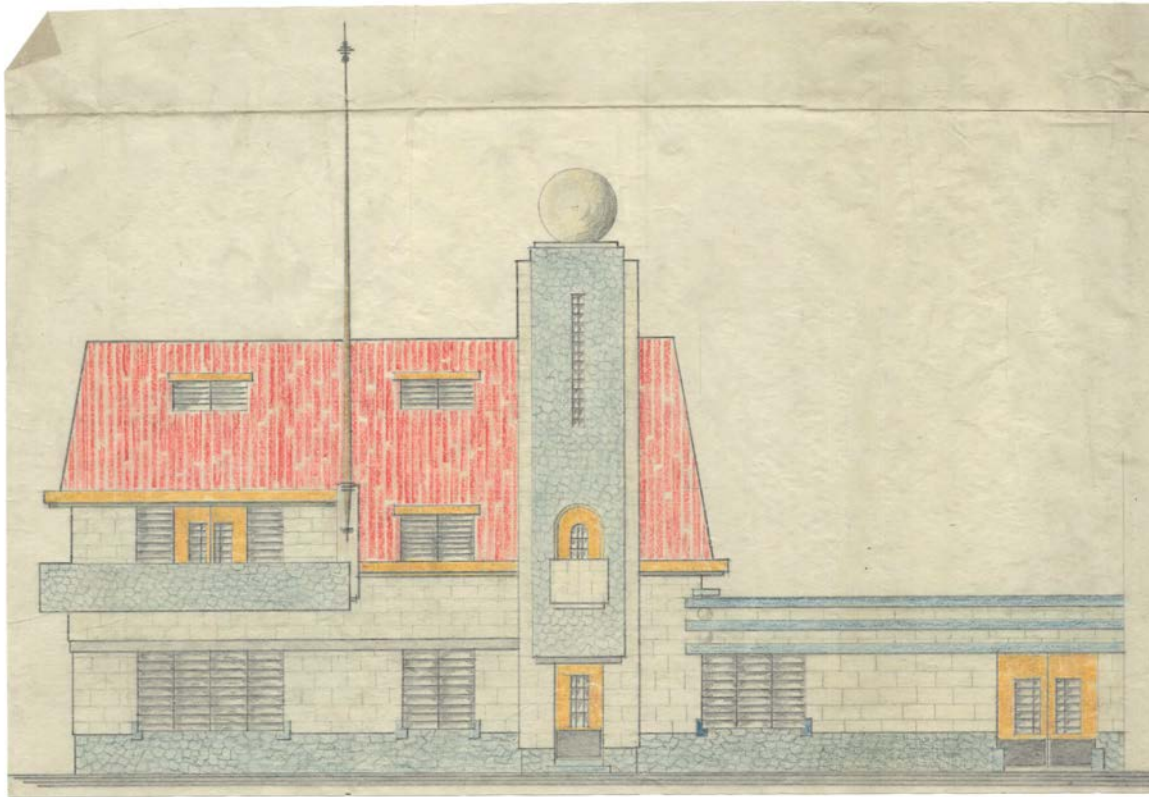
Het ingediende en deels uitgevoerde ontwerp werd vooraf gegaan door een aantal voorontwerpen. Dankzij het archief van de familie Campers krijgen we inzicht in de voorontwerpen die werden gemaakt. Het eerste ontwerp is van de hand van architect Achille Coigne. De bouwheer vroeg aan de architect voor het ontwerpen van een cottagevilla. Hij had een voorbeeld gevonden in de publicatie *"Pour construire sa maison"* van J. Bourniquel.

De volgende ontwerpen zijn van de hand van architect Maurice De Meester. De firma Campers leverde toen marmer voor de aankleding van de inkomhal van de gifstofabriek, een

ontwerp van Maurice De Meester. Dit is wellicht de reden waarom de familie Campers deze architect aansprak om een ontwerp te maken. Bij de eerste ontwerpen zien we duidelijk de invloed van het Nederlandse modernisme. We vermoeden dat de architect carte blanche kreeg bij het maken van de ontwerpen die duidelijk onder invloed stonden van de Nieuwe Haagse school. Kenmerkend voor de Nieuwe Haagse School zijn de overstekende daken, de rechte en kubistische vormen, de horizontale lijnen van gevelbanden boven kozijnen, erkers en balkons, de architecturale samenhang en de symmetrie.

Het ingediende plan week duidelijk af van de voorontwerpen. Waarom de voorontwerpen niet werden ingediend is niet duidelijk maar wellicht heeft het te maken met het conservatieve Brugge dat niet openstond voor enige vernieuwing.

Het bouwen van de woning

Aan de hand van de bewaarde foto's uit het archief van de familie Campers kunnen we het bouwen van de woning reconstrueren en inzicht krijgen in de toegepaste bouwtechnieken.

De woning is bijna volledig opgetrokken uit natuursteenblokken. De buitenschil bestaat uit massieve blokken natuursteen. De binnenmuren zijn een combinatie van natuursteen en gewapend beton. Natuursteen was een vrij logische materiaalkeuze voor de opdrachtgever die directeur was van een natuurbewerkersbedrijf.

Het resultaat is een indrukwekkende half vrijstaand modernistische directeurswoning

opgevat als een breedhuis. De voorgevel heeft een parement van zandsteenblokken in combinatie met blauwe hardsteen. De blauwe hardsteen wordt gebruikt voor de hoge plint die voorzien is van verschillende soorten van bewerking zoals freinslag en boucharderen.

De inkomtravee, op de begane grond is volledig uitgewerkt in blauwe hardsteen. De centrale deur is gevat in een omlijsting met afgeronde kanten en wordt geflankeerd door twee kleinere vierkante vensteropeningen. Op de borstwering links en rechts van de deur bevindt zich een beeldhouwd gestileerd bloemmotief. Boven de voordeur situeren zich twee monumentale smalle rechthoekige vensters die zorgen voor de verlichting

van de imposante traphall. De vensters van de traphall zijn voorzien van glas-in-loodramen met typische geometrische vormgeving voorzien van gekleurd en gehamerd glas met name rood, wit, blauw en geel.

Een staalkaart van materialen

In de woning vinden we verschillende marmer-soorten terug die op verschillende manieren werden toegepast en verwerkt in het interieur. In de woning treffen we meer dan tien verschillende soorten marmer aan. Dit illustreert de technische kennis van de bouwheer die deze marmers op een artistieke en kunstige manier integreerde in zijn woning die tegelijk als staalkaart diende. De gekozen marmer-soorten zijn ook terug te vinden bij enkele icoongebouwen

uit de jaren 1930 zoals "Villa Empain" en "Villa Cavroix". Het pronkstuk van deze woning is de imposante inkomhal waar het vakmanschap duidelijk tot uiting komt.

Het kleurenpalet

Het gebruikte kleurenpalet van zowel het interieur als het exterieur sluit mooi aan bij het kleurgebruik van "De Stijl" en de jaren 1930. Binnen komen de basiskleuren rood en zwart in combinatie met een lichte toets van goud overal terug. Het salon aan de straatzijde bleef ongewijzigd sinds het bouwen van de woning in de jaren 1930. De muren zijn er beschilderd met verspringende, donkerrode en donkerblauwe banden en zijn bovenaan afgewerkt met een vergulde lijst.

De kamer aan de achterzijde (woonkamer) is veel eenvoudiger en lichter qua kleurgebruik. De vloer bestaat er uit zwarte en grijze cementtegels volgens een geometrisch patroon. Alle aandacht wordt getrokken door de monumentale, gevlamde marmeren schouw *à livre ouvert* met twee marmeren zitbanken. Bij het verwijderen van het jaren 1980 tapijten behangpapier werd een beschildering met geometrisch motief aangetroffen.

De restauratie

Als nieuwe eigenaars willen we de woning in zijn oude glorie herstellen na een leegstand van bijna 7 jaar. We willen met de restauratie en uitbreiding aantonen dat er een compromis mogelijk is tussen enerzijds een maximaal behoud en herwaardering van de erfgoedkenmerken en -elementen en anderzijds een hedendaagse gezinswoning met aandacht voor comfort en energie.

In het volume dat beschermd is blijft de volledige indeling ongewijzigd, op enkele kleine ingrepen na. Op basis van gesprekken met de familie Campers, oude foto's en de oorspronkelijke bouwplannen, worden enkele latere ingrepen terug gedraaid. De architectuurhistorisch waardevolle elementen en aankledingen worden behouden, hersteld en gerestaureerd of gereconstrueerd waar nodig. Het schrijnwerk van de voorgevel heeft een hoge authenticiteitswaarde en is nog het origineel schrijnwerk uit de jaren 1930. Het schrijnwerk is door zijn vormgeving en technische uitvoering typerend voor de art deco architectuur van het gebouw. De artistieke

waarde van het schrijnwerk is dan ook zeer hoog, daarom werd dan ook besloten om het schrijnwerk te restaureren. Het oorspronkelijk schrijnwerk van de achtergevel werd helaas in de jaren 1990 vervangen door PVC schrijnwerk. Op basis van oude foto's was het mogelijk om het schrijnwerk te reconstrueren naar oorspronkelijk model.

Een tweede doelstelling bestaat uit het energieuwiger maken van de woning. De maatregelen die voorgesteld worden om de woning energiezuiniger te maken zullen zoveel als mogelijk worden geïmplementeerd. Aangezien de buitengevels niet bijkomend kunnen geïsoleerd worden opteren we voor het bouwen van een aanbouw tegen de achtergevel die als het ware als een buffer dient en als het ware een isolerende buitenschil vormt. Er zijn twee hoofdredenen waarom er een nieuwe uitbreiding komt aan de tuinkant: Enerzijds omdat het leven zich vooral aan deze zijde moet situeren, gezien het uitzonderlijke zicht op de tuin en het park. De vroegere salons bevonden zich aan de straatkant, wat jammer is qua beleving en rust. Anderzijds willen we de impact op het monument zoveel mogelijk beperken. Met name een keukenruimte is een ruimte met veel technische impact: afvoeren, watertoevoer, veel elektriciteit, dampkap, etc. door dit buiten het beschermde volume te brengen, moeten we daar minder schade aanrichten. Daarom wordt een nieuwe leefkeuken voorzien in de oksel achteraan tussen het hoofdvolume en de garage. Hierdoor blijft de visuele impact relatief beperkt, en blijft het hoofdvolume als semi-vrijstaand volume zichtbaar vanaf het

park en de toegangsweg. Om de zitruimte in het hoofdvolume te verbinden met de leefkeuken, wordt een kleine, beglaasde erker of wintertuin toegevoegd. Een dergelijke beglaasde uitbouw stond reeds op de oorspronkelijke bouwaanvraag, maar werd niet gerealiseerd. Bij de verbouwing van die raampartij in de jaren '50, werd een stalen profiel in de gevel geplaatst, en door deze nieuwe constructie kan dit visueel storend element gecamoufleerd worden. Om de impact van dit volume te beperken, wordt een plat dak voorzien.

Aangezien de nieuwe leefkeuken volgens de verordeningen moet worden voorzien van een hellend dak, werd gezocht naar een systeem om de visuele impact zoveel mogelijk te beperken. Daarnaast werd deze vereiste gekoppeld aan de wens/noodzaak om enkele milieubewuste ingrepen te integreren en het pand zo duurzamer te maken. Door het hellend dak te oriënteren naar het zuiden, kunnen hier zonnepanelen op geplaatst worden, die onzichtbaar blijven vanaf het park en de openbare weg. Deze panelen zullen verzonken liggen in het hellend dak, waarbij rondom een opstand zal worden gecreëerd. De bestaande open parkeerplaats achter de dubbele poort zal overbouwd worden.

Door de realisatie van de leefkeuken, zal de garagepoort achteraan toch al aan het zicht onttrokken zijn. Bovendien werd gemerkt dat de twee houten poorten veel koude en tocht doorlaten. Om de poorten zo weinig mogelijk te moeten aanpassen, kunnen we de luchtdichtheid van de garage sterk verbeteren

door een nieuwe gevel te bouwen met een grote raampartij, die luchtdicht is uitgevoerd. De achterste poort kan dan gewoon als oud element behouden blijven, en staat open in de tweede garage. Hierdoor kan ook de auto meer naar voor staan, en moet de garage niet zo diep worden gebouwd en door glas te voorzien naar de tuin, blijft het gevoel van de doorrit behouden.

Door het aanbouwen van een zeer transparant volume, dat zwevend boven het maaiveld en de vijver hangt wordt een evenwicht gezocht in een maximaal respect voor de waardevolle elementen en een maximaal leefcomfort.

In de aanleg van de tuin zal gezocht worden naar een evenwicht tussen openheid naar het park en privacy. De zone in het verlengde van de zitruimte en wintertuin zal een open perspectief blijven behouden richting park, terwijl de leefkeuken meer aan zijkant ligt en meer geborgen is, mede door de bestaande grote planten.

Stefanie Gilté & Koen Vandeweghe

Bronnen

Christophe DESCHAUMES, 'Julius en Maurits Sabbestraat 42, directeurswoning van marmerij Campers', in *Open monumentendag 2014, erfgoed vroeger, nu en in de toekomst*, Brugge, 2014.

Stefanie GILTE, Koen VANDEWEGHE, Voormalige directeurswoning Campers. Julius en Maurits Sabbestraat 42, beheersplan onroerend erfgoed, 2020 (onuitgegeven studie).

De rode nonnen te Brugge, het klooster van de Redemptoristinnen, hersteld en herbestemd

5

Zaterdag 11 september
van 14 tot 18 uur
Zondag 12 september
van 10 tot 13 uur en
van 14 tot 18 uur

DOORLOPEND TE BEZOEKEN
GIDS TER PLAATSE

Katelijnestraat 103-113

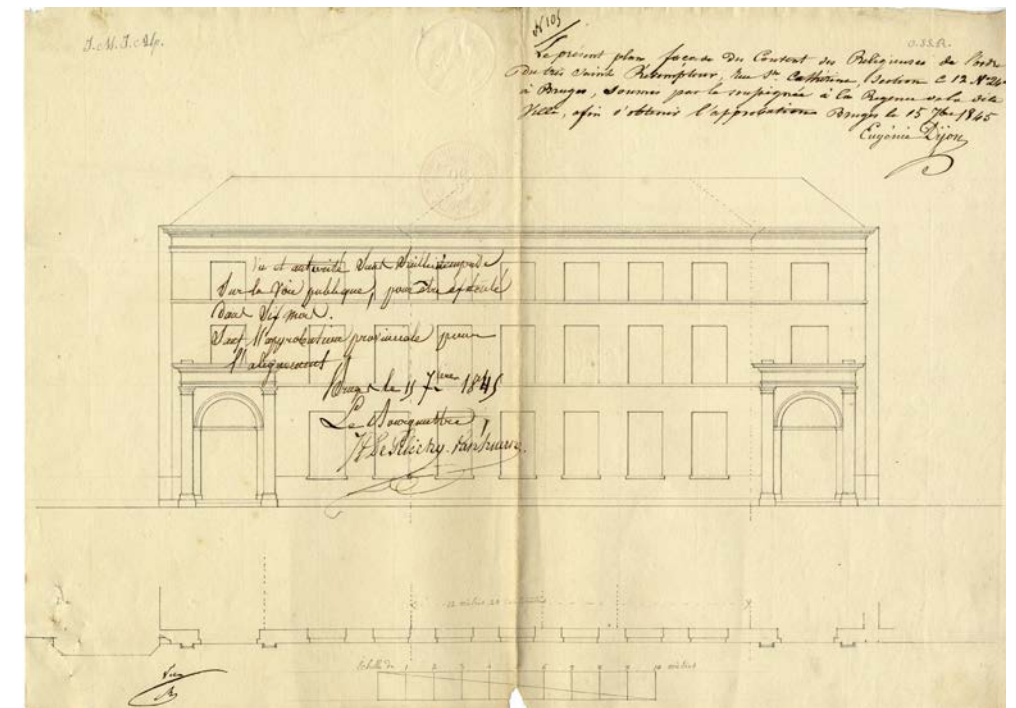
In 2004 verkopen de zusters redemptoristinnen onverwacht hun slotklooster met kerk, ruime tuin en een aantal aanpalende woningen aan de Katelijnestraat. Verschillende, zeer ingrijpende voorstellen met onder meer de volledige sloop van het klooster met de woningen aan de straat in functie van nieuwe volumes tot vier bouwlagen hoog worden afgewezen. De bescherming van het kloosterpand en een groot deel van de tuin als stadsgezicht in 2010 vormt een kantelpunt voor de site.

Voorgeschiedenis

In 1841 richten de zusters redemptoristinnen een eerste Belgisch slotklooster op in Brugge. Kort daarna, op 29 november 1842, kopen ze een bestaande woning met royale tuin die winkelier Jan Nollet vanaf 1810 had laten bouwen op een site van een verdwenen Kapucinessenklooster (verlaten in 1796 en kort nadien gesloopt) aan de Katelijnestraat. In de jaren 1844-1845 wordt gestart met de bouw van het klooster en de kerk. De ontwerper is naar alle waarschijnlijkheid broeder-architect René Duvivier (1801-1858), afkomstig uit Doornik. De voormalige woning van Jan Nollet wordt grotendeels behouden en geïntegreerd in het nieuwe kloosterpand en krijgt een streng neoclassicistische gevel aan straatzijde.

In 1845 nemen de zusters hun intrek in het klooster en in september 1847 wordt de kerk plechtig ingewijd. Sindsdien neemt het aantal intredingen gestaag toe tot zelfs 80 zusters. Het Brugse slotklooster geniet al snel groot aanzien met een internationale uitstraling.

Architecturaal gezien neemt de kerk een bijzondere plaats in als een zeer vroege en opmerkelijk toepassing van de neogotiek. Historische foto's tonen de bijzondere geveluitwerking met een voor die tijd zeer vernieuwende open gietijzeren torenspits en lantaarns op de nok van het zadeldak. Via deze lantaarns en gekleurde glas-in-lood ramen in het midden van de gewelven valt er kleurrijk zenithaal licht

Katlijnestraat, klooster van de redemptoristinnen, 1899
(Stadsarchief Brugge, verz. Jaak A. Rau)

in de kerk. Deze zeer eigenzinnige toepassing van de neogotiek leidt in de eeuw die volgt tot hevige kritiek. Vanuit een streven naar een zo authentiek of zo juist mogelijke toepassing van de gotische stijl, zal men zich meer en meer afzetten tegen dit soort vrije toepassing en interpretatie van de gotische stijl.

De discussie leidt in 1963 tot de gedeeltelijke sloop van de originele voorgevel en de bouw van een nieuwe 'voorzetgevel'. Architect Arthur Degeyter (1919-2004) maakt verschillende ontwerpen, daarbij naar verluidt geïnspireerd door de grote voorliefde voor de barokke architectuur van zijn goede vriend Joe English. Uiteindelijk aanvaardt het stadsbestuur de huidige barokke gevel die sterk contrasteert met het achterliggende gebouw. De Stad ondersteunt de ingreep zelfs met 60.000 frank subsidie, uitbetaald in 1966.

Ook kloostergevel aan de Katlijnestraat wijzigt enkele malen: in 1873 wordt de rechtse poorttravee opgetrokken tot kroonlijsthoogte en in 1958 wordt een nieuw parement opgetrokken in naakte baksteen op een arduinen plint. In 2004, na meer dan anderhalve eeuw van onzichtbare aanwezigheid, trekken de laatste zusters weg en komt het redemptoristinnenklooster leeg te staan.

Herbestemming

Eind 2021 zal de volledige kloostersite geres- taureerd, gerenoveerd, heraangelegd en her- bestemd en dat mét het behoud van quasi alle historische gebouwen. Aan de Katlijnestraat verdween enkel een stuk tuinmuur waar nu de toegang tot de site zich bevindt. In de tuin werd een eenlaagse en bescheiden vleugel afge- broken waar de wasruimtes en bergingen zich bevonden.

©jandarthe

In een eerste fase werd een ondergrondse parking gebouwd onder een groot deel van de voormalige moestuin. Daarop kwamen drie nieuwe vleugels met appartementen en stapelwoningen. De architect liet zich bij het ontwerp inspireren door de gotische architec- tuur en de vorm van nonnenkappen en koos in deze tuinomgeving voor een houten bekleding voor gevels en bedaking. Tegelijkertijd werd het grootste deel van het klooster verbouwd tot studentenhuisvesting met een tachtig- tal kamers. De grote gemeenschappelijke ruimtes beneden, de gemeenschappelijke tuin en de verdiepingen met lange gangen en op- eenvolging van individuele cellen leende zich hier erg goed toe. Daarna volgde de renovatie van de woningen aan de Katlijnestraat en de heraanleg van de tuin tot publiek park. Momenteel gaat de herbestemming van de site haar laatste fase in: de herbestemming van de

kerk en de aanpalende ruimtes tot leslokalen voor de stedelijke kunstacademie.

Tuin

De ruime kloostertuin is in twee verschillen- de fasen ontstaan en aangelegd. Beide delen zijn nog steeds van elkaar gescheiden door een oudere muur, die overeenkomt met de perceelsgrens van circa 1830. Het zuidooste- lijke deel werd wellicht pas later aangekocht en bij het domein gevoegd. Op de Popp-kaart wordt de tuinaanleg voor het eerst afgebeeld: het noordwestelijke deel is er als een Engelse landschapstuin ingetekend, het zuidoostelijke deel toont duidelijk een aanleg als moestuin.

Deze opdeling in een tuin voor meditatie en recreatie enerzijds en een functionele tuin is sindsdien vermoedelijk altijd aanwezig geweest.

Beide delen van de tuin zijn verbonden door een aantal duidelijk assen: een hoofdas die langsheen de achtergevel van het klooster tot aan de calvarie in de zuidoostelijke hoek loopt, een evenwijdige secundaire as en enkele dwarse assen. De assen worden versterkt door de groenaanplanting en geaccentueerd door de aanwezige beelden en kapelletjes.

De nutstuin omvatte vaste kweekbedden met groenten, kleinfruit en fruitbomen die afgeboord waren met buxushagen, leifruitbomen tegen de muren en een siertuin bij het gastenverblijf/bibliotheek.

In de siertuin vinden we nog een aantal zeer waardevolle linden, drie paardenkastanjes en een tamme kastanje in de omgeving van de scheidingmuur. Verspreid over de tuin vinden we verschillende relictten terug:

- De neogotische Kapel van het Heilig Hart zou de oudste kapel zijn en van 1890 dateren. Mogelijk is de kapel gebouwd met het nalatenschap van overste Fulvia de Ceny, die volgens het kadaster in 1890 de fakkel doorgeeft. Het bedehuisje is opgevat als een prieel met gietijzeren trappartij en toegewijd aan het Heilig Hart. Ze staat op het einde van de secundaire lengteas die benadrukt wordt door vier grote, geknotte linden.
- Centraal in de tuin en recht tegenover de achtergevel van het kloostergebouw vinden we de Kapel van Sint-Alfonsus van Liguori, opgetrokken in baksteenmetselwerk. In het interieur treffen we volgende inscriptie: *'Protege Vineam istam et Perfice eam quam plantavit dextera tua'* (uit Psalm 80 'Zie om naar deze wijnstok, de stam die Uw rechterhand geplant heeft')

- Helemaal in de noordelijke hoek van de tuin, tegenaan de hoge tuinen (om inkijk te vermijden in het besloten slot-klooster) staat de neogotische kapel van O.L.Vrouw van Altijddurende Bijstand.
- Een vierde kapel, toegewijd aan de Heilige Jozef, stond tegen het deel van de tuinmuur waar nu de hoofdtoegang zich bevindt. De kapel werd ontmanteld, gerestaureerd en herplaatst aan de overzijde van deze as (het einde van de huidige Rodenonnenstraat, tegen de muur aan de Visspaanstraat).
- Tegen diezelfde muur aan de Visspaanstraat staat ook nog een restant van een 17de-eeuws huisje. Het werd door de zusters in 1845 omgevormd tot wagenhuis en was in 1890 in gebruik als orangerie. Binnen zijn de moer- en kinderbalken nog gedeeltelijk bewaard. De tuingevel bevat twee opmerkelijke (gerecupereerde?) neogotische spitsboogramen. In de onmiddellijke omgeving treffen we ook een Mariagrot.
- In de zuidoostelijke hoek van de tuin, de uiterste hoek van de voormalige moestuin, treffen we een calvarie aan. In de tuinmuur achter de calvarie zijn zeven nissen aangebracht met basreliëfs die de zeven smarten van Maria uitbeelden: de voorspelling van Simeon in de tempel, Jezus vindt toevlucht in Egypte, Jezus teruggevonden in de tempel, Jezus draagt het kruis van mensen, Jezus aan het kruis, de kruisafname en tot slot de graflegging.

Moestuin van de zusters, A. Watteyne sr, 1900 (Stadsarchief Brugge)

©jandarthe

Heraanleg

De zuidelijke kloostertuin werd door de bouwpromotor verder ingericht met behoud van de Calvarieberg met hoogstambomen.

De noordelijke kloostertuin is ingericht tot een semipubliek park, toegankelijk vanuit de Katelijnestraat en de Visspaanstraat. Bij het ontwerp werd rekening gehouden met de historische context en het behoud van het waardevolle bomenbestand. De assenstructuur van de tuin werd hersteld en aangelegd met een platineverharding. Rond deze wandelassen zijn groene kamers gecreëerd, omkaderd door lage hagen. Centraal is een scharnierpunt voorzien met vier zuilvormige taxussen. Vanaf dit punt zijn twee kapellen te zien.

Centraal is één vaste plantenborder aangelegd. Het waardevol bomenbestand aan de zuidelijke tuinmuur werd zowel boven- als ondergronds tijdens de bouwwerken sterk beschadigd. Om deze bomen nog een overlevingskans te bieden, werd de ondergrond terug open-gewerkt, noodzakelijke snoeiwerken uitgevoerd en wordt deze bomenzone nu beheerd als boszone waarbij geen enkele verdichting

mogelijk is. Daarom werd hier (voorlopig) geen padenstructuur aangelegd en wordt een spontane groei van bosplanten gestimuleerd. Verder werd in de kloostertuin een hoog

stamboomgaard met oude fruitboomrassen aangelegd. Om de evacuatie van de studentenkamers in het voormalig klooster te garanderen, is een brandweg voorzien, gedeeltelijk op de platineverharding en gedeeltelijk met versterkt gazon.

Meer dan anderhalve eeuw lang was deze site als slotklooster ontoegankelijk en volledig geïsoleerd van de buitenwereld. Thans werd ze, na een lang traject, omgevormd tot een bijzondere plek waar heden en verleden samen gaan en opnieuw gewoond, gewerkt, verpoasd en gestudeerd wordt.

Joris Nauwelaerts

consulent bouwkundig erfgoed

Bronnen:

ARCHITECT LMS VERMEERSCH, *Beheersplan site redemptoristinnenklooster Brugge*, 2017.

Het kantoorgebouw van de Gistfabriek

6

Zaterdag 11 september
van 14 tot 18 uur
Zondag 12 september
van 10 tot 13 uur en
van 14 tot 18 uur

DOORLOPEND TE BEZOEKEN
GIDS TER PLAATSE

Komvest 43

Binnen het economisch leven van Brugge neemt het meest noordelijk deel van de binnenstad vanaf de late 17de eeuw een steeds belangrijkere positie in. Na het graven van het handelskom en verschillende aanpassingen aan de waterwegen is er weer sprake van een zeker herstel van de maritieme handel in Brugge. Rond de Handelskom worden in de loop van de 18de eeuw meerdere pakhuizen opgericht. De voorspoedige toekomst wordt gefnuikt door de daaropvolgende Franse en Hollandse bewindstermijnen.

De wortels van dit kantoorgebouw gaan terug tot 1860-1862 toen enkele oude woningen en pakhuizen moesten verdwijnen voor de oprichting van een nieuwe landbouwstokerij door de familie Verstraete-Lycke. In de jaren 1891 en 1895 wordt de stokerij verder uitgebreid om twee jaar later te worden overgenomen door de Nederlandsche Gist- en Spiritusfabriek.

Met de opeenvolgende afbraak van oudere bestanddelen en nieuwbouw bepaalt de onder-tussen herdoopte site Genecor tot op vandaag de omgeving. Significante vernieuwingen zijn de oprichting in 1924-1926 van een nieuw bedrijfsgebouw aan de Reie (gesloopt in 1985) en van een kantoorgebouw aan de Komvest in 1925.

De oude gistfabriek verdween na heel wat polemieken uiteindelijk in 1985 definitief uit het stadsbeeld en dit deels door haar 'niet-Brugs' en zwaar industrieel karakter.

Op stedenbouwkundig vlak heeft het bedrijf ook enigszins een stempel gezet op de buurt. Bij de

voltooiing van de Julius en Maurits Sabbestraat in 1929, legde men op de gronden van de fabriek een nieuwe straat aan als verbinding met de 's Gravenstraat. De bedoeling van de Gistfabriek was aan weerszijden van deze nieuwe as een soort van tuinwijk te laten bouwen met huisvesting voor haar werknemers. Uiteindelijk werden er maar 25 huizen in de Stokersstraat gerealiseerd en werden in de aanpalende straten privéwoningen opgericht.

Het kantoorgebouw

Op 13 april 1897 neemt de Nederlandse Gist- & Spiritusfabriek uit Delft de stokerij en de gistfabriek van Jules Verstraete en Co aan de Komvest officieel over. Na de overname schakelt men over naar het productieproces naar het Nederlands model. Aan de vooravond van de Eerste Wereldoorlog is het Brugse bedrijf de grootste gistproducent van België. Door de neutraliteit van Nederland kon het bedrijf tijdens de oorlog verder werken. Na de oorlog gaan de bouwactiviteiten onverminderd verder. Er wordt een nieuwe – inmiddels gesloopte – fabriek in modernistische stijl opgetrokken naar het ontwerp van de Hollandse ingenieur Victor Jockin.

Op de hoek van de Komvest en de Wulpenstraat bouwt men in 1925-1926 een modern, ruim kantoorgebouw in dezelfde stijl, maar ditmaal naar plannen van de Brugse architect Maurice De Meester.

De buitenarchitectuur sluit aan bij de Nieuwe Zakelijkheid van het fabrieksgebouw. Het interieur vormt een fraai voorbeeld van de in Brugge zeldzame art-decostijl.

Het verblijf in Nederland tijdens de Eerste Wereldoorlog heeft de architect De Meester duidelijk beïnvloed. De expressionistische baksteenarchitectuur van de Amsterdamse school (de Nederlandse variant van de art deco) heeft in dit ontwerp als inspiratiebron gefungeerd. In- en uitspringende delen van de gevel, sierlijke metselverbanden, muurpijlers die boven de dakrand uitsteken, gecompliceerde deur- en vensteropeningen, de voornaamste karakteristieken van de Amsterdamse school zijn hier terug te vinden. Het bakstenen gebouw is twee bouwlagen hoog en de straatgevels zijn sterk gestructureerd door de muurpijlers. De toegangstravee is iets hoger uitgewerkt. Aandacht wordt getrokken door de beglaasde en getraliede poort, omgeven door een sterk gestileerde portiek in witte steen.

De bovenliggende drielichten met glas in lood versterken de verticaliteit van de toegangstravee. De vier hoge vensters links van de hoofdingang verlichten de grote kantoorruimte waarin de meeste kantoormedewerkers werkzaam waren. Zij hadden hun eigen, minder prestigieuze ingang, net achter de hoek.

De hoofdingang leidt naar de imposante, centrale ruimte onder een glazen overkoepling. Rond deze ruimte situeren zich de verschillende burelen van de kaderleden en leidinggevenden. Via een eretrap bereikt men de verdieping met doorlopende gaanderij. De marmeren wandbekleding, het schrijnwerk, de lichtarmaturen, het geometrisch glas-in-lood en de smeedijzeren balustrades en zijn als totaalconcept tot stand gekomen. De eclectische luchter met arend is een zeldzame herinnering aan de vroegere stokerij Verstraete. Een

ander gedenkteken is het figuratief glasraam op de gaanderij. Het personeel schonk dit glasraam aan de directie ter gelegenheid van het 50-jarige bestaan van de fabriek in 1947. Het glasraam is van de hand van de Amsterdamse kunstschilder André Vlaanderen (1881-1955) en stelt allegorisch de Brugse en Delftse vestigingen van het bedrijf voor.

In de aansluitende grote kantoorruimte, die nu voor diverse doeleinden wordt gebruikt, zijn nog paneeldeuren, oorspronkelijk verlichtingselementen, de metalen roosters van de vloerverwarming en de rolluikkasten uit 1925 bewaard gebleven.

De voormalige Gistfabriek is na de Tweede Wereldoorlog aanzienlijk uitgebreid. De terreinen, aansluitend op de Handelskom zijn daarvoor aangekocht en bebouwd. Een volledig nieuwe fabriek is tussen 1956-1963 gebouwd naar het ontwerp van architect Roger D'helft (1927-1994). In 1967 fuseerde de N.G.S.F. met Brocades en werd dan N.V. Gistbrocades. Het maken van gist en alcohol blijft de hoofdactiviteit tot in 1969, wanneer men beslist over te gaan op de productie van enzymen, vandaag nog steeds de specialiteit. Het productieproces is biotechnologisch. In 1995 wordt de fabriek overgenomen door Genencor International. Intussen is dit een onderdeel van International Flavors & Fragrances Inc.

Het kantoorgebouw van de Gistfabriek is beschermd bij MB van 16.04.2004.

Uit:

Brigitte BEERNAERT e.a., 'Komvest 43, kantoorgebouw van de voormalige Gistfabriek', in: *Het beste van 25 jaar, Open monumentendagen 2013, Brugge, 2013*

Het Provinciaal Hof, van besloten erfgoed tot open huis

7

GELEID BEZOEK MET GIDS
ENKEL OP RESERVATIE!

Reserveer een tijdsblok via
www.openmonumentendag.be

Markt 3

Wegens restauratiewerken is enkel bezoek in kleine groepen mogelijk onder begeleiding van een gids. Vanuit het OMD-thema inclusie is er aandacht voor personen met een mobiele beperking die in de koetsendoorgang terecht kunnen waar een kleine expo zal te zien zijn over de lopende restauratiewerken.

Van besloten erfgoed tot open huis

De provincie West-Vlaanderen investeert veel in de restauratie én in de toekomstige bestemming van het Provinciaal Hof. Tegelijk is er veel aandacht voor de communicatie van de lopende restauratiewerken vanuit het motto: “van besloten erfgoed tot open huis”.

Na meer dan een eeuw zetel van het provinciebestuur, verhuisden de zittingen van de provincieraad in 2000 naar het provinciehuis Boeverbos en kreeg het Provinciaal Hof een meer protocollaire functie. Toch bleef het gebouw meestal afgesloten voor bezoek, hoewel er af en toe korte gelegenheden waren om de binnenkant te ontdekken zoals OMD, Erfgoeddag, tentoonstellingen, congressen en andere evenementen.

Na de restauratie transformeert dit monumentale neogotische pand naar een open huis en zullen de deuren permanent open staan voor iedereen, als het provinciaal informatiecentrum er zijn intrede zal doen.

De provincie wil deze ambitie reeds tijdens de restauratiewerken duidelijk maken vanuit een doorgedreven communicatiestrategie. Iedereen kan de werkzaamheden op de voet volgen langs allerlei provinciale media zoals de website en social media facebook en instagram (alle links onderaan dit artikel). Er is ook een app ontwikkeld zodat je een virtueel bezoekje kan brengen en iets meepikken van de boeiende geschiedenis van dit pand. De app biedt ook een blik achter de gevels, nu een bezoek niet mogelijk is. Deze app kan zowel ter plaatse aan het gebouw als thuis via de website op ieders smartphone opgeladen worden. En er is zelfs een historische kostuumfilm opgenomen onder regie van Tom Ternest, net voor de aanvang van de restauratiewerken zodat iedereen kan proeven van een provincieraadzitting anno 1893 (te bekijken via de website en Youtube). OMD is een unieke gelegenheid om de ervaring ook fysiek compleet te maken en ter plekke het gebouw te beleven en tegelijk zien hoe de restauratie evolueert.

Het thema van OMD 'inclusief erfgoed' sluit dus naadloos aan bij deze ambitie van een 'open huis' zodat het Provinciaal Hof niet kon ontbreken in het programma dit jaar ondanks de lopende restauratiewerken. De provincie doet trouwens vele inspanningen om bijzondere doelgroepen tijdens en na OMD aan te spreken om deel te nemen (zie verder).

Historiek en beschrijving

Hier op de plaats van het Provinciaal Hof stond van 1285 tot 1789 de Waterhalle, een indrukwekkend gebouw in baksteen en natuursteen, schraags over de Kraanrei opgetrokken. Koopwaar werd eronderdoor in kleine boten aangevoerd, gelost en gestapeld (een virtuele reconstructie in 3D is te zien in het Historium (links van het Provinciaal Hof). De monumentale Waterhalle (of nieuwe halle ten opzichte van de oude hallen achter het belfort) benam de volledige westzijde van de Markt en was één van de 7 wonderen van Brugge op het gelijknamige schilderij uit de 16de eeuw (te zien in het Gruuthusemuseum).

De Waterhalle verloor zijn centrale handelsfunctie vanaf de 17de eeuw toen de havenactiviteiten zich verlegd hadden van het centrum naar de nieuwe havenkom in het noorden van de stad. Het gebouw was zodanig vervallen dat de centrale overheid in 1787 besloot om het te laten slopen. Kort na de sloop van de Waterhalle werd de Reie overwelfd en werd een paar jaar later een classicistisch gebouw opgetrokken naar het ontwerp van architect Hubert Dumortier. Dit complex was een enorme stijlbreuk ten opzichte van zijn voorganger maar is te verklaren vanuit het feit dat het (neo-)classicisme de gangbare bouwstijl was in die tijd in heel Europa. Na het ontstaan van de Belgische natie en het oprichten van de provincies in de periode 1830-36, richtte het West-Vlaamse provinciebestuur in 1850 in het centrale deel van dit bouwwerk een raadzaal in. In februari 1878, de dag voor het bal van de gouverneur verwoestte echter een brand nagenoeg het centrale deel van het classicistische complex aan de oostkant van de Markt.

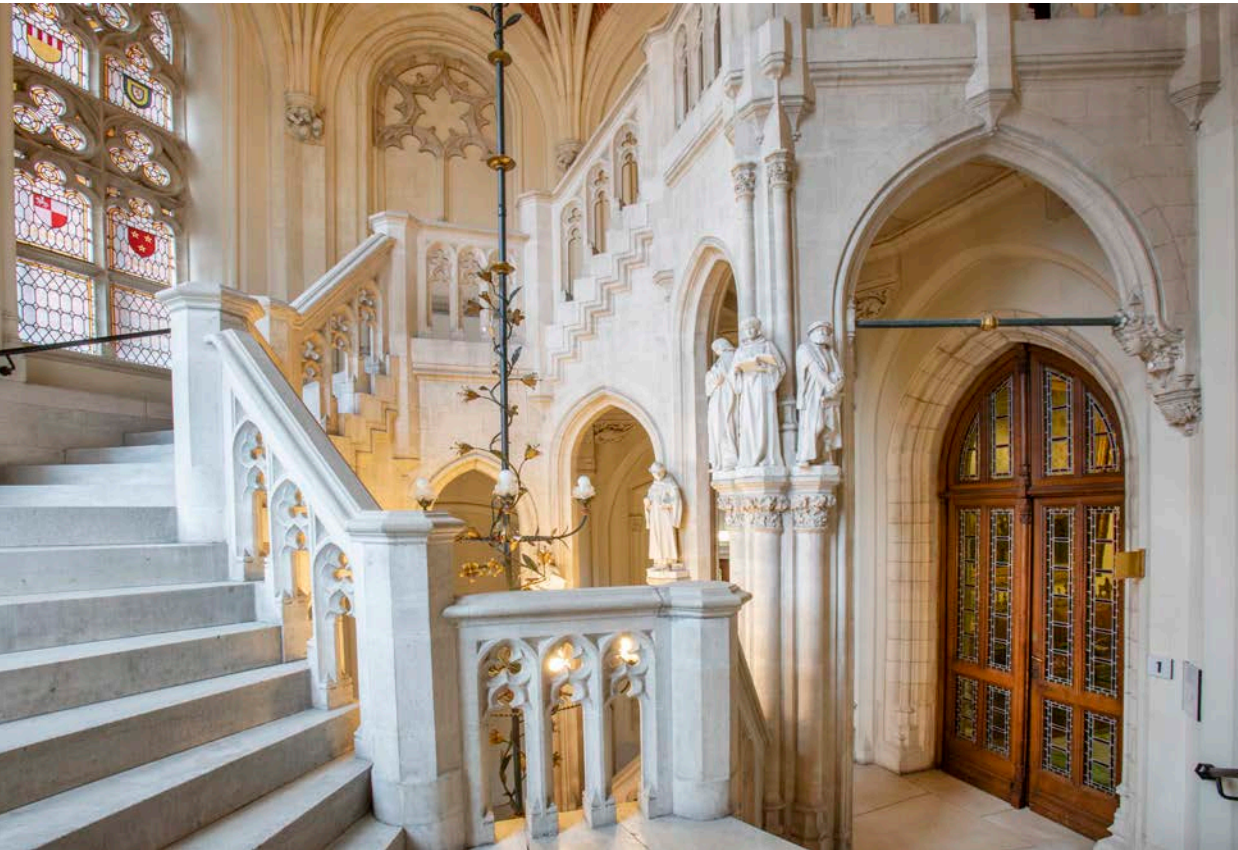
Dit werd door de aanhangers van de neogotiek, die in die periode een grote opgang kende, in Brugge als een momentum aangegrepen om deze 'historische architecturale fout' recht te zetten en er een meer aangepast complex neer te zetten dat beter past in de historische middeleeuwse context van Brugge. In 1880 werd een akkoord bereikt om de volledige oostkant van de Markt - toch ruim 100 meter - te bebouwen en dit niet alleen met een Provinciaal Hof maar ook met kantoren voor de administratie van Bruggen en Wegen en lokalen voor de Post en Telegraaf. Stadsarchitect Louis Delacenserie (1838-1909) en provinciaal architect René Buyck (1850-1923)

kregen van gouverneur Theodore Heyvaert de opdracht om de plannen voor het Provinciaal Hof en het Postgebouw te tekenen. Niettemin sleepten zowel het ontwerp als de bouwwerken meerdere decennia aan. Het duurde tot 1887 voor de Koninklijke Commissie voor Monumenten het ontwerp goedkeurde. Door allerlei omstandigheden sleepten ook de bouwwerken jaren aan inclusief een onderbreking tijdens de Eerste Wereldoorlog. In 1892 moest de Provincieraad haar intrek nemen in een onvoltooid complex. Het duurde tot 1909 voor de werken in het interieur waren voltooid en tot 1921 voor de drie linkertraveeën waren gebouwd. Honderd jaar later krijgt het pand een grondige facelift om binnen een paar jaar te heropenen in volle glorie.

De gevelarchitectuur van dit imposante gebouw is beeldbepalend voor het Brugse marktplein. Dankzij het enorme werfdoek met een gevelprint van 900 m² voor de stelling, zal het niet uit het zicht verdwijnen. Het gebouw heeft een drie bouwlagen hoge middenvleugel van drie traveeën en twee lagere zijvleugels van twee bouwlagen respectievelijk drie en vier traveeën. Dwars op het voorgebouw staat nog een monumentale achtervleugel. De voorgevel is met Franse kalksteen van Euville bekleed.

De inkom wordt beklemtoond door de monumentale trap met open borstwering en de twee gebeeldhouwde leeuwen en lantaarns. De vensters op de beneden- en bovenverdieping zijn gevat in spitsboognissen met maaswerk

in de boogvelden. Hoektorentjes, dakkapellen, hogels, pinakels en een opengewerkte balustrade als gevelbeëindiging maken het gotische beeld compleet. Zowel de stadhuisgevel als de gevel van het huis van de heren van Gruuthuse zijn duidelijk als inspiratiebron gebruikt door de architecten. De koperen Sint-Michiel die de centrale punt van de voorgevel bekroont, werd in 1904 gemaakt door de Brugse kunstsmed Edward De Vooght (1828- 1922) naar een ontwerp van beeldhouwer Gustaaf Pickery (1862-1921). De vergulde L, links en rechts geflankeerd door de wapenschilden van Vlaanderen en Oud-Vlaanderen.

Gidsen begeleiden kleine groepjes van maximum 12 personen doorheen het gebouw en op de stelling aan de voorgevel. Bezoekers zullen het pand betreden via de zij-ingang langs de koetsenpoort, de plaats waar meer dan 100 jaar lang de raadsleden het gebouw binnen kwamen om zich naar de raadszittingen te begeven. Vanop de brede zijtrap komt men de grote inkomhal binnen met een nog grotere achterzaal. Tussen beide in bevindt zich een brede gang die uitgaat op het pronkstuk van het Provinciaal Hof: de eretrap.

Via de natuurstenen eretrap is de verdieping te bereiken. Het monumentale achzijdige trappenhuis is een opvallend element in het gebouw. Verschillende natuurstenen beelden verfraaien dit geheel. Ze stellen beroemde Vlamingen voor zoals Jacob van Maerlant, Jan van Eyck, Lanceloot Blondeel en Jan Brito. In het stergewelf dat het trappenhuis afdekt, zijn op de consoles de personen gebeeldhouwd die bij de realisatie van het Provinciaal Hof waren betrokken zoals de architecten Louis Delacenserie en René Buyck, de beeldhouwers Gustaaf en Hendrik Pickery, de aannemer Hargot uit Antwerpen en gouverneur Léon Ruzette.

Een van de opvallendste objecten in het gebouw is de monumentale luchter in smeedijzer in de trappenzaal. De luchter die 15 meter hoog is en 1300 kg weegt, werd in 1909 gesmeed door de toen 82-jarige Edward De Vooght naar een ontwerp van Louis Delacenserie.

De Vooght smeedde ook de twee opmerkelijke kroonluchters van de raadzaal op de verdieping. Het zijn meesterwerken. Heel wat lelies, ranken en bladeren zorgen voor extra sierlijkheid aan de toch vrij imposante luchters. Op de

bovenverdieping bevinden zich de balkonzaal en de provincieraadzaal. In de balkonzaal valt de monumentale natuurstenen gebeeldhouwde schouw dadelijk op met o.a. een stenen versie van het Sint-Michielsbeeld. Rechts van de brede middengang bevindt zich de voormalige provincieraadzaal. Hier trekt vooral het roosvenster met het rijke maaswerk de aandacht van de bezoeker. Het lijkt zo uit de religieuze architectuur geplukt. De ruimte is afgewerkt met een dennenhouten spitsbooggewelf (dit gewelf verbergt een toen 'modern' ijzeren dakspant). Verder in de ruimte zijn beelden opgesteld die gezagdragers voorstellen. Alle schilderijen en losse beelden, tapijten en vlaggen zijn naar aanleiding van de werken, uit het gebouw verwijderd zodat het nu wat leeg en kaal overkomt.

Restauratiewerken

In oktober verdween het Provinciaal Hof achter een gigantische stelling van meer dan 50 meter lang en 20 meter hoog. Om het beeld van de

oostzijde van de Brugse Markt maximaal te vrijwaren, investeerde het provinciebestuur in een enorm werfdoek met een haarscherpe gevelprint van het gebouw. OMD is een uniek moment omdat de werken op het scharnier staan van buiten naar binnen-restauratie. Het is een laatste gelegenheid om het gebouw in werftoestand te bezoeken wat de jaren nadien niet mogelijk zal zijn. Na de heropening zal het gebouw uiteraard opnieuw volledig toegankelijk worden gesteld.

De restauratiewerken gebeuren naar ontwerp en onder leiding van architectenbureau Van Severen uit Dendermonde en worden uitgevoerd onder de coördinatie van de hoofdaannemer Artes Woudenberg uit Sint-Andries. Voorafgaandelijk had er al een systematische inspectie plaatsgevonden van Monumentenwacht West-Vlaanderen, zowel bouwkundig als interieur, waaruit bleek dat op diverse punten toch een grondige restauratie van dit meer dan 120 jaar oude gebouw noodzakelijk was.

De werken die tot nu toe uitgevoerd zijn, kunnen we grosso modo als volgt indelen:

- **Dakwerken:** Een gebouw van zo'n omvang met hoge spitse daken, heeft een enorme dakoppervlakte van 2.900 m² die bedekt is met natuursteen leien. Tienduizenden 'sprokke', onvolledige, losse of gebroken leien werden vervangen door 33.500 nieuwe leien door ervaren dakwerkers op duizelingwekkende hoogte.
- **Gewelwerken:** Meer dan 4.000 m² aan geveloppervlakte werd gereinigd, verschillende technieken werden toegepast om tot een mooi resultaat te komen. Alle gevels werden onder handen genomen, zowel het baksteenparament als de natuursteen. Naast het reinigen wordt ook het voegwerk gecontroleerd, slechte delen worden volledig uitgehaald en herdaan. Gebarsten gevelstenen worden uitgehaald en vakkundig vervangen. Ook de gevelankers en het andere aanwezig smeedwerk werd verwijderd, hersteld en roestwerend behandeld. De gevel ziet er binnenkort dus zo goed als nieuw uit.
- **Natuursteenherstelling:** De natuurstenen voorgevel is bezaaid met beeldhouwwerken zoals waterspuwers, kruisbloemen, wapenschilden, maaswerken, lijsten... Gebroken en verweerde stukken worden vakkundig vervangen, dit kan gaan van kleine vlakken tot volledig nieuwe waterspuwers. Er wordt zowel in een atelier ter plaatse, als op het atelier van Artes Woudenberg gewerkt om al deze stukken te kunnen kappen. Dit alles gebeurt vandaag nog steeds manueel, zoals de oude ambacht het voorschrijft.
- **Schrijnwerkerij:** Voor de meer dan 125 ramen en deuren werd er ter plaatse een schrijnwerkerij opgericht, de schrijnwerkers kunnen alles nu makkelijk restaureren. De ramen worden uitgehaald en kapotte onderdelen worden hersteld. Als alles terug wordt gemonteerd wordt ook het hang- en sluitwerk grondig nagekeken en vervangen waar nodig.
- **Glasramen:** Meer dan 600 m² glasramen worden gerestaureerd en herlood in het atelier Erwin Sniijders uit Moerbeke-Waas. Uit het rapport van Monumentenwacht was o.a. gebleken dat vele glasramen leden aan zgn. 'loodmoeheid', wat niet abnormaal na meer dan een eeuw gebruik. De glasramen worden in ere hersteld want ze maken een belangrijk onderdeel uit van de belevingswaarde van het gebouw en verbeelden een breed iconografisch programma met o.a. vele wapenschilden van West-Vlaamse gemeenten.
- **Sint-Michielsbeeld:** Na een grondige restauratie door het atelier Metafose, werd in mei 2021 een herrezen en vergulde Sint-Michiel met de overwonnen draak teruggeplaatst op de topgevel. Toen bereikte men net ook het hoogste punt van de werken zodat dit een mooi symbool was, evenwaardig als de meiboom op een nieuwbouw. Tegelijk is ook de geres-taureerde en mooi versierde vorstskam bovenaan het centrale dak teruggeplaatst met de sierlijke hoofdletter L (verwijzend naar de toenmalige vorst Leopold II) geflankeerd door de wapenschilden van oud en nieuw-Vlaanderen, die samen het wapenschild van de provincie West-Vlaanderen vormen.

Het spreekt voor zich dat dergelijke werken een teamwork is van vele uiteenlopende specialismen en vaardigheden onder de strakke coördinatie en leiding van architectenbureau Van Severen en hoofdaannemer Artes Woudenberg en met participatie van vele betrokken partijen onder het waakzame oog van de provinciale bouwendienst.

Op OMD zullen gidsen op de begeleide bezoeken doorheen het gebouw ook een kort overzicht geven van de tot nu toe gerealiseerde restauratiewerken. In de koetsendoorgang tegenover het onthaal zal een infostand staan met vele foto's en filmpjes over de werken. Daar kunnen ook rolstoelgebruikers en andere mensen met een beperking die de rondleidingen om praktische redenen niet kunnen volgen, toch een beeld krijgen van de werken.

Inclusie in het Provinciaal Hof

Het centrale thema van OMD past als gegoten met de toekomstige ambities van het Provin-

ciaal Hof (zie hierboven). Na de restauratie zal het uithangbord van de provincie West-Vlaanderen heropenen als een provinciaal informatiecentrum en een congrescentrum dat dagelijks toegankelijk zal zijn voor het ruime publiek. Dat is een wereld van verschil met het verleden waarbij de deuren tot nu toe meestal gesloten bleven tenzij bij bijzondere gelegenheden. De doelgroepen zijn zeer breed opgevat: van Bruggelingen en West-Vlamingen tot de bezoekers uit alle hoeken van de wereld die zich op de Brugse Markt vergapen aan al dat fraais. Als congrescentrum mikt de provincie ook op een internationaal publiek dat in het Provinciaal Hof professioneel kan vergaderen in een weelderig historisch kader.

In juni heeft het Hof het label behaald van Flanders Heritage Venue, uitgereikt door Toerisme Vlaanderen. Zo behoort het Hof tot de fine-fleur van de exquise erfgoedlocaties die wereldwijd zullen gepromoot worden voor congresgangers uit de hele wereld.

Naast het informatie- en congrescentrum zal ook het gebouw toegankelijk gemaakt worden voor bezoek zowel individueel als in groepsverband. Een gidsenpool zal de bezoekers rondleiden in de belangrijkste ruimtes en het neogotische gebouw doen herleven met het fascinerende verleden en allerlei verhalen. Daarnaast zullen een audioguide en een brochure in verschillende talen ter schikking gesteld worden voor individuele bezoekers. En tenslotte is er al de erfgoedapp en de kostuumfilm die nu al kunnen geraadpleegd worden.

Er zal ook aandacht zijn voor bijzondere doelgroepen in de eerste plaats jongeren, schoolklassen en gezinnen. Zij staan op de eerste rij om informatie te krijgen over onze provincie want zij worden de ambassadeurs van de toekomst. Een aangepast programma en rondleidingen op maat moeten jongeren, al dan niet in schoolverband, motiveren om alle troeven van West-Vlaanderen te leren kennen zodat ze die van jongsaf kunnen uitdragen. Ook voor personen met een beperking (mobiel, visueel, auditief, mentaal) zal een aanbod van aangepaste rondleidingen ontwikkeld worden met een maximale toegankelijkheid. Het is de ambitie om zoveel mogelijk drempels weg te werken uit dit neogotische pand, te beginnen met de grote toegangstrap vooraan aan de marktzijde. Discreet erachter verborgen komt een plateaulift voor rolstoelgebruikers die zo de inkomhal kunnen bereiken en vandaaruit de rest van het gebouw kunnen verkennen. Alle verdiepingen van het gebouw worden ontsloten met een lift van het aangepaste sanitair in de kelder tot de publiekstribune boven de raadzaal.

Om aan te tonen dat het menens is met de toekomstige inclusieplannen, doet de provincie op deze OMD grote inspanningen met een aanbod voor bijzondere doelgroepen:

- In de koetsendoorgang een infostand over de restauratiewerken voor rolstoelgebruikers en andere personen met een beperking.
- Een aangepast onthaal voor het gebouw aan de marktzijde en aan de koetsenpoort.
- De erfgoedapp voor mensen die het Provinciaal Hof fysiek niet kunnen bezoeken.
- Rondleidingen op maat de week na OMD voor leerlingen van het technisch en buitengewoon onderwijs en van Spermalie, OKAN-klassen en nieuwkomers.

Reinoud Van Acker

Stafmedewerker dienst Erfgoed

Barbara Depraetere

Verantwoordelijke provinciaal informatiecentrum en communicatie Provinciaal Hof

www.provinciaalhof.be

(inclusief kostuumfilm en Erfgoedapp)

www.facebook.com/provinciaalhof

www.instagram.com/provinciaalhof

De Romeinse Zaal in het Hof Bladelin in Brugge

8

GELEID BEZOEK MET GIDS
ENKEL OP RESERVATIE!

Reserveer een tijdsblok via
www.openmonumentendag.be

Naaldenstraat 19

Het Hof Bladelin

Het vijftiende-eeuwse Hof Bladelin in de Naaldenstraat in Brugge is een tastbare getuige van gebeurtenissen in de West-Europese geschiedenis van de late middeleeuwen tot vandaag en legt een rechtstreekse band met toonaangevende personen uit die tijd. Pieter Bladelin was raadgever van de Bourgondische hertog Filips de Goede, schatbewaarder van de Orde van het Gulden Vlies en stichter van de stad Middelburg ten noordoosten van Brugge. Het Hof Bladelin bleef met zijn fraaie binnentuin, de imposante trappentoren en zijn galerij eeuwenlang een belangrijk stadspaleis. In de loop der tijd werd het veelvuldig verbouwd en gerestaureerd. Het gebouw bevat uitzonderlijke interieurs daterend van de vijftiende tot de negentiende eeuw. Het absolute pronkstuk van het interieur van het Hof Bladelin is de Romeinse Zaal in het oudste gedeelte van de westvleugel, met vier bijzonder grote schilderijen op doek, Romeinse kopieën van het begin van de achttiende eeuw, naar fresco's van Rafaël en Giulio Romano in het Vaticaan. De totale oppervlakte van de vier schilderijen in het Hof Badelin, gespreid over de vier wanden is ongeveer 50 vierkante meter.

Leo De Foere

In het begin van de negentiende eeuw werd het Hof Bladelin samen met het naburige Hof Miraumont op initiatief van de priester en politicus Leo de Foere (1787–1851) ingericht als een kantschool voor arme meisjes en een klooster voor de door hem gestichte orde van de zusters van Onze-Lieve-Vrouw-Hemelvaart. Onder zijn leiding werd in 1829 de Romeinse Zaal aangekleed met de reeks van vier monumentale schilderijen: *het Visioen van het Kruis*, *de Slag bij de Milviusbrug*, *de Doop van Constantijn* en *de Borgobrand*. Het zijn kopieën van monumentale fresco's in de Sala di Costantino en de Stanza dell'Incendio di Borgo in het

Vaticaanse Apostolische Paleis. De Stanze di Raffaello of Kamers van Rafaël dateren uit het eerste kwart van de zestiende eeuw, toen decoratie plaatsvond van de pauselijke appartementen in het Vaticaan. Daarvoor werd een beroep gedaan op de meest getalenteerde schilder in Rome, Rafaël Santi (1483–1520), die op twintigjarige leeftijd, in 1513, de opdracht aanvaardde van paus Julius II. Rafaëls fresco's in de Vaticaanse Musea zijn onmiskenbaar een hoogtepunt in de Italiaanse renaissance en worden eeuwenlang veelvuldig gekopieerd.

Er zijn geen bewijzen van de aankoop van de vier doeken rond 1828 door de toenmalige bewoner van het Hof Bladelin, Leo de Foere (1787–1851). In 1816 verwierf deze priester het Hof Miraumont en iets later ook het Hof Bladelin. Leo de Foere

vestigde in het Hof Miraumont een kantschool voor arme meisjes en bestemde het Hof Bladelin tot klooster voor de zustercongregatie van Onze-Lieve-Vrouw-Hemelvaart, die door hem gesticht was om de kantschool te leiden. Vermoedelijk gebruikte De Foere de kamer als een soort van representatieve ontvangstenvergadering. De kamer werd al snel een van de bezienswaardigheden van de stad Brugge en staat bijvoorbeeld beschreven in de stadsgidsen van Octave Delepierre uit 1840 (Octave Delepierre, *Guide dans Bruges, ou Description des monuments curieux et des objets d'arts que renferme cette ville*, Brugge, 1840, pp. 118–123) en die van James Weale uit 1862 (W.H. James Weale, *Bruges et ses environs. Description des monuments, objets d'art & antiquités précédée d'une notice historique*, Brugge,

1862, pp. 160–161). Op het einde van de negentiende eeuw werd de kamer door de zusters gebruikt als een tentoonstellingsruimte om er kantwerk te exposeren en er dames uit de hogere klasse te ontvangen.

De schilderijen in de Romeinse Zaal

De voorstellingen op de vier monumentale schilderijen beschrijven scènes verbonden met de triomf van de pauselijke opdrachtgevers. Het *Visioen van het kruis* of de *Droom van Constantijn* is de eerste scène in de verhalen-cyclus en bevindt zich tussen de schouw en de grote wand in de Romeinse Zaal. Volgens de legende kreeg keizer Constantijn een goddelijk visioen op de vooravond van de Slag bij de Milviusbrug (28 oktober 312), waar hij de strijd zou opnemen tegen zijn rivaal Maxentius. Door dat

visioen bekeerde hij zich later tot het christendom en heerste hij als de eerste christelijke keizer. Constantijn, gekroond en in wapenrusting, staat op een podium voor zijn tent. Soldaten verzamelen zich rond hem. Terwijl hij zijn manschappen toespreekt, opent de hemel zich. Hij heft zijn armen omhoog en kijkt in de richting van het licht dat door het grijze wolkendek breekt. In dat felle licht verschijnt een groot kruis, gedragen door drie engelen. De lichtstralen wijzen in de richting van de stad Rome en dragen de Griekse woorden 'EN TOYTOI NIKA' (Overwin met dit symbool).

Het schilderij op de grootste wand (315 x 668 cm) toont de aanval van Constantijn die in 312 vanuit de Alpen Italia binnenvalt, aan het hoofd van een groot leger waarvan een deel in Gallië en Brittannië gestationeerd was. Zijn tegenstander Maxentius was eveneens aanvoerder van een grote strijdmacht. Constantijns troepen rukten op naar het zuiden en naderden de Milviusbrug, die de Via Flaminia verderzet aan de andere kant van de Tiber, niet ver van Rome. Het leger van Maxentius stak de brug over om Constantijn tegemoet te komen en zo Rome te beschermen, maar het plan mislukte, de brug had een flessenhalseffect. Constantijn sloot Maxentius' leger aan beide zijden in, waarna het zich terugtrok over de brug, die instortte. Maxentius en een deel van zijn troepen vielen in de Tiber en hij verdronk samen met zijn paard. De volgende dag marcheerde Constantijn zegevierend Rome binnen. Eusebius noteerde de gebeurtenis in zijn *Historia ecclesiastica* en in zijn *Vita Constantini*.

Het schilderij boven de schouw in de Romeinse Zaal toont de Doop van Constantijn: de keizer liet zich dopen aan het eind van zijn leven, op de vooravond van zijn oorlogscampagne tegen Perzië. Constantijn was ernstig ziek

geworden en besepte dat hij niet meer lang te leven had. Hij werd gedoopt en kort daarna zou hij sterven, op 22 mei 337. Constantijn staat centraal afgebeeld, knielend en met zijn armen gekruist over zijn borst. Hij wordt gedoopt door paus Sylvester (pontificaat 314–335), die echter de fysieke kenmerken vertoont van de Medicipaus Clemens VII (pontificaat 1523–34). Het is immers onder leiding van die paus dat de werken in de Sala di Costantino voltooid werden.

Het laatste schilderij -op de tegenoverliggende muur in de Romeinse zaal- toont de historische brand, gedocumenteerd in het *Liber Pontificalis*, die in 847 plaatsvond in de Borgo, een populaire buurt in Rome nabij de Sint-Pietersbasiliek. Door de zegening van paus Leo IV kon het vuur zich niet verder verspreiden over de stad. Het origineel in het Vaticaan bevindt zich in de *Stanza dell'Incendio di Borgo*.

Restauratie van de schilderijen

De vier schilderijen in de Romeinse Zaal van het Hof Bladelin kregen tussen 2019 en 2021 een conservatie- en restauratiebehandeling met de bedoeling ze in hun oude glorie te herstellen en een visueel geheel te creëren met respect voor de verschillende materialen en de esthetische eigenschappen van de schilderijen. De schilderijen bevonden zich in een slechte toestand. Alle doeken waren vervormd en geperforeerd, enkele schilderijen bleken in het verleden te zijn hersteld. Ter voorbereiding van het transport naar het restauratieatelier ondergingen de vier schilderijen dan ook in situ een preventieve conservatiebehandeling. Hierna werden opgerold getransporteerd op grote kokers en in het restauratieatelier werden de schilderijen gereinigd, verdoekt, geconserveerd en geretoucheerd om zo de algehele leesbaarheid van de werken te ver-

sterken. Zodra de conservatiebehandeling was afgerond, keerden de vier schilderijen terug naar Brugge en werden ze in de lente van 2021 opnieuw in het Hof Bladelin geïnstalleerd.

De restauratie van de schilderijen in de Romeinse Zaal van het Hof Bladelin in Brugge, is een project gerealiseerd met de steun van het Fonds Baillet Latour (2017-2021). Het project is een samenwerking tussen Stichting De Foere, Hof Bladelin, KU Leuven, KIK-IRPA en het restauratieteam van IPARC - International Platform for Art Research & Conservation in Kampenhout.

Publicatie

Naar aanleiding van de restauratie van de schilderijen van de Romeinse Zaal verschijnt een rijk geïllustreerd publicatie. Het eerste deel illustreert het Hof Bladelin, de bouwgeschiedenis en de 19de-eeuwse periode onder Leo de Foere. Het tweede deel gaat dieper in op de schilderijen in de Romeinse Zaal, het onderzoek en de restauratie.

Het Hof Bladelin en de restauratie van de schilderijen van de Romeinse Zaal. Ed. Lieve Watteeuw, Peeters Publishers, Leuven, 2021 (ISBN 978-90-429-4660-6).

Prof. dr. Lieve Watteeuw

Het laatgotisch huis of het huis van Zeno

9

Zaterdag 11 september

van 14 tot 18 uur

Zondag 12 september

van 10 tot 13 uur en

van 14 tot 18 uur

VRIJ PARCOURS ÉN

BEZOEK OP RESERVATIE!

Reserveer een tijdsblok via

www.openmonumentendag.be

Oude Zomerstraat 2

Op 10 december 2019 overleed Jan Broes (°1943) na een lange ziekte. We kenden hem als een gedreven karakter wars van conventie, maar met veel geestdrift begaan met erfgoed en esthetiek.

Samen met Pieter Boudens, was Jan Broes een van de promotoren van Brugge 'letterstad'. Met een schare kalligrafieliefhebbers kon men Brugge een tijdlang op de kaart zetten als kalligrafiecentrum. De vele kunstige beschreven stenen in de Oude Zomerstraat getuigen daarvan, maar ook in de hallen aan de Oude Burg zijn daar sporen van. Op de 16de-eeuwse kruisribgewelven brachten in 2002 vijf gereputeerde kalligrafen, waaronder de in Brugge wonende Brody Neuenschwander, in vijf talen het vers De Ontmoeting van de Brugse dichter Jan Vanderhoeven aan.

Daarnaast was Jan ook bekend omwille van zijn internationale tentoonstellingen en zijn fraaie verzameling ('de collectie') kalligrafische kunstwerken van steen, papier, glas, hout en metaal.

Deze laatgotische woning als sluitstuk van de Oude Zomerstraat blijft geassocieerd met de eigenzinnige eigenaar. Maar ook zijn ex-vrouw Catherine De Groote (1941-2016) speelde een belangrijke rol in de mystificatie van het pand, mede door de vriendschappen met onder andere de Brugse dichteres Christine D'haen en de bekende Noord-Franse schrijfster Marguerite Yourcenar. Die laatste wijdde de roman 'L'oeuvre au noir' uit 1968 aan Brugge. Zeno, het hoofdpersonage van de roman, kon in de Oude Zomerstraat 2 hebben gewoond aldus de schrijfster. Yourcenar kende het echtpaar én het huis heel goed dankzij een paar bezoeken en verblijven aan de stad. Trouwens, in de dorpel tot het huis staat kalligrafisch de naam van het hoofdpersonage van de roman.

Oude Zomerstraat 2, 1970 (dienst voor Monumentenzorg en Erfgoedzaken)

Aan Jan Broes, Catherine De Groote en hun kinderen danken we de poëtische schoonheid van het pand dat pas na jarenlange en zware inspanningen een van de parels van de stad werd.

De renovatie verliep echter niet steeds zoals verhoopt. De vertwijfeling over het nut van die zware inspanningen en ontberingen heeft zelfs een spoor achtergelaten. In de achtergevel, helemaal bovenaan lezen we in schoon schrift 'IDIOOT'; de verbouwer moest wel een idioot zijn om zoveel tijd, geld en ontbering in de renovatie van de woonst te steken.

Vaak wordt dit eeuwenoude gebouw verkeerdelijk 'De Zomere' genoemd, maar voor zover bekend had dit huis geen eigen huisnaam. 'de Zomere' was verbonden aan het hoekhuis, links met de Oude Burg (nr. 16).

Voor de gemeentefusie van 1971 noemde men de straat gewoonweg 'Zomerstraat', maar omdat er toen plots tweede straten dezelfde naam droegen (tweede straat ligt in Assebroek) werd de straat in de binnenstad dan maar de Oude Zomerstraat gedoopt. De doodlopende straat had destijds een antoniem in de buurt; ongeveer recht tegenover dit straatje lag de Winterstraat die nu de toegang vormt tot de zogenaamde Oranjerie in de Oude Burg 21. Aanvankelijk liep de Oude Zomerstraat niet dood op dit magnifieke gebouw. Rechts was er

nog een korte afslag naar de godshuizen van het Sint-Niklaashospitaal. De gronden van dit hospitaal grensden aan het laatgotische huis en strekten zich uit tot aan de huidige Sint-Niklaasstraat. Na verschillende herbestemmingen werd dit oude passantenhuis in 1887 gesloopt voor de verbreding van de straat. Tot op vandaag lijkt die straat nog niet gekomen van de ingreep.

Maar terug naar het gebouw dat tijdens Open Monumentendag wordt opgesteld.

De laatgotische gevel met de bloeiende rozenstruik is zeker een eyecatcher voor menig passant. Op basis van enkele stijlkenmerken van de gevel en van het interieur kunnen we het gebouw in de 15de eeuw plaatsen.

Het werd gebouwd op een heel onregelmatig perceel en bestaat uit een woning met voorbouw, achterhuis, een binnenplaats met bijgebouw en een poort in de Loppemstraat. De smalle voorzijde van het pand werd als het ware tussen twee reeds bestaande gebouwen geperst, namelijk links een ouder volume en rechts de vroegere godshuizen van Sint-Niklaas. We lezen dat ook heel duidelijk af binnen in het gebouw waar de ruimte vooraan ongeveer 4,3 bij 5 m meet om dan te verspringen naar een ruimte van ongeveer 6,5 op 7 m. Het peerkraalmotief op elke moerbalk van de verdieping toont eveneens aan hoe het nieuwe huis zich destijds in de bestaande omgeving inpaste.

Door de aanzienlijke leeftijd is het gebouw doorheen de eeuwen herhaaldelijk verbouwd geweest.

De meest ingrijpende verbouwingsfase moet waarschijnlijk die van 1901 zijn. Tot dan toe stak de kelder iets boven het maaiveld uit, waardoor de voornaamste kamer op de begane grond ook iets hoger lag. Die kamer was ook opmerkelijk hoog, tot bijna 5 meter. In het hart van het huis kunnen we die oorspronkelijke hoogte nog min of meer ervaren. Let daar ook op de kamerhoge rondboognissen met afgeschuinde kanten. Vergelijkbare nissen zaten in dezelfde muur ook op kelderniveau. Onder het volledige pand zit trouwens een kelder met een toegang via de Oude Zomerstraat.

Bij de verbouwingen van 1901 naar de plannen van bouwmeester Van den Heuvel heeft men de bestaande kelderzoldering dus verlaagd en werd in de eerste bouwlaag een extra verdieping gestoken. De nieuwe vloeropbouw is in

beide gevallen uitgevoerd als troggewelfjes op ijzeren liggers. Interne verbouwingen van zo'n omvang hadden ook hun gevolgen voor de gevelopbouw. Met behulp van een paar neogotische stijlkenmerken verkavelde men de eerste bouwlaag tot twee bouwlagen.

De straatgevel, een bakstenen schermgevel, telt nu vijf bouwlagen. De linkertravee is breder dan de rechter en bevat telkens drielichten. De boogvelden boven de vensteropeningen zijn opgevuld met maaswerk in de vorm van spitsboogjes met driepassen. Op de eerste en tweede verdieping hebben de vensters natuurstenen kruisverdelingen, op de derde en vierde verdieping zijn dat verticale stijlen.

Het huis werd in 1980-1982 gerestaureerd naar de plannen van architect Arthur Degeyter uit 1977. De gevel werd toen gedeeltelijk teruggebracht naar het oorspronkelijk uitzicht. In de loop der tijd was de voorgevel immers een stukje korter geworden. Zoals andere, vergelijkbare schermgevels reikte de gevel aanvankelijk hoger dan het achterliggend zadeldak. Gebruikelijk werden deze Brugse traveeën bovenaan afgesloten door bogen met maaswerk. Bij gebrek aan bronnen werd de gevelbeëindiging hier toen eenvoudigweg recht afgewerkt. De meeste vensters heeft men destijds opnieuw van natuurstenen verdelingen en passend historiserende ramen voorzien. De indeling van de begane grond heeft men behouden, maar ingevuld met een sobere eigentijdse raam- en deuropening.

Het achterhuis dat in de loop der tijd zeer ingrijpend moet zijn verbouwd (aanvankelijk twee ipv drie bouwlagen), kreeg bij dezelfde

restauratiecampagne een nieuwe gevelsteen met op de begane grond wederom vergelijkbare, eigentijdse muuropeningen. De benedenverdieping van dit achterhuis heeft een traditionele samengestelde balkenlaag, maar het pronkstuk van deze ruimte is ongetwijfeld de laatgotische haard; een schouwmantel uit 15de eeuw getypeerd door een natuurstenen latei versierd met een beeldhouwd jachttafereel en geprofileerde schouwwangen of opstanden uitlopend op mannen- en vrouwenhoofd. Zowel de schouw als de balkenzoldering is waarschijnlijk elders uitgebroken en hier opnieuw opgebouwd.

In het voornaamste volume, grenzend aan de straat, zaten de originele moer- en kinderbalken verstopt achter bepleisterde plafonds. Verschillende balken waren beschilderd en op sommige plaatsen was zelfs het spreidsel nog aanwezig. Met spreidsel bedoelt men zeer dunne, kwartiergezaagde eiken planken die tussen de kinderbalken werden gelegd. Op die manier had stof minder de kans tussen de naden en spleten van de bovenliggende houten plankenvloer naar beneden te vallen en kreeg men ook een vlakker effect zonder al die naden. Spreidsel vindt men quasi uitsluitend terug in rijkere woningen tot de 17de-eeuw.

Blikvangers in beide kamers aan de straatzijde zijn de gotische schouwen. Op de eerste verdieping gaat het om een eenvoudige schouw met sobere, witstenen wangen of stijlen en oorspronkelijk afkomstig uit een van de gesloopte huizen in de Loppemstraat. De natuurstenen onderdelen van de schouw op de tweede verdieping werden pas recent opnieuw en zorgvuldig heropgebouwd. Het gaat om een

Godshuis De Schipjes Duurzaam historisch erfgoed: droom of werkelijkheid? Mintus waagt de sprong!

10

Peterseliestraat 136-158

Zaterdag 11 september
van 14 tot 18 uur
Zondag 12 september
van 10 tot 13 uur en
van 14 tot 18 uur

DOORLOPEND TE BEZOEKEN
GIDS TER PLAATSE

Proeftuin

Al jaren levert Mintus veel inspanningen om onze instellingen energie-efficiënt te maken. Bovendien is het een blijvende ambitie om een voorbeeldfunctie inzake duurzaamheid uit te oefenen. Gesteund door het Proeftuin woningrenovatieproject van het Agentschap voor Innovatie door Wetenschap en Technologie (IWT) bood zich een mooie gelegenheid aan. Mintus staat open voor dergelijke projecten waarbij zowel publieke als private partners de nodige ervaringen kunnen opdoen om ze dan ten dienste te stellen van de maatschappij of specifieke doelgroepen. Daarom beslisten we om samen met onderzoeksinstituten (UGent en KU Leuven), ontwerpers (Boydens engineering), twee commerciële bedrijven (Viessmann en Microtherm) en onze eigen sociaal-economieproject (De Schakelaar) een project in te dienen rond het samengaan van gebouwenzorg en energieoptimalisatie in historisch erfgoed. Met dit project wordt een brug geslagen tussen historisch erfgoed, ecologie, sociale economie en welzijn en dat alles met het oog op een duurzame toekomst voor zowel ons patrimonium als de maatschappij.

De Schipjes

In de Peterseliestraat, aan de rand van de Brugse historische binnenstad, liggen de godshuizen 'De Schipjes', nu bestemd als woningen voor mensen met een beperking. Het beluik 'De Schipjes' kwam tot stand dankzij de giften van drie weldoeners: Gustave van Nieuwenhuyse, schepen van Brugge en eerste voorzitter van de Maatschappij van de Brugse Zeehaven, - via zijn weduwe Sidonie Spitaels - Albert Ruzette, gouverneur van West-Vlaanderen en minister, en het fonds Alfred en Leon Coppieters 't Wallant.

Van Nieuwenhuyse en Ruzette schonken hun deel naar aanleiding van de inhuldiging van de haven van Brugge-Zeebrugge in 1907 met de bedoeling oude zeelui of havenarbeiders in de huisjes onderdak te verschaffen. De inhuldiging vond plaats op 29 november 1908.

Architect van dienst was René Cauwe (1883-1964) die twaalf huizen ontwierp in 'Brugse stijl' rond een gemeenschappelijke tuin. Langs de Peterseliestraat kwam een portierswoning en een neobarokke poort die toegang verleende tot het beluik.

De godshuizen 'De Schipjes' zijn beschermd als monument sinds 2004.

Via een poortje aan de straatzijde kom je in een rustige binnentuin met daarrond de nagenoeg 12 identieke woningen. De vorige renovatie, een consoliderende "kunstige herstelling", dateert van eind jaren 1990, dus net voor de bescherming. De woningen scoorden energetisch behoorlijk slecht: zo goed als geen isolatie en weinig energievriendelijke verwarming. Daardoor ontstonden vochtproblemen.

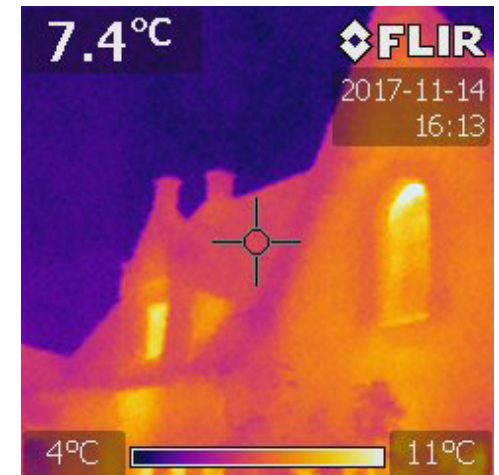
Na een langdurige gerechtelijke procedure werd in 2014 een fiat gegeven om die bouwkundige problemen te verhelpen. De opname van dit project in de 'Proeftuin' zou het geheel naar een hoger niveau tillen. Op wetenschappelijk onderbouwde wijze wordt bepaald op welke manier dergelijke woningen op het vlak van comfort, energiegebruik en beperking van uitstoot financieel haalbaar volgens hedendaagse ambities geoptimaliseerd kunnen worden.

Een ambitieus maar interessant project. In heel Europa zijn gelijkaardige historische woonerven in een binnenstad terug te vinden, waarbij een evenwicht moet worden gevonden tussen respect voor het erfgoed en het behalen van optimaal energetisch rendement. Dit project levert dus heel wat waardevolle informatie op. Bovendien wordt ook aandacht besteed aan de begeleiding van bewoners op het vlak van energiegebruik en aan de inschakeling van sociale economie. Een mooi voorbeeld van duurzaamheid in brede zin.

Mini-warmtenet en innoverende materialen

In het project werd een klein warmtenet voorzien waarop alle woningen werden aangesloten: de warmte wordt centraal opgewekt met een warmtepomp gekoppeld aan geothermische boringen. Een belangrijke stap naar een latere mogelijke uitwerking van thermische netten in onze stadscentra. Dat kadert in een streven naar klimaatneutrale en schone steden waarbij restwarmte en hernieuwbare warmte maximaal zullen kunnen worden ingezet. Door meerdere kleine gebruikers met verschillende gebruiksprofielen met elkaar te verbinden, stijgt de totale energievraag en kunnen pieken uitgevlakt worden. Warmtenetten dragen ook in belangrijke mate bij tot de afbouw van afhankelijkheid van buitenlandse fossiele energie en kunnen ook zorgen voor een stabiele prijs voor warmte, waardoor energiekosten voor gezinnen beheerst kunnen worden. Middelen die niet gespendeerd worden aan energie, kunnen de bewoners dan weer aanwenden voor andere behoeftes.

Bij de renovatie diende creatief te werk te worden gegaan. Door de beperkte beschikbare ruimte, zowel in oppervlakte als in hoogte (vloeropbouw) werden we verplicht om verder te denken dan de traditionele materialen en gebruik te maken van enkele innovatieve producten die met kleinere diktes toch een bevredigend resultaat konden garanderen.

Voor de vloeren werd gebruik gemaakt van 2 cm Slimvac vacuümisolatie van Microtherm-Format. Deze isolatieplaten kenmerken zich door een zeer lage thermische geleidbaarheid. Hierdoor kunnen optimale prestaties in minimale ruimtes worden behaald. In dit isolatiemateriaal zit pyrogeen kiezelzuur verwerkt, dat vacuüm getrokken is en omringd door een lucht- en dampdichte folie. Op die manier kon

per vloeroppervlak van 25 m² niet minder dan 450 W worden 'gewonnen' op het theoretisch berekende transmissieverlies.

De buitenmuren van de godshuizen maken het grootste deel in oppervlakte uit. De buitenkant van de woningen is beschermd erfgoed. Er is geen spouw aanwezig, de muren bestaan uit metselwerksteen van anderhalve steen dik. Randvoorwaarde bij de keuze van de isolatie-oplossing was dat de binnenoppervlakken van de ruimtes niet nog kleiner zouden worden.

Hoewel ook hier vacuümplaten een mogelijke oplossing konden beiden zijn er toch ook een aantal nadelen aan verbonden (zo verliest een vacuümisolatieplaat zijn isolerende eigenschappen bij doorboren, iets wat in een woning waar men toch ook wel kaders en dergelijke wil ophangen onvermijdbaar is), waardoor een waardig alternatief werd gezocht: een pleister op basis van aerogel, de best isolerende vaste stof ter wereld, gebaseerd op kiezelzuur, met zand als hoofdbestanddeel.

Deze stof wordt via het sol-gel-proces omgezet in waterige siliciumgel en gedroogd bij een kritische temperatuur. Aerogel bestaat voor 95% uit lucht, is waterafstotend, uv-resistent en heeft zijn smeltpunt op 1.200° C. Naast de thermisch isolerende eigenschappen is er, per cm dikte, 80% lichttransmissie. De fijne poreuze structuur verhindert warmteoverdracht door conductie.

Er werd berekend dat er in functie van de ruimte, de verwarmingsinstallatie op laag temperatuurregime en de temperatuursfactor nodig om schimmelvorming te voorkomen een

dikte tussen 1,1 en 2 cm aerogel-pleister nodig was. De pleister is dampopen (geen risico voor oppervlaktecondensatie) en waterafstotend. Na het aanbrengen op een oppervlak werd hij geëgaliseerd, waarna een wapeningsnet werd aangebracht. Hierdoor kon er per woning theoretisch 4.300 W energie worden bespaard op transmissieverlies.

Luchtlekken rond ramen

De godshuizen in De Schipjes waren voorzien van houten raamprofielen met daarin enkelvoudige beglazing in combinatie met voorz ramen. Bedoeling was deze laatste weg te nemen om visueel de uitstraling van de vensters in de woningen te herstellen. Ook het Agentschap Onroerend Erfgoed gaf hierover een positief advies. Blowerdoortesten en infra-

roodfoto's wezen op ernstige problemen inzake luchtdichtheid van de ramen. Na deze testen werd beslist om ook het schrijnwerk (en niet enkel het glas) te vervangen. Om de grootste warmteverliezen doorheen de ramen aan te pakken, bestaan er speciale coatings (low e coating) die aan de binnenzijde van de ramen kunnen worden aangebracht. Een andere optie was vacuümbeglazing. Hierbij wordt het glas vacuüm gezogen met een luchtdruk van 0,15 mm. Minpunt bij dit systeem is dat er geleiding is rond de rand en de punten van het raam, terwijl er enkel in het midden stralingsoverdracht is. Theoretisch heeft vacuümisolatie een U-waarde van 0,4 W/m².K. Vacuümbeglazing brengt een hoge kostprijs met zich. Er moest dus nog naar andere oplossingen worden gezocht.

Dun monumentaal glas

De oplossing die uiteindelijk gekozen werd, is dun monumentaal glas zoals bv. van fabrikant Stolker. Voor de woningen in De Schipjes kon, in afspraak met de Dienst Monumentenzorg van de Stad, gekozen worden voor glas met maximum 1 cm dikte om zo het uitzicht van de ramen niet te wijzigen. Dun monumentaal glas is verkrijgbaar vanaf 2-3-2 mm. In dit geval werd er gekozen voor 3-3-4 mm, wat tevens zorgt voor een betere akoestiek en een steviger raam. Het glas werd vervolgens nog voorzien van een low e-coating om de U-waarde nog verder te doen dalen. Al zijn de raamoppervlakken zeer klein, toch kon op deze manier niet enkel nog 200 W worden bespaard en daarenboven het visueel comfort worden verbeterd.

Bewoners betrekken

Voor en tijdens de werken werden de bewoners bevestigd over hun gedrag met betrekking tot energiegebruik en werd hun verbruik gelogd. Na voltooiing van het project zal er opnieuw een bevestiging en energielogging gebeuren om de impact van de werken en begeleiding in kaart te brengen. We mikken op een daling van energieverbruik van minimaal 35 %.

Sociale economie

Ons sociaal-economieproject De Schakelaar werd ingeschakeld bij de werken, wat ook op dit vlak interessante inzichten bracht. Binnen het domein van de sociale economie in Vlaanderen is het isoleren van woningen vaak beperkt tot de plaatsing van dakisolatie met minerale wol en, in mindere mate, polyurethaanplaten.

Het experimenteren met de mogelijkheden en moeilijkheden van andere materialen levert voordelen op, wat kan leiden tot een groter marktaandeel van sociale economiebedrijven in de bouwsector en mogelijk de organisatie

van groepsaankopen op Vlaams niveau. Zo kan er op grote schaal efficiënter en economischer, maar ook socialer worden gewerkt.

Projectresultaten

Het project realiseert een belangrijke meerwaarde op diverse niveaus. Door kennis op te bouwen rond een optimale energetische aanpak van dergelijke dossiers, kan in de toekomst op een meer gegronde manier geïnvesteerd en beslist worden in renovatieprojecten. Door de beoogde eindstrategie te gebruiken zal Mintus als dienstverlener zeker zijn van een zo hoog mogelijk comfort en een zo laag mogelijke energierekening. Daarnaast zullen we de benodigde kennis verwerven om de bewoners van dergelijke panden de grote meerwaarde van de ingrepen te laten inzien en de correcte omgang met de eindoplossing te laten internaliseren.

Na het definitief afronden van dit project hopen we nog een eindevenement te kunnen organiseren, al zal dit sterk afhangen van de richtlijnen en mogelijkheden inzake Covid-19, waarbij we onder meer workshops willen voorzien om de verworven kennis en projectresultaten te delen. De workshops zouden specifiek gericht zijn naar overheden, erfgoed, sociale verhuurmaatschappijen, promotoren, architecten en ingenieurs om inzicht te verlenen in de toegepaste technieken en innovatieve materialen en hen aan te moedigen ze ook in eigen realisaties te implementeren. Zo helpen we met z'n allen om de wereld nog een beetje groener en wonen betaalbaarder te maken en kunnen we aantonen dat de status van erfgoed geen beperking hoeft te zijn in dit streven.

In dit project gaan innovatie, duurzaamheid, respect voor erfgoedwaarde en maatschappelijk verantwoord ondernemen hand in hand. Meer moet dat toch niet zijn?

De herbestemming en restauratie van het karmelklooster

11

Zaterdag 11 september
van 14 tot 18 uur
Zondag 12 september
van 10 tot 13 uur en
van 14 tot 18 uur

VRIJ EN BEGELEID BEZOEK

Schuttersstraat 5-7

Na 200 jaar opent een slotklooster voor het eerst de deuren

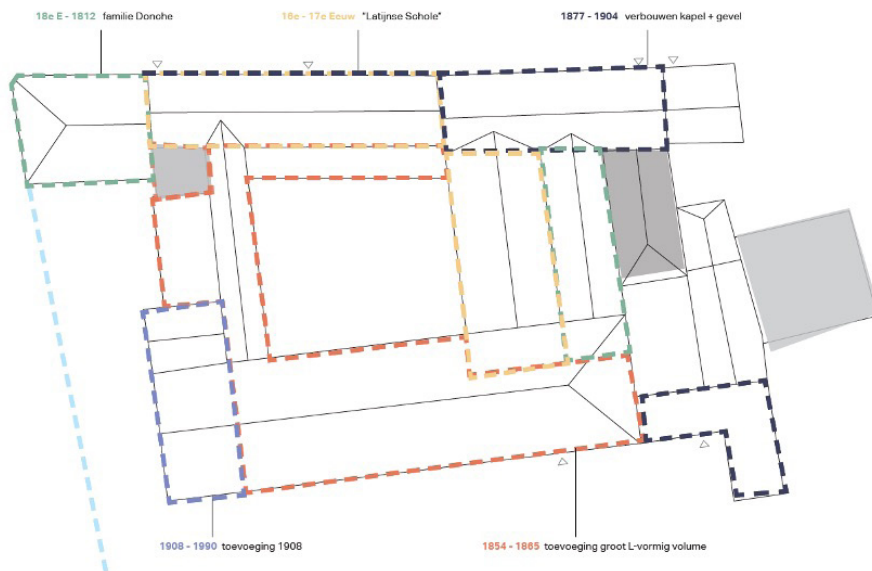
Het Karmelklooster is één van de best bewaarde geheimen van Brugge. Meer dan twee eeuwen lang woonden hier de Karmelietessen – voluit “de zusters van het Kostbaar Bloed Onze-Lieve-Vrouw van de Berg Karmel”. Al die tijd was het gebouw een slotklooster, verboden en dus onbekend terrein voor buitenstaanders. En dat is best opmerkelijk, want het prachtige complex ligt op amper enkele passen van de Brugse Markt, één van de drukst bezochte toeristische plekken van Europa.

Enkele jaren terug trok de laatste kloosterzuster de deur achter zich dicht. Straks wordt het Karmelklooster door Istoir – in samenwerking met architecten Bildt en Juxta en land-

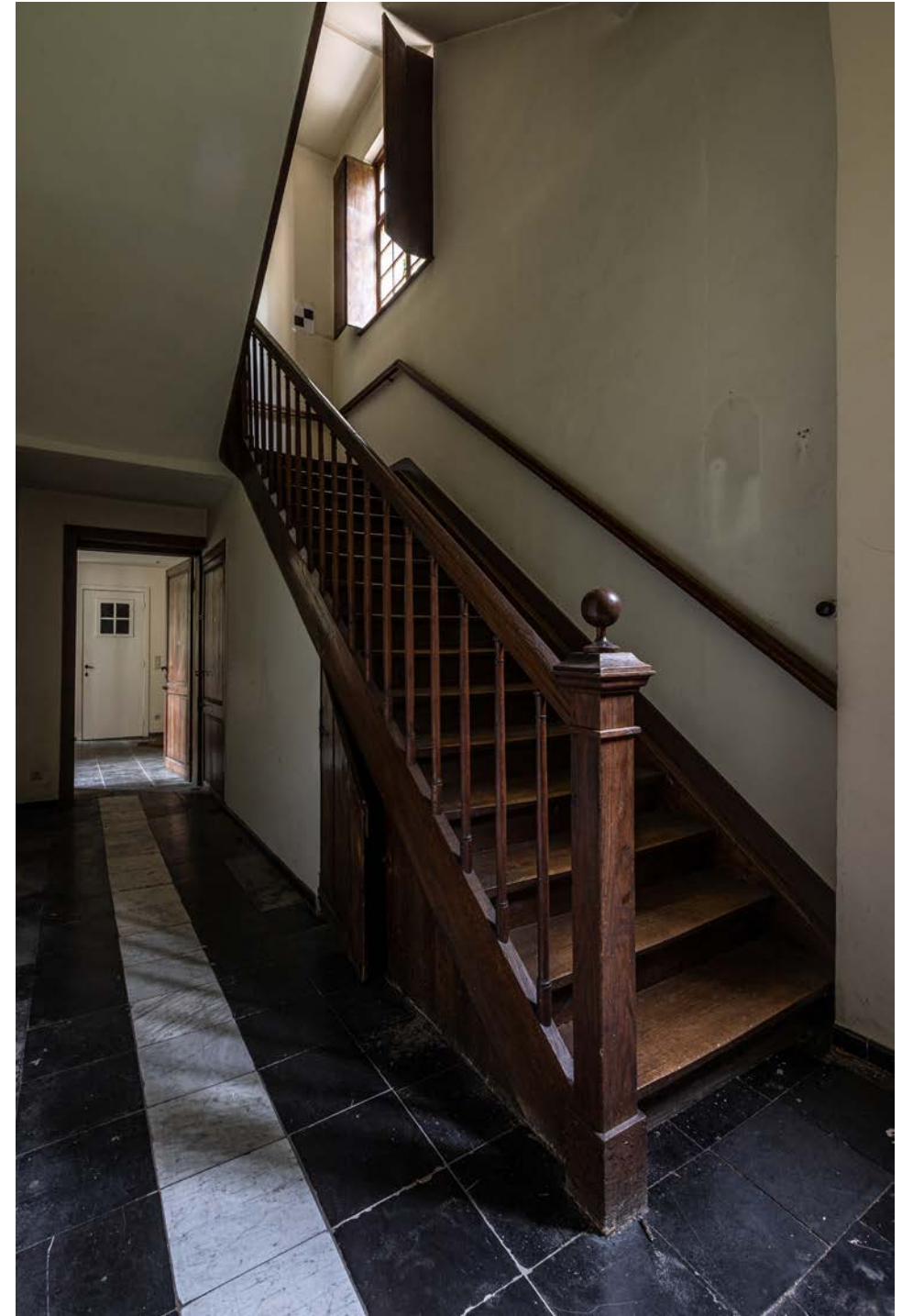
schapsarchitect Erik De Waele – opgewaardeerd tot een wooninbreidingsproject dat eer bewijst aan de typische structuur en de ziel van het geheel. Voor het zover is, krijgt het publiek een unieke gelegenheid om het historische gebouw in zijn huidige staat te bezoeken.

Van Latijnse school over distilleerderij tot slotklooster

De talrijke bouwfasen van het Karmelklooster weerspiegelen zijn rijke geschiedenis, zoals u kunt zien aan de plattegrond. Het complex is immers niet altijd een religieus oord geweest. De oudste constructie gaat nog terug op een patriciërswooning uit de zestiende eeuw. Het L-vormig grondplan ervan is tot op vandaag

Eelke nieuwe bouwphase vertelt een eigen verhaal in de geschiedenis van het Karmelklooster. Bron: historisch onderzoek Anneleen Cassiman.

afleesbaar. In de oksel van beide woonvleugels zat een traptoren, maar daar rest niets meer van. In het begin van de 16de eeuw richtte humanist en historicus Jacob de Meyere (Meyerus) hier een Latijnse School op. Dergelijke scholen waren wijdverspreid in Europa en moesten jongens (afkomstig uit de hogere en middenklasse) voorbereiden op een religieus ambt of een studie aan een universiteit. Kennis van Latijn was daarbij onontbeerlijk.

Later was het gebouw – van de achttiende eeuw tot 1812 – de woning voor de bekende Brugse familie Donche.

In die periode tekende één van de telgen voor een echte heldendaad. Toen in 1797 de Franse revolutionairen de kersschatten roofden, verborg Lodewijk Vincent Donche de onschatbare relikwie van het Heilig Bloed in het ouderlijke huis. Hij metselde de kist met de relikwie in een muur op de bovenverdieping, waar het verborgen bleef voor de plunderaars.

Na de familie Donche vond een distilleerderij onderdak in het complex, dat verbouwd werd tot een L-vormige structuur. De tuinzone met waterloop – later ingedamd tot vijver – leverde het nodige water voor de sterke drank. Vandaag vind je op deze plek een prachtige botanische

tuin van 5.000 vierkante meter, een oase van rust middenin de drukte van de stad.

In 1833 begon de religieuze periode van het gebouw. Onder Jozef II werden contemplatieve klooster opgeheven, ook het Brugse thesesianenklooster (zie Weylerkazerne). Echter, in 1833 keren de gevluchte zusters thesesianen terug naar de stad en vestigen zich in de Schuttersstraat. Vlakbij hun oude klooster nemen ze hun intrek in het tot klooster verbouwde distillerie.

Samen met het aantal geestelijken groeide ook het complex, tot een mix van bouwfasen en aanbousels. Daarbij probeerde men tot een klassiek model te komen, inclusief binnentuin en pandgang.

Eén van de meest opmerkelijke blikvangers van de site is de kloosterkapel, die in 1877 werd gebouwd. In 1904 kreeg het complex een nieuwe gevel aan de kant van de Schutterstraat.

De laatste en dus meest recente toevoegingen dateren uit 1908 en 1950. Zo ontstond het huidige geheel, dat binnenkort wordt omgevormd tot een woonzone die eer bewijst aan de rijke geschiedenis en de uiterst sobere architectuur van het Karmelklooster.

Maak kennis met het leven van de kloosterzusters

Je merkt het al aan de bouwgeschiedenis hierboven: de site is groot en complex. Het parcours tijdens Open Monumentendag doorkruist het gebouw, waarbij je van het ene volume naar het andere wandelt, en van de ene bouwphase in de andere stapt. Opmerkelijk is dat de oudste delen van het interieur ook het rijkst gedecoreerd zijn.

Tijdens je bezoek krijg je een uitstekend beeld van het leven in het klooster. Je ervaart aan den lijve hoe eenvoudig het bestaan van de slotzusters was. Je merkt ook hoe zij van de buitenwereld werden afgescheiden, en enkel via doorgeefkasten contact konden maken met mensen buiten de kloostergemeenschap.

Ook je wandeling in de tuin is een bijzondere belevenis. Dompel jezelf onder in een oase van rust, afgeschermd van het geluid van de Brugse binnenstad door zes meter hoge kloostermuren.

De poëzie van een stilteplek

Ook al zijn het gebouw en de site opgenomen in de inventaris van het bouwkundig erfgoed, toch is het geheel niet beschermd als monument. De waarde ervan schuilt vooral in de unieke ligging, die het voormalige klooster tot een stilteplek maakt middenin een bruisend stadscentrum. Ook de botanische tuin van een halve hectare groot is een waardevolle troef.

De totaal verschillende puzzelstukken in bouwfasen en tijdvakken geven het Karmelklooster een heel eigen ziel, die bewaard zal blijven wanneer de site wordt geherwaardeerd tot een wooninbreidingscomplex. Of zoals een architect zei, toen hij het geheel bewonderde: "vanuit dit ogenschijnlijk chaotisch geheel kan poëzie worden geconstrueerd".

Bronnen

Istoir Erfgoedprojecten
Juxta Architectuur
Bildt Architectuur
Landschapsarchitect Erik De Waele

De renovatie en restauratie van het Stedelijk Conservatorium

12

Sint-Jakobsstraat 23

Zaterdag 11 september
van 14 tot 18 uur
Zondag 12 september
van 10 tot 13 uur en
van 14 tot 18 uur

ENKEL BEGELEID BEZOEK

Het Stedelijk Conservatorium van Brugge is sinds 1886 ondergebracht in een 18de-eeuws stadspaleis of hôtel. De woning is genoemd naar de bouwheer ervan, Albert Claesman (+1750). Na de dood van zijn broer François in 1734 werd hij baron van Male en dus eigenaar van het gelijknamige slot. Verder was hij heer van Vyve, schepen van Brugge (1717-1750) en meerdere malen burgemeester van het Brugse Vrije.

Als telg uit een adellijke koopmansfamilie had Albert Claesman tegen 1740 meerdere, aanpalende eigendommen tussen de Geerwijnstraat en de Sint-Jakobsstraat via erfenissen en aankopen verworven.

In overeenstemming met zijn adellijke positie liet hij in 1742 op de plaats van een achttal middeleeuwse gebouwen een nieuwe stadsresidentie bouwen. Zoals gangbaar in het vroegere bouwbedrijf werd zoveel mogelijk werk en materiaal uitgespaard. Het stijlvolle hôtel steunt immers op de fundamenteën van de oudere bebouwing. De kelders zijn aldus een amalgaam van middeleeuwse kelders en 18de-eeuwse verstevigingen en uitbreidingen. De vroegere bebouwing heeft dan ook bijgedragen tot het onregelmatig grondplan van het nieuwe palazzo. Zelfs de binnenkoer, aan de Sint-Jakobsstraat, gaat terug op een eeuwenoud, onbebouwd erf. Het is trouwens rond dit erf dat de nieuwe woning naar Franse mode werd geconcipeerd, namelijk met de woonvleugel of corps-de-logis tussen koer en tuin (entre cour et jardin).

De binnenplaats en de hoofdgevel zaten oorspronkelijk verscholen achter een zware poort. Samen met de toen nog blinde straatgevel keerde de residentie zich duidelijk af van het straatgebeuren. Enkel het fronton met wapenschilden boven de ingang – vergelijkbaar met deze boven de ingang tot het hof van Pittem – liet een adellijk verblijf vermoeden. De bijna vierkante binnenplaats moet een fraai zicht geboden hebben op de brede voorgevel en toegangspartij van het hôtel. In de vleugel links van de toegang waren tot 1852 vermoedelijk de stallen en koetshuizen ondergebracht.

Het oorspronkelijk uitzicht en concept van de binnenkoer werd echter in de tweede helft van de 19de eeuw te niet gedaan door de bouw van nieuwe remises en stallen rechts op de binnenkoer (de vroegere conciërgewoning).

De tuingevel biedt een beter zicht op het twee bouwlagen tellend complex met leien schilddak. Net als de initiële toegangspartij is de achtergevel heel symmetrisch opgevat.

De honingkleurige natuurstenen gevels lijken met hun uitspringende zijpartijen de tuin te willen omarmen. De aangelegde siertuin was toen aanzienlijk groter en had naast verschillende bijgebouwen ook een poort naar de Geerwijnstraat. De strenge gevelritmiek wordt enkel verlevendigd door de hardstenen portiek met Ionisch zuilen (steenhouwersmerken van Mathias Monnoye en H. Poliart, Arquennes-Feluy) en de rondboognissen met wapenschild en putti.

De invloed van de Franse smaak en architectuurregels komt het sterkst naar voor in de ruimte-indeling van de nieuwe herenwoning. Geheel volgens de aanbevelingen in Franse architectuurtraktaten en gravures werd het interieur geschikt volgens een aantal welomschreven principes.

Zo speelden zicht- of circulatieassen een primordiale rol. Een eerste as of enfilade moest een soort dwarsdoorsnede bieden en leidde van de koer via een centrale hal rechtstreeks naar de achtergevel waar via een bordes een fraai uitzicht op de tuin werd geboden. De tweede enfilade, de *enfilade des portes* was belangrijker. Ze lag aan de tuinzijde en bestond uit een functionele opeenvolging van kamers in de

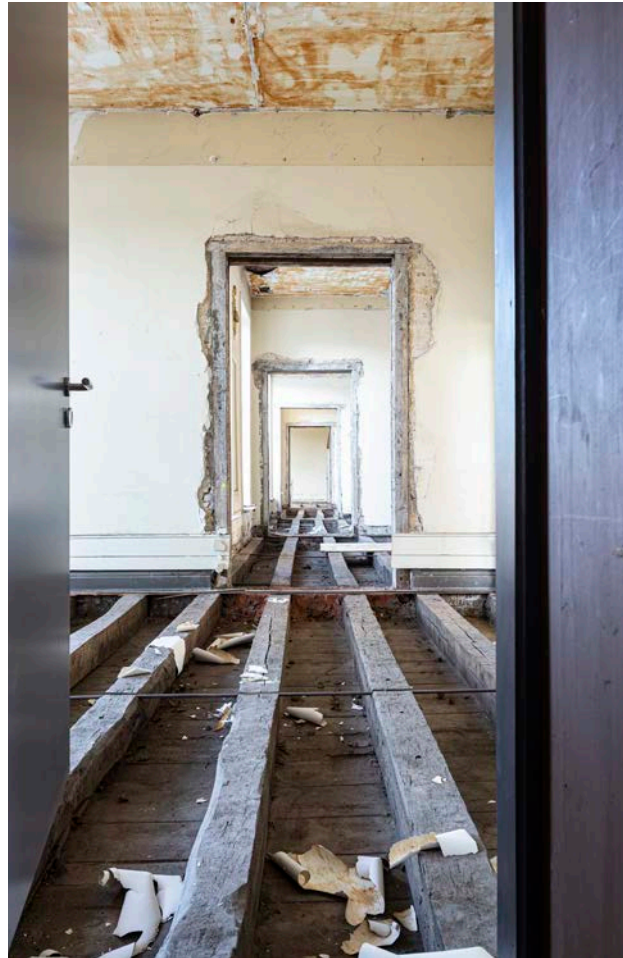
langsrichting van de woonvleugel. De deuren tot de kamers lagen in dezelfde as en boden dus een doorzicht. Hoe langer de enfilade, hoe hoger de welstand van de bewoners. Niet zelden trachtte men daartoe de enfilade optisch te verlengen door middel van spiegels. In hôtel Claesman start de enfilade in klas G en eindigt aan het altaar van de huiskapel, een afstand van bijna 40 meter!

Eveneens in navolging van de Franse adellijke wooncultuur was het herenhuis onderverdeeld in diverse *appartements* met een specifieke rol. Elk appartement bestond op zijn beurt uit een groepering van kamers die naar gelang hun hoedanigheid tot het publieke terrein dan wel tot de uiterst private sfeer behoorden. Elk

appartement had minstens een antichambre (voorkamer) en een chambre, maar kon naar believen worden aangevuld met andere kamers (slaap-, woonkamer, bibliotheek, boudoir, etc.). Op de benedenverdieping waren de appartements gericht op ontvangst: pronkkamers voor zakelijke gelegenheden, naast appartements voor familiale, lossere bijeenkomsten. Op de verdieping stonden ze ten dienste van één persoon, de heer of dame des huize. De galante wenteltrap, gelegen voor het corps-de-logis, stond in voor de verbinding tussen beide verdiepingen.

Naast de circulatieassen voor de adellijke bewoners was er apart circuit voor de bedienden die via verborgen deuren, secundaire gangen en kleine trappen alle kamers quasi ongemerkt konden bedienen. De voornaamste dienstvertrekken lagen trouwens rondom een tweede koer of *basse-cour* aan de huiskapel (ter hoogte van huidige balletzaal).

Ondanks latere ingrepen is de voornoemde somptueuze aankleding herkenbaar in het monumentaal trappenhuis waar verschillende ruimtes via 18de-eeuwse, eikenhouten vleugeldeuren op uitgeven. Weelderig is verder de eikenhouten slingertrap met klauwstuk als trappaal en haar elegante balustrade. De trapwand is afgewerkt met een houten lambrisering met ingewerkte deur naar een dienstvertrek.

Aansluitend bij het trappenhuis strekt zich de op de tuin gerichte woonvleugel uit. Het centraal salon, dat rechtstreeks naar de tuin leidt, heeft echter een 19de-eeuwse aankleding. Links ervan bevindt zich de Ryelantkamer, een luxueus salon met kamerhoge, eikenhouten lambriseringen en een marmeren schouw in rococostijl. Het stucplafond is een eeuw jonger.

Het daaropvolgend salon bevindt zich in linker zijrisaliet en is iets kleiner. Het bewaart 18de-eeuws stucwerk, waaronder, tussen twee vensters, een korf met tuingerief in Lodewijk XV-stijl. De schouw is dan weer in Directoire-stijl (1795-1799) uitgevoerd. In de as van de *enfilade des portes* bevindt zich daarachter een voorkamer tot de unieke huiskapel – op de verdieping biedt een gelijkaardige voorkamer eveneens zicht op de kapel. De rechthoekige bidruimte van bescheiden omvang heeft afgeronde hoeken. Het verdwenen altaar stond voor een rondboognis. De ruimte bewaart een uitzonderlijk fraai uitgevoerd stucplafond in rococostijl.

De ruimtes rechts van het centraal salon zijn minder gaaf tot ons gekomen. De vleugeldeuren en een geheel van marmeren schouwmantel met boezem en plafond in eenvoudig stucwerk in de laatste ruimte vormde de enige 18de-eeuwse getuigen en ook op de verdieping

resten slechts schaarse sporen van de oorspronkelijke toestand (naast vleugeldeuren, veelal stucplafonds).

19de-eeuwse opsplitsing

In 1852 wordt het herenhuis door de erfgenamen van Xaverius Simon verkocht aan de familie Augustus Valckenaere-Thomas, bankier en suikerfabrikant, en zijn broer Adolphe Valckenaere.

Na de aankoop werd het hôtel in twee gesplitst. De opdeling in 1852 ging gepaard met grondige verbouwingen naar een ontwerp van architect Isidore Alleweireldt.

Het gebogen fronton, vermoedelijk gevuld met de wapenschilden van Claesman, boven de toegangspoort werd toen verwijderd en vervangen door de huidige vazen. Ook de houten poort diende te verdwijnen voor een smeedijzeren hekken.

De vleugel links van de koer, waar men de vroegere koetspoorten kan herkennen, werd een aparte woning. De blinde benedenverdieping van haar straatgevel voorzag men daartoe van een centrale deur en telkens twee vensters. Binnenin kreeg de linkervleugel eigen trappen en een achterhuis met een *cour vitr e*. De vleugel werd verhuurd aan Auguste Merlin, een groothandelaar in koloniale goederen.

Het hoofdvolume bestemd de familie Valckenaere, werd toen ook door architect Alleweireldt onder handen genomen. Zijn hand is onder andere herkenbaar in het ronde bovenlicht dat de 18de-eeuwse slingertrap van bovenaf verlicht. Het centraal salon, dat naar de tuin leidt, heeft hij aan in de lengte geritmeerd door pilasters en voorzien van een rondboognis en een 19de-eeuws plafond met klassieke kroonlijst. Andere ingrepen beperken zich tot het aanbrengen van supraporta's in stuc boven de 18de-eeuwse deuren, 19de-eeuws stucplafonds en de inbreng van vaak second empire-getinte schoorsteenmantels.

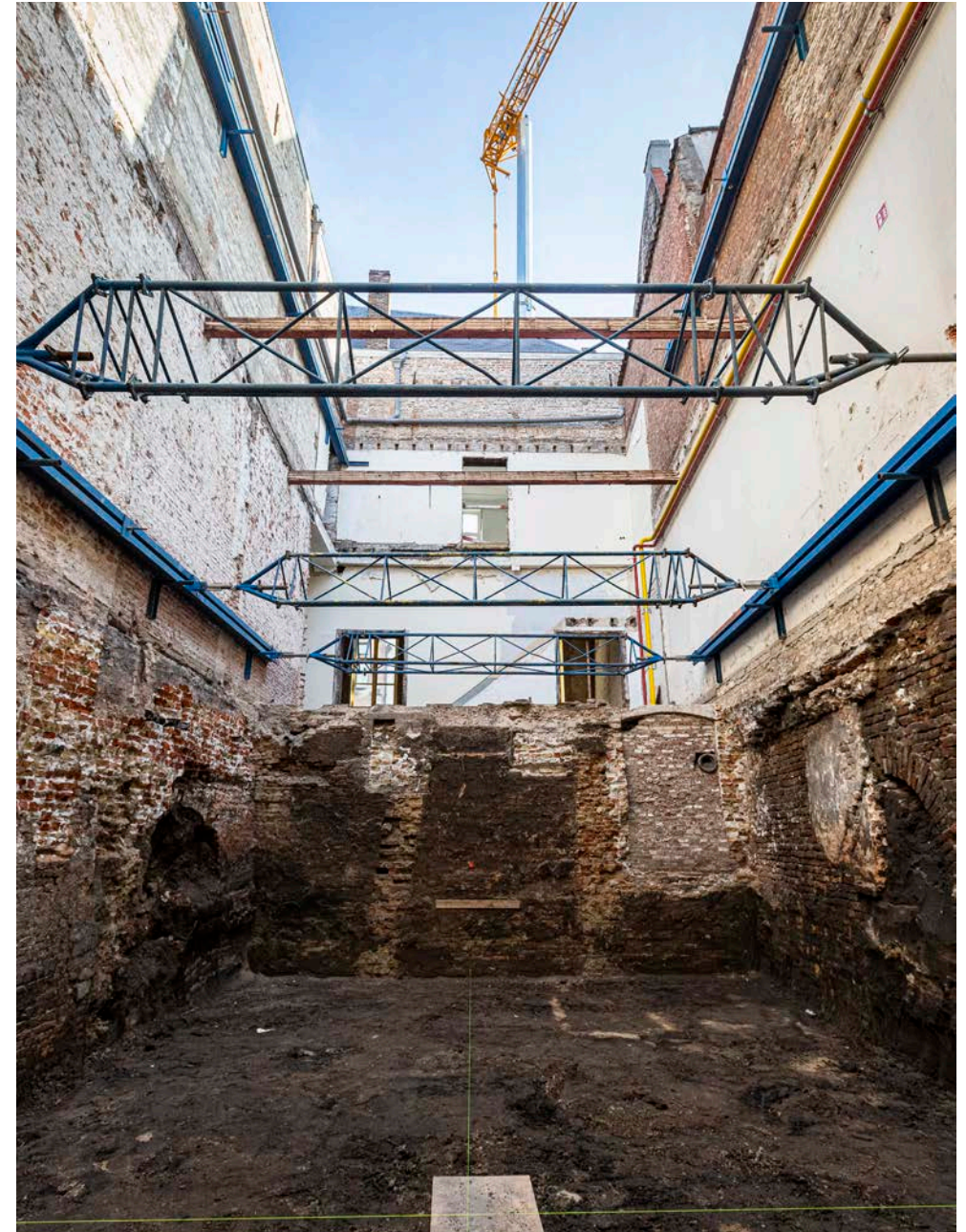
Ongeveer 15 jaar later wordt het vroegere hôtel aan de Stad verkocht. De liberale burgemeester Jules Boyaval richtte er een niet-confessionele kostschool voor gegoede meisjes, als tegengewicht voor het katholieke monopolie op het onderwijs. De aanhoudende kritiek en de kosten voor deze exclusieve instelling op de stedelijke begroting leidde ertoe dat de school nauwelijks 10 jaar later werd opgegeven.

Onmiddellijk stelde men voor de 'Arme Meisjesschool' van de Grauwwerkersstraat naar deze locatie over te brengen. De verhuis van zo'n 350 leerlingen vroeg een heel hoge investering, maar men hield voet bij stuk. Hôtel Claesman huisvestte tijdelijk de meisjesschool.

Na menig onderzoek en besprekingen besliste het College in 1885 om het conservatorium, toen gevestigd was aan de Langerei, te verhuizen naar het 18de-eeuwse herenhuis. Precies 130 jaar later is het stedelijk conservatorium nog steeds in hôtel Claesman ondergebracht.

Uit:

Christophe DESCHAUMES, *Sint-Jakobsstraat 23, 'Hôtel Claesman' of het huidige Stedelijk Conservatorium*, in: *Brugge neoklassiek. Open monumentendagen 2017*, Brugge, 2017.

De werken, een stand van zaken

Op maandag 8 juni 2020 startte de ambitieuze restauratie van het Conservatorium. Stad Brugge wil het gebruik door studenten, leerkrachten, directie en bezoekers van dit gebouw verbeteren en tegelijkertijd ook een aantal aanpassingswerkzaamheden doorvoeren. Deze werken worden uitgevoerd onder begeleiding van architectenbureau TVSTUDIO BONT & AIKO.

Voorafgaand aan de bouw van de nieuwe volumes werd een archeologisch onderzoek uitgevoerd door Raakvlak. Tijdens de opgraving zijn sporen en structuren aangetroffen die teruggaan tot de 13de eeuw. Opmerkelijk waren de vondsten van ovenstructuren die in verband te brengen zijn met een artisanale activiteit, wellicht een pottenbakkerij. Verder is een gemetselde beerput gevonden die meerdere eeuwen in gebruik geweest is. De vulling, bestaande uit rijkelijk versierd aardewerk, bot, lederen schoenzolen- verschaft ons een beeld van de toenmalige bewoners. Verdere analyse zal nog meer licht schijnen op deze periode uit de Brugse geschiedenis.

De grondige renovatie bestaat uit functionele aanpassingswerkzaamheden, met aandacht voor brandveiligheid en het verbeteren van de akoestiek in alle klaslokalen. Daarnaast zal de verbouwing ervoor zorgen dat het gebouw maximaal wordt ingezet, zodat de ruimte ook de goede organisatie van het Conservatorium ondersteunt. Hiervoor worden onder meer de administratieve ruimtes en de personeelslokalen grondig herbekeken. Bijkomend wordt ook voorzien in een nieuwe polyvalente zaal en een opdeelbare muziekklas.

Deze ingrepen zijn eveneens een ideaal moment om energiebesparende maatre-

gelen te nemen en de toegankelijkheid van het gebouw te verbeteren. Er wordt geïsoleerd waar mogelijk, LED-verlichting wordt voorzien en het nieuwe buitenschrijnwerk aan de tuinzijde wordt naar het historisch model opnieuw uitgevoerd en voorzien van zonwerende en thermische beglazing. Historische ramen worden daarentegen voorzien van een binnenraam.

De bestaande verwarmingsinstallatie die dateert van 1998 wordt volledig vervangen en gekoppeld aan een systeem van vloerverwar-

ming op het gelijkvloers in combinatie met ingebouwde ventilo-convectoren op de verdieping. Daarnaast wordt gecontroleerd geventileerd met warmte-recuperatie om het comfort te verhogen. Bijkomend wordt zonne-energie ingezet door - op de dakdelen die niet vanop straat zichtbaar zijn - fotovoltaïsche panelen te plaatsen. Ten slotte wordt regenwaterrecuperatie toegepast voor alle toiletten.

Al deze ingrepen en hedendaagse technieken worden uitgevoerd met de grootste zorg voor het waardevolle erfgoed. Dankzij de ontmante-

ling van de 20ste-eeuwse toevoegingen zoals lichte scheidingswanden, verhoogde vloeren, verlaagde plafonds,... krijgen de ruimtes terug hun originele maatverhoudingen. Op verschillende plaatsen wordt zo het originele plafondlijstwerk terug zichtbaar gemaakt. Met het oog op een herwaardering van het monument werd op de verdieping de originele 'enfilade des portes' terug geopend.

Dankzij een nieuw ontkoppeld draagvloersysteem kunnen de opgehoogde vloeren van de verdieping worden verwijderd en krijgen de ruimtes hun oorspronkelijke verhoudingen terug. Bij ontmanteling kwam echter aan het licht dat de bestaande houten balkstructuren niet voldoen aan de huidige stabiliteitsnormen. Dit wordt verholpen door het versterken van de oorspronkelijke balken door oplijming van een staalplaat. Ook vertoonden tal van moerbalken op eerste verdieping en zolderverdieping houtrot ter hoogte van de opleg met de draagmuren. Gezien deze opleg cruciaal is voor de stabiliteit van de vloeren worden de originele balkkoppelen hersteld en versterkt met gewapend epoxyhars.

Door de afbraak van de bovenbouw en dakelementen van de conciërgerie komt de 19de-eeuwse structuur van het koetshuis naar voor. Een nieuwe arcade in sierbeton moet het 19de-eeuws uitzicht van dit bijgebouw geëvoeerd. De werken zullen lopen tot Pasen 2022.

Sinds 1974 waren enkel de gevels en de bedaking van het stedelijk Conservatorium beschermd. In 2011 werd de bescherming gelukkig uitgebreid tot het volledige gebouw.

De herbestemming en restauratie van het 18de-eeuwse hôtel Van Hamme de Stampaertshoucke

Zaterdag 11 september
van 14 tot 18 uur
Zondag 12 september
van 10 tot 13 uur en
van 14 tot 18 uur

VRIJ BEZOEK

13

Sint-Maartensplein 5-6

Monumentaal wonen op een iconische plek in het centrum van Brugge

Ontwikkelaar: VDD Project Development is een vastgoedontwikkelaar uit Brugge. Zij specialiseren zich in de hedendaagse herbestemming en herwaardering van historische gebouwen in de stad. Het geeft het verleden een toekomst. De voorbije jaren etaleerde het die expertise al met klinkende referenties zoals de 'Weylerkazerne', 'Huis van Hamme' en 'Hof de Gros' in Brugge, 'The Grand' in Nieuwpoort, en 'The Dome', 'Gesù' en 'de Mérode' in Brussel. Meer info op www.vddprojectdevelopment.com

Architect: aNNo architecten is een team van gedreven architecten, restauratiedeskundigen en interieurarchitecten. Wat ons bindt is onze passie voor gebouwd erfgoed. Onze missie is om bestaande gebouwen - beschermd en/of merkwaardig - klaar te maken voor de toekomst. aNNo onderscheidt zich van andere restauratiebureau's door de focus op ontwerpend onderzoek. Restauratie van de materie is geen doel op zich maar een middel om het gebouw een nieuwe plaats in de sociale en maatschappelijke context te geven. Het architectuurontwerp ontstaat vanuit de analyse van het bestaande. aNNo neemt hierbij een constructieve doch kritische houding aan t.o.v. de erfgoedwaarde. We gaan op zoek naar het geheugen van de plek. Erfgoed niet zo zeer als label maar als kwaliteit, erfgoed inspireert. Waar nodig kunnen nieuwe aanvullingen het ontwerp vervolledigen. Daarbij ontwerpen wij vanuit het principe 'design by reference'. Meer info op www.annoarchitecten.be

Eind 18e eeuw: de bouw van een stadspaleis op een bijzondere plek

In het hart van Brugge, naast de iconische Sint-Walburgakerk, laat Franciscus Van Hamme vanaf 1778 het 32 m brede stadspaleis 'hôtel Van Hamme de Stampaertshoucke' bouwen. De koopman werd geïnspireerd door vele internationale reizen en realiseerde een unieke woning in de binnenstad van Brugge. Ook de bewaarde authentieke salons, waarvan één met Mechels leder beklede muziekkamer, getuigen van de bijzondere smaak van Franciscus. Achteraan op de ommuurde site bevond zich origineel het koetshuis.

Ondertussen heeft het pand vele aanpassingen gekend. In de 19de eeuw werden achteraan het herenhuis bijgebouwen geconstrueerd en de koetsdoorgangen verlengd. In de jaren '70 van de 20ste eeuw werd de woning van de huisbevaarder rechts van het herenhuis toegevoegd, hierbij verdween de historische aanbouw. In 1983 werd het herenhuis verbouwd tot de basisschool van Hemelsdaele. In deze fase werden bestaande aanbouwen afgebroken, nieuwe schoolgebouwen achteraan toegevoegd en vonden drastische verbouwingen plaats in het herenhuis zelf.

Onderzoek, waardering, evenwicht

In 2018 koopt VDD Project Development de site met als ambitie om er een kwalitatief en groen woonproject te realiseren. Een beschermde site in het centrum van Brugge brengt heel wat randvoorwaarden met zich mee. De basis om tot een gedragen visie te komen was het bouwhistorisch onderzoek, gevoerd door aNNo, van waaruit een aantal krachtlijnen voor de restauratie en herbestemming van de site geformuleerd werden. Ruimtelijke ontwerpprincipes ondersteunen de bouwhistorische architectuur, zowel op niveau van de site als niveau van het herenhuis:

1. Recent gebouwde volumes worden afgebroken, waardoor de symmetrie van de achtergevel van het monument terug leesbaar wordt.
2. De ruimtelijke historische concepten (classicistische vormtaal, ritme, symmetrie, interne ruimteontplooiing rond gedecoreerde salons) zijn het uitgangspunt voor het opdelen van het stadspaleis in verschillende wooneenheden.
3. De originele gevel wordt op basis van intensief materiaaltechnisch onderzoek gerestaureerd.
4. De niet-originele conciërgewoning, palend aan het herenhuis, wordt vervangen door een hedendaags nieuwbouwvolume dat het historische concept van aanbouw volgt. De kleur en tactiliteit van het metselwerk/voegwerk leunen aan bij de gerestaureerde voorgevel.
5. De binnenkoer krijgt een groene makeover.
6. De recente schoolgebouwen worden gesloopt en maken plaats voor twee nieuwbouwwoningen op een half verdiepte parking.

De nieuwe toevoegingen worden ontworpen in intensief dialoog met de stadsdiensten en met respect voor de randvoorwaarden. Diverse onderzoeksmaquettes verbeelden de verschillende scenario's en boden een helder overlegplatform voor alle betrokkenen.

Restauratievoorstel

In voorontwerpfase is een gespecialiseerd vooronderzoek naar materialen en kleurstelling uitgevoerd door de bouwhistoricus Vande-borre-Lauwers. Deze resultaten leiden tot een uitgebreid restauratievoorstel:

Restauratie voorgevel

Voor aanvang van de werken was de voorgevel volledig wit geschilderd. Het materiaal-technisch onderzoek heeft de originele kleurstelling vrijgelegd en de voorgevel zal op basis van deze resultaten worden gerestaureerd. De originele voorgevel was rijkelijk gedecoreerd, passend bij het internationale en prestigieuze karakter van de heer Van Hamme, en was overwegend in donkere blauwe hardsteen geschilderd. De pilasters van de middenrisaliet waren in Balegemse zandsteenkleur afgewerkt. Door

de pilasters samen met de achtergrond van het middenrisaliet lichter te houden kreeg het centrale gedeelte van het gebouw vanzelf meer aandacht. De gesculpteerde elementen zoals de guirlande en de kapitelen zijn uitgevoerd in hardsteen en waren enkel met een olielaag afgewerkt. Tijdens de werf gaat tevens bijzondere aandacht naar de afstemming van het gechipperd (ruw uitgestreken) voegwerk van de nieuwe aanbouw op de kleurstelling van de gerestaureerde gevel.

Restauratie opgeklampte houten paneel in ossenoog

Het fronton boven de zuilen is voorzien van een ossenoog met daarin een paneel. Op het paneel is recentelijk een multiplex aangebracht. Deze wordt voorzichtig afgehaald waardoor kan worden nagegaan of nog een oude tekening op het paneel aanwezig is. Na restauratie zal het alliantiewapenschild van Franciscus van Hamme en zijn echtgenote Marie Henriette Fourbisseur hierop geschilderd worden.

Reconstructie marmerimitatie

De koetsdoorgang is op de bevoering en de poorten na schijnbaar onveranderd gebleven sinds de 19de-eeuwse uitbreiding van deze ruimte. Pilasters en verdiepte muurvlakken zorgen voor veel reliëf. Het volledige oppervlak is afgewerkt met pleisterwerk op basis van hydraatkalk. De muren zijn tot op de vloer, op een lage blauwe hardstenen plint na, met architecturaal stucwerk opgedeeld. Het resultaat van het vooronderzoek legde twee marmerschilderingen bloot onder drie à vier effen afwerkingslagen van recente periode. Het is een relatief beperkt lagenpakket. De verklaring mag gezocht worden in het exclusieve karakter van de twee eerste afwerkingslagen en de uitbreiding van de inkom in het midden van de 19de eeuw.

Tijdens de werken werden beide lagen van de marmerimitatie vrij gelegd. Beide lagen zijn in gelijkaardige marmersoort geschilderd, echter is de oudste laag telkens meer gedetailleerd en kwalitatiever. Er zijn vier soorten marmers aanwezig te onderscheiden via een gebruikt basiskleur: rood, bruin, oranje/bruin en blauw. Elke functie (pilasters, panelen, plinten, lijsten) heeft zijn eigen kleur. De lijsten horen steeds bij hun architecturaal element en staan dus niet op zichzelf. De vrij gelegde delen van de marmer zullen in de reconstructie worden geïntegreerd.

Restauratie interieurelementen

Er wordt maximaal ingezet op de restauratie van de nog intact gebleven interieurelementen. Deze zijn het grootst zijn in drie salons op het gelijkvloers. We vinden hier kamerhoge wandbetimmering, beschilderde supraporta's met als thema wetenschappen (geneeskunde, aardrijkskunde enz.), originele paneeldeuren met vergulde krukken, gedecoreerde haarden en polychrome plafondschildering terug. De kleurstelling zal hernomen worden op basis van het kleuronderzoek.

Restauratie plankenvloeren

De houten vloeren van de salons waren afgewerkt met een schildering. Volgens schilder-schrijver Louis-Paul Boon, die een behoorlijk goede historische kennis had, hadden alleen arme mensen geen beschilderde plankenvloeren. De vloer van salon 5 is beschilderd met een eiken schildering. Een groot deel van de schildering is goed bewaard en zal als referentie dienen voor het geheel. Het is wel zo dat er vroeger een tapijt voorzien was waaronder geen schildering werd aangebracht. Plaatse-lijk onder een kast in salon 2 werd ook een complex parket motief teruggevonden. De schildering is uitstekend bewaard. Er zijn genoeg gegevens voor optimale reconstructie van de schildering. Het patroon dat teruggevonden is in salon 2 zal ook hernomen worden in salon 1.

Restauratie leder

Alle wanden in salon 5 zijn gedecoreerd met goudleder boven de houten lambrisering. De lederen wandbekleding is classicistisch qua stijl (laat 18de-eeuws). De decoratie van de wandbetimmering en de schouw sluiten perfect aan. We mogen aannemen dat het leder specifiek besteld is voor deze ruimte. Het hoofdthema van de leder decoratie is muziek en liefde. De samengestelde panelen goudleder hebben een reliëfdruk, de inkleuring bestaat uit een gouden fond met polychrome florale decoratie.

Het goudleder werd in de loop der tijd mogelijks meermaals hersteld. Scheuren werden verlijmd met textiel als steundrager. Op het ogenblik zijn er heel wat scheuren in het leder. De meeste zijn veroorzaakt door de te lage relatieve vochtigheid in de ruimte. Het leder is daardoor in die mate gaan krimpen dat het onder de spanning is gaan scheuren. De restauratie van het goudleder bekleding gebeurt in het atelier en wordt op het einde van de werken teruggeplaatst.

aNNo architecten

De restauratieopleidingen in Hoeve Ten Walle

14

Blankenbergse Dijk 75-79

Zaterdag 7 september
van 14 tot 18 uur
Zondag 8 september
van 10 tot 13 uur en
van 14 tot 18 uur

VRIJ BEZOEK

Situering

De locatie van Hoeve ten Walle is bijzonder: langsheen de eeuwenoude Blankenbergse Dijk en tegen de oevers van de Sint-Pietersplas aan.

De Blankenbergse Dijk, vroeger 'Gentele' genoemd en 11km lang, werd wellicht reeds rond het jaar 1200 (of vroeger) als binnendijk opgeworpen om de wateringen van Blankenberge en Eiensluis te beschermen tegen overstromingen bij hevige regenval. Ze vormde eveneens de scheiding of administratieve grens tussen beide wateringen. Op de kruin van de dijk werd een weg aangelegd die Brugge met Sint-Pieters-op-den Dijk, Zuienkerke, Sint-Jan-op-den-Dijk en Uitkerke verbond. In Uitkerke takt de dijk ook aan op de Evendijk, die het gebied tegen de zee moest beschermen. Opmerkelijk is het zeer brede profiel van de Blankenbergse Dijk (25 meter!). Oorspronkelijk was er een groter hoogteverschil met aan beide zijden een greppel en werd de dijk afgezoomd met bomenrijen en begraasd door schapen. Deze weg verloor haar functie als echte verbindingsstraat bij de heraanleg van de steenweg Brugge-Blankenberge circa 1723. De Sint-Pietersplas is even sterk aanwezig, maar is veel jonger. De plas is een gevolg van de graafwerken voor de verhoogde Expressweg N31 in de jaren 1972-1973.

Hoeve Ten Walle

Vermoedelijk was er reeds in de 11de eeuw bewoning in het gebied rond de Blankenbergse Dijk. Op de 18de-eeuwse Ferrariskaart zijn verschillende omwalde hoeves te zien. Ook de hoeve Ten Walle is zo'n omwalde site die vermoedelijk reeds terug gaat tot de 14de eeuw. Maurits Coornaert linkt de hoeve als achterleen aan het belangrijke Hof Ten Poele en ziet ze als de mogelijke woonplaats van Simon de Rikelike waarvan nog rekeningen uit de periode 1323-1336 bestaan. De hoeve wordt alleszins vanaf de late middeleeuwen vermeld in de zogenaamde 'ommelopers' van de Blankenbergse watering, een soort van 'primitief' kadaster van de polder waarin Ten Walle lag. Verschillende adellijke families volgen mekaar als eigenaar op: de Brugse poortersfamilie Lem, de weduwe van Jan van Lichtervelde in de periode 1554-1560 (enkele malen burgemeester van Ieper), de weduw van Ferdinand Verranneman,... Zij lieten steeds een pachter de hofstede bewonen en de hoeve uitbaten.

Dit veranderde pas met de laatste familie die zich hier vestigde, de familie Gardin. Deze eigenaars baatten de hoeve ook effectief uit. Het begon in 1887 bij Joannes Gardin (1826-1899) en eindigde bij de onteigening van de hoeve in 1969.

Ten Walle stond met zijn circa 35 hectaren bekend als de grootste boerderij van Sint-Pieters. Het was een traditioneel, gemengd bedrijf met ca. 20 melkkoeien en varkens. De paardenstal bood plaats aan 11 paarden. Ten tijde van de Gardins deed de hoeve ook dienst als schapenhofstede. De kudde overwinterde in de schaapsstal en ging in de zomer grazen in het havengebied.

Het meest opvallend gebouw binnen de omwalling is uiteraard het woonhuis dat op de oostelijke zijgevel 1840 gedateerd is, maar veel verder terug gaat in de tijd. De andere zijgevel vertoont immers elementen die in de 15de eeuw te dateren zijn: baksteenmetselwerk met grote 'moeffen', zware steunbe-

ren, het uitspringende schouwlichaam en de typische vensteropeningen met afgeschuinde dagkanten onder rondboog- of segmentboognis. Dit hoofdvolume werd aan de zijde van de binnenkoer in 1840 uitgebreid door het hoofddak door te trekken over een eenlaagse aanbouw. Het aanpalende volume van twee bouwlagen met de vroegere keuken en hoofdslaapkamer dateert dan weer uit de 17de of 18de eeuw. Het buitenschrijnwerk van de ramen is een identieke reconstructie van de schuiframen die nog aanwezig waren voor restauratie, met opschuivende vleugels en enkel glas in een kleinhoutverdeling gevat.

Ook in het interieur zijn tal van originele elementen bewaard gebleven en met zorg

gerestaureerd. In de inkomhal werden de terugggevonden sjabloontekeningen gereconstrueerd en in de keuken werd de originele vloer opnieuw gelegd. De balkenroostering en ingewerkte kasten werden er herschilderd in de originele kleur, de Leuvense stoof herplaatst. De meest prominente ruimte is de opkamer, gedomineerd door een gotische haard uit de 15de of 16de eeuw. Kenmerkend zijn de natuurstenen opstanden met mannen- en vrouwenhoofd en de brede mijtervormige haardbalk. Ook hier werd de oorspronkelijke vloer volgens hetzelfde patroon en met de fijne voegen opnieuw gelegd. De kalkpleisteren wanden van de ruimte met donkere plint en de beschilderde balkenzoldering zijn eveneens gebaseerd op de originele afwerking. In de aangrenzende 'beste kamer' werd een nieuwe, maar gelijkaardige vloer gelegd. Het kleurgebruik van het plafond is grotendeels dezelfde als voorheen, met name een plafond met imitatie-eiken beschildering voor moerbalken en een beige geschilderde plankenvloer. Opvallend aanwezig in de ruimte is uiteraard de brede, 19de-eeuwse schoorsteen, maar ook de omringende bordenlijst is een oorspronkelijk element dat behouden bleef. Zeer opmerkelijk is het zoldertje met de bewaarde bedsponden voor de dagloners. Het geheel biedt een opmerkelijke kijk op het landelijke leven in de 19de eeuw.

Zoals vaak treffen we rond het centrale erf verschillende losstaande bijgebouwen. In tegenwijzerzin komen (ten oosten) eerst de voormalige paardenstal tegen die spijtig genoeg ten gevolge van stabiliteitsproblemen in een dramatische toestand verkeert. Het metselwerk is in hoofdzaak 19de-eeuws maar telt tal van bouwsporen zoals een gerecupereerd natuursteen moneel op de hoek en verbouwde venster- en deuropeningen. In de ontmantelde top van de noordgevel waren sporen te zien van vlechtingen die erop wezen dat het dak in de loop der tijd al eens verhoogd werd. Bij restauratie zal het vermoedelijk noodzakelijk zijn ze grotendeels te herbouwen.

Ten noorden van het erf heeft de vroegere, 18de-eeuwse schuur circa 2002-2005 plaats gemaakt voor de huidige, gelijkaardige constructie. Hier werken de leerlingen van de opleiding “meester restaurateur bouw” het hele jaar door aan hun bijzondere bouwwerken. Aan de overzijde van het woonhuis staat de voormalige en vermoedelijk 18de-eeuwse koeienstal, een verankerde baksteenbouw met onder meer topgevels met vlechtingen.

Aan de zuidelijke zijde van de site treffen we nog een bont allegaartje van diverse gebouwen. Het grootste en dichtste bij het woonhuis is een vroegere dwarsschuur. Het volume staat reeds op een kaart van 1685 weergegeven, maar is vermoedelijk ouder. De formaten van de aanwezige bakstenen sluiten immers aan bij die van het woonhuis. De zijgevels zijn ook hier afgewerkt met vlechtingen en voorzien van typische spleetvormige muuropeningen. Rechts van de dwarsschuur staan nog een varkensstal en schaapsstal uit 1936 en uiterste rechts een bakhuis dat vermoedelijk nog uit de eerste helft van de 18de eeuw dateert. Het bakhuis kreeg in dezelfde bouwphase van 1936 een nieuw parement aan de erfzijde.

De toekomst van de Sint-Pietersplas en omgeving

In het Brugse beleidsprogramma 2019-2024 werd de ambitie opgenomen om de Sint-Pie-

tersplas en omgeving verder te ontwikkelen als recreatief gebied waar spelen, zwemmen, watersporten, ontmoeting en beleving centraal staan. Studiebureau BUUR kreeg in de zomer van 2020 de opdracht om een masterplan voor de hele omgeving van de Sint-Pietersplas tussen de Expressweg, Sint-Pietersmolenstraat en Blankenbergse Steenweg uit te werken.

Bedoeling is om een groot aantal recreatieve functies, gaande van sportvelden tot camping en watersporten op een kwaliteitsvolle manier te combineren en integreren in deze groene context. Aandachtspunten daarbij zijn een gezonde balans tussen sport, recreatie en natuur, meervoudig en slim ruimtegebruik, klimaatbestendigheid, bereikbaarheid en verbondenheid en een herkenbare beeldkwaliteit en identiteit. Er wordt onder meer onderzocht hoe de Blankenbergse Dijk verder versterkt kan worden als historisch-landschappelijke drager en of de Hoeve Ten Walle en haar onmiddellijke omgeving optimaler gebruikt kunnen worden. Verwacht wordt dat de studie in september 2021 afgerond zal zijn waarna infomomenten met de omwonenden en betrokken georganiseerd kunnen worden.

Uit:

C. DESCHAUMES, 'Blankenbergse Dijk 75, hoeve Ten Walle', in: *Open Monumentendag 'Erfgoed vroeger, nu en in de toekomst'*, Brugge, 2014.

VTI Brugge op de site Ten Walle

Doordat het VTI Brugge reeds een goede reputatie opgebouwd had als opleidingscentrum voor wat betreft restauratie werd er in 2001 een samenwerkingsakkoord gesloten tussen VTI Brugge en Stad Brugge om de beschermde hoeve "Ten Walle" te restaureren en te herbestemmen. Deze samenwerking hield in dat de school met de leerlingen de hoeve zou restaureren en er een restauratieopleidingscentrum zou van maken. En zo geschiedde...

De hoeve was immers in slechte staat en was dringend aan een grondige restauratie toe.

Eerst werd de schuur onder handen genomen. Die was in zo'n erbarmelijke staat dat we genoodzaakt waren om de schuur volledig te reconstrueren. De schuur werd ontmanteld, de muren werden heropgebouwd en de dakgebinten werden opnieuw gemaakt. In 2005 konden we met trots de schuur feestelijk openen. Deze schuur wordt sindsdien gebruikt als werkplaats voor de opleiding "meester restaurateur bouw", waar je de eindwerken van de leerlingen kan bekijken.

Als tweede project werd het woonhuis vanaf 2006 onder handen genomen. Ook hier was er veel restauratiewerk voor nodig om het woonhuis gebruiksklaar te maken. Hiervoor hadden we de expertise nodig van alle afdelingen die we op school aanbieden.

De pas beschermde eendenkooi van de Meetkerkse Moeren

15

GELEID BEZOEK MET GIDS
ENKEL OP RESERVATIE!

Reserveer een tijdsblok via
www.openmonumentendag.be

Eendenkooien in Vlaanderen en Europa

Onderzoek toont aan dat in Vlaanderen ten minste 29 sites met eendenkooien hebben bestaan, een deel in de polders en de meeste in de stroombekkens van de Durme en Schelde. De oudst bekende verwijzing naar een eendenkooi komt uit het Antwerpse Bornem, anno 1318.

Ook in Groot-Brittannië, Ierland, Noord-Duitsland en Denemarken zijn er tientallen eendenkooien geweest, maar Nederland was hét land van de eendenkooien. Nergens ter wereld vond je er zoveel. Door de ruime aanwezigheid van water en de groeiende vraag naar gevogelte telde Nederland aan het einde van de 16de eeuw al 1.000 stuks.

Na de 17de eeuw nam dat aantal af door de inpolderingen, de intensivering van de landbouw en de dalende vraag naar gevogelte. Daardoor blijven er vandaag nog maar 118 over, tegenover 14 in Vlaanderen. Van de meeste daarvan zijn er alleen onduidelijke relictten.

Werking

Eendenkooien hebben meestal de vorm van een rogge-ei: het centrale gedeelte fungeert als open water en de vier uiteinden eindigen op steeds nauwer toelopende vangpijpen die met netten overspannen zijn. Vanaf de plas kun je het einde van de vangpijpen niet zien. Langs de vangpijpen staan rietschermen waarachter de kooiman zich verschuilt. De kooiman is de persoon die verantwoordelijk is voor vrijwel alle werkzaamheden in de eendenkooi. Op de plas wonen tamme lokeenden ('staleenden') die helpen bij het vangen van wilde eenden.

Als de kooiman zijn werk begint, kiest hij de vangpijp van waaruit de wind waait. Als eenden wegvliegen, doen ze dat namelijk tegen de wind in. Zodra er genoeg wilde eenden op de plas zijn, strooit de kooiman wat voer in de

vangpijp. De lokeenden komen daarop af en nemen hun wilde soortgenoten mee.

Veel kooimannen maken voor het lokken van de eenden gebruik van een 'kooihondje', een ros hondje dat qua kleur lijkt op een vos. Dat lokt de wilde eenden steeds verder de vangpijp in. Zodra de eenden diep genoeg in de pijp zijn gezwommen, laat de kooiman zich plots zien, waardoor ze opschrikken en opvliegen in de richting van het uiteinde van de pijp. Daar worden ze uit een fuiknet gehaald en de nek omgewrongen.

Oorsprong van de eendenkooi van Meetkerke
De eendenkooi van Meetkerke wordt voor het eerst vermeld in 1554 met de benaming 'De Coeye', maar de constructie kan ouder zijn. Er is vermoedelijk een verband met een vroegere zwanenhouderij of zogenaamde 'Zwanerie', die al vermeld wordt in 1525.

Op deze waterrijke plek, centraal in de Meetkerkse Moeren en grotendeels ontleend tijdens de volle Middeleeuwen, werden knobbelzwanen gekweekt om ze als siervogels uit te zetten, mogelijk op de Brugse stadswateren en wellicht ook op adellijke buitenplaatsen. Het houden van zwanen, de zogenaamde zwandrift, was een vorstelijk recht. De dieren werden trouwens ook op vorstelijke banketten geserveerd. De banketten van de Boergondische hertogen liegen er niet om.

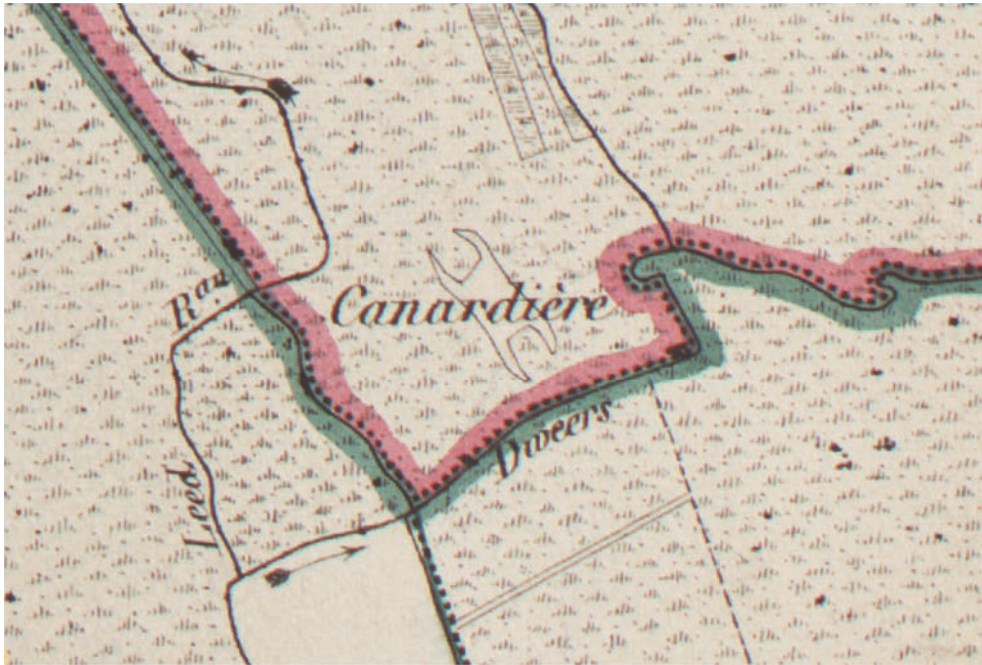
Het vorstelijk recht evolueerde hier, samen met het recht op het exploiteren van een eendenkooi, tot een in leen gegeven heerlijk recht.

17de eeuw

Na enkele droogmakingspogingen in de vroege 16de eeuw en nadien nog omstreeks 1622, bleef dit laag, weinig landschap een zeer geschikt pleistergebied voor watervogels. Een polderverkaveling kon immers nooit echt

Gravure van Eendenkooi in Victor Ryckelsma, Wilde eenden-icht, ofte beschrijvinge van de Hollandsche vogel-koyen, 's Gravenhage, 1622

Detail van de eendenkooi op de Vandermaelenkaart (1846-1854). Bron: www.geopunt.be

worden doorgevoerd en het gebied bleef in gebruik een als hooiland en hooiweide. De eendenkooi wordt voor het eerst duidelijk weergegeven op een landmeterskaart uit het eerste kwart van de 17de eeuw. De vroegst bekende eigenaar of pachter van de zwanenhouderij was de hooggeplaatste Brugse stadsmagistraat Maarten Lem, waarvan verondersteld wordt dat hij onmiddellijk nabij deze locatie een omweld kasteelgoed bezat. Deze verdwenen site is archeologisch bekend als de 'Casteelheve' of 'Hoge Heve'. De zwanenhouderij en nadien ook de eendenkooi werden ondergebracht bij het leenhof van de Burg van Brugge, met als corresponderend leengoed het 'Goed ter Rietschilde' op de grens Varsenare en Sint-Andries. Ook dit kas-

teelgoed, afgebroken omstreeks het midden van de 18de eeuw, was steeds in handen van invloedrijke families waaronder de internationale koopman Pieter de Mouscron en de grootgrondbezitters Jacob van Themsecke, Cornelius Bertholf, Alexander Taelboom, Philips Emmanuel Du Bus en Andries Dubois. Vanaf 1770 kwam de eendenkooi van Meetkerke voor lange tijd in handen van de adellijke familie van Outryve d'Ydewalle.

Bij de aanleg van de eendenkooi speelde grondbezit en vermogen een belangrijke rol. De eendenkooi van Meetkerke benadrukte de status van de hoger genoemde families. De eendenkooi zorgde ervoor dat men op de kasteelleigendommen van smaakvol vlees was

verzekerd. De exploitatie van de eendenkooi was onderdeel van het omvattende beheer van de adellijke domeinen en behoorde toe aan rentmeesters. Het toezicht op de eendenkooi werd toevertrouwd aan zogenaamde kooibazen of aan jachtopzichters. Kooimannen waren vaak vast in dienst en woonden meestal in een

nabijgelegen kooihuis. De initiële functie van de eendenkooi voorzag in afzet van wild (eendenbout, eendenborst, mogelijk ook pastei), deels voor eigen consumptie maar ook voor afzet, onder meer in Brugge. Op 'goede' dagen konden zo tot 300 eenden worden verschalkt!

1956-1964: vogelringstation

De eendenkooi van Meetkerke is meerdere malen heringericht, onder meer op initiatief van huurder graaf Léon Lippens, die naast jagen een passie had voor watervogels. In de periode 1956-1964 heeft hij de eendenkooi, samen met vrijwilliger-ringer André Rodts, uitgebouwd als vogelringstation. Daarbij werd ook het aantal vangpijpen aangepast. Tot in de jaren '60 van de vorige eeuw ringde hij er duizenden wilde eenden en wintertalingen, alsook honderden zomertalingen en smienten.

1964-1972: jacht

Vanaf 1964 namen andere eigenaars de kooi in gebruik voor de jacht. Dat duurde tot de afschaffing van de vogelvangst in 1972. De hele aalscholverkolonie werd in die periode uitgerooid. De aalscholvers zijn inmiddels terug.

2020: Monument

Naar aanleiding van het natuurinrichtingsproject Meetkerkse Moeren in 2008 werd één vangpijp van de eendenkooi gerestaureerd. In 2020 werd de eendenkooi van Meetkerke beschermd als monument.

Uit:

Brochure uitgegeven door Natuur en Bos https://www.natuurenbos.be/sites/default/files/eendenkooi_meetkerke

Onroerend Erfgoed West-Vlaanderen, Beschermingsdossier 4.001/31042/102.1, 'Eendenkooi van Meetkerke' (HIMPE K. 2012).

Activiteiten

1. Themawandeling, Sint-Gillis, van dorp tot toekomst

De Sint-Gilliswijk wordt soms neerbuigend een dorp genoemd. Nochtans heeft dit deel van de stad een bijzonder interessante oorsprong. En ok, veel grote getuigen uit het verleden telt de *quartier* niet, maar de wijk blijft boeiend, net door de aaneenschakeling van bescheiden huizen en het doolhof aan smalle straatjes.

Deze wandeling vertelt over de oudste geschiedenis van Sint-Gillis, van heerlijkheid, artistieke hotspot en oord van vertier tot de volkse wijk van vandaag.

Maar we kijken ook verder, hoe het samenwerkingsvoordeel van erfgoed en klimaatadaptatie elkaar kunnen versterken tot de wijk van de toekomst, met meer energie, groen, water en biodiversiteit.

ENKEL OP RESERVATIE!

Reserveer een tijdsblok via www.openmonumentendag.be

2. Themawandeling Natiehuizen, of immigratie en integratie in vroegere eeuwen tot op vandaag

Migratie is van alle tijden, zeker in Brugge.

Al voor 13de eeuw was Brugge een internationale stad met vreemdelingen van menig graafschap buiten Vlaanderen tot zelfs afkomstig uit landen als Engeland, Frankrijk, Schotland,...

Vanaf de 14de eeuw komen de migranten van steeds verder. Rijke handelaars zijn afkomstig uit Italiaanse stadsstaten, Biskaje, het Heilig Roomse Rijk, Denemarken, Aragon, Portugal, enzovoort, maar ongetwijfeld bleven toen ook gewone mensen uit die naties in Brugge hangen.

Het kan niet anders of dat heeft sporen nagelaten in Brugge. Aan de hand van bestaande en verdwenen natiehuizen vertellen we een verhaal van eeuwenlang migreren vroeger, maar ook vandaag. De toeristische succesformule in Brugge levert per jaar ruim 8 miljoen bezoekers uit alle uithoeken van de wereld op. Ook nieuwe Bruggelingen helpen de motor van het toerisme in Brugge draaiende houden en zijn hier tewerkgesteld in heel wat verschillende sectoren.

ENKEL OP RESERVATIE!

Reserveer een tijdsblok via www.openmonumentendag.be

© Bruno Gouwy

3. Themawandeling Over ramen en deuren, waarom behouden of veranderen

In weinig andere Vlaamse steden wordt zo zorgvuldig omgezien naar de aard en het uitzicht van ramen en deuren.

De aantrekkelijkheid van Brugge wordt - jawel - ook bepaald door de ramen en deuren in het straatbeeld.

Soms noemt men die ramen en deuren de ogen van de gevel, omdat ze karakter geven aan het gebouw.

Om het belang van dat typisch schrijnwerk te onderstrepen en in stand te houden heeft de Stad sinds een jaar een premie Historisch Schrijnwerk.

Het kijkt deuren en vensters uit dat je op deze eerste schrijnwerkwandeling bijna alles te weten komt over ramen en deuren en hoe en waarom ze in stand gehouden worden.

ENKEL OP RESERVATIE!

Reserveer een tijdsblok via www.openmonumentendag.be

4. Themafietstocht Woningen in de rand, Brugs modernisme een randgeval?

Het conservatieve en burgerlijke Brugge was tot voor 1970 amper uit haar middeleeuwse keurslijf gebroken. Stadsuitbreidingen waren schaars en werden, zoals de wijk Christus-Koning, evenzeer bedacht met strenge voorschriften die geen ruimte lieten voor enige moderniteit. Slechts heel uitzonderlijk kon een architect ontsnappen aan de waakzaamheid van de Commissie voor Stedenschoon.

De jonge naoorlogse generatie ontvluchtte de dwangmatigheid van de binnenstad en vond daarenboven goedkope bouwgronden in de randgemeenten. Vooral Sint-Andries en Sint-Kruis waren daarbij dankbare bestemmingen, goed verbonden met de binnenstad en gelegen op een oude duinenrug, met goede en droge zandgrond om op te bouwen. Hier kon een nieuwe generatie architecten – allen startten hun carrière in de periode van Expo '58 – hun idealen waar maken.

Omheen een aantal prominente voorbeelden, die zich niet toevallig in de rand van Brugge bevinden, stippelde Archipel VZW twee fietsroutes uit. Om een zo duidelijk mogelijk verhaal te vertellen, beperkten ze zich tot residentiële gebouwen, geen appartementen, scholen of andere bouwwerken. Er werd ook, voor zover mogelijk, onderzoek gedaan naar de oorspronkelijke bouwheren.

De route langsheen modernistische woningen in de rand van Brugge is tevens een oproep tot bescherming van dit vaak minder gekende, maar uiterst boeiende, modernistische erfgoed.

In het kader van Open Monumentendag worden enkele fietstochten georganiseerd onder begeleiding van gespecialiseerde gidsen.

De fietskaart is echter ook te koop op verschillende Brugse locaties (Poortersloge, In&Uit Brugge, De Reyghere boekhandel, Quasimundo Bike Tours en Raaklijn).

ENKEL OP RESERVATIE!

Reserveer via www.openmonumentendag.be

Fietstocht op zaterdagmiddag en zondagmiddag
Duur: volledige namiddag (4u)
door Archipel vzw (www.archipelvzw.be)

© Matthias Decler

Muziek

© Stadsarchief Brugge – verz. Brusselle-Traen

Koperkwintet – Anima Eterna Brugge

De werkomstandigheden in de 19de-eeuwse fabriekshallen zijn ons min of meer bekend. Maar wist je dat veel orkesten en harmonieën net hun ontstaan te danken hebben aan die werkplekken?

In menig fabriekshal weerklonk immers ook muziek. De werkplaatsen van instrumentenbouwers als Gustave Besson en Adolphe Sax hadden een eigen orkest dat de nieuwste uitvindingen tentoonstelde en lieten horen.

Ook de Brugse Gistfabriek had als sinds 1921 hun eigen muziekvereniging 'Rust Roest'. Een jaar later speelde ze als het ware in competitie met hun Delftse tegenhanger, de Harmoniekapel van de hoofdzetel van de Nederlandsche Gist- en Spirituskapel, opgericht in 1883!

Het internationaal projectorkest Anima Eterna Brugge rakelt die vergeten praktijk op en laat haar koperblazers - meestal verschoolen achter de andere orkestleden - op de voorgrond schitteren.

Jean-François Bellon, Victor Ewald en Jean-Baptiste Schiltz schreven allen muziek voor koperblazers en lieten zich meeslepen door de kracht en poëzie van deze instrumentengroep.

Waar?

Kantoren van de Gistfabriek, Komvest 43

Wanneer?

Tijdens Open Monumentendag, zie www.openmonumenten.be

Aanbod voor mensen
met een visuele of
auditieve beperking

1. Rondleidingen in een monument

Het thema 'inclusie' is het momentum om onze trouwe Open Monumentendagbezoekers uit te breiden naar nieuwe doelgroepen. Voor het eerst besteden we nu bijzondere aandacht aan blinde, slechtziende, dove en slechthorende bezoekers en voorzien we een aantal aangepaste sessies in een bijzonder pand.

Ontdek de huizen en hun onderdelen via een tactiele ervaring en de gespecialiseerde gidsen.

Tijdens de rondleidingen is een stemtolk aanwezig zodat de rondleiding ook voor bezoekers die geen gebarentaal beheersen te volgen is.

De rondleidingen zijn gratis, maar reserveren is noodzakelijk via [via www.openmonumentendag.be](http://www.openmonumentendag.be)

MUSEA BRUGGE

Gruuthusemuseum

Musea Brugge draagt toegankelijkheid hoog in het vaandel en wil haar collecties zo goed mogelijk ontsluiten voor iedereen. Deze collecties zijn vaak gehuisvest in prachtige monumenten waarbij de fysieke toegankelijkheid voor uitdagingen zorgt. Deze situaties worden grondig bekeken met de bevoegde instanties en aanpassingen gebeuren waar mogelijk. Maar het toegankelijk maken gaat ook verder. De recente herinrichting van het Gruuthusemuseum is hiervan een mooi voorbeeld. Het plein werd heraangelegd met een comfortstrook, het sanitair werd toegankelijk gemaakt en er werd sterk ingezet op bezoekers met een sensorische beperking.

Zo zijn er in de museumzalen 13 voelstations geïntegreerd en is er een beschrijvende audioguide voor de blinde en slechtziende bezoekers.

Voor bezoekers met een auditieve beperking is de audioguide omgezet in een visioguide. En sinds deze zomer is er ook een speurtocht op de erfgoedapp voor dove en horende kinderen.

Het Gruuthusemuseum werd voor haar inspanningen dit jaar beloond met de Portimão Museum Prize als 'most welcoming museum'. Een prijs uitgereikt door het Europese Museum Forum. Deze internationale museumprijs maakt deel uit van de 'European Museum of the Year Awards' en zijn als de Oscaruitreiking in de museumwereld.

Adres

Dijver 17C, 8000 Brugge

Tickets

<https://www.museabrugge.be/koop-tickets>

Informatie

Informatie voor Open Monumentendag

Het programma van Open Monumentendag Brugge 2021 wordt vanaf begin september verspreid op de geijkte plaatsen in de stad (openbare bibliotheken, Stadsarchief, In&Uit ('t Zand), Huis van de Bruggeling, ...)

Het programma is eveneens vanaf midden augustus raadpleegbaar op www.openmonumenten.be.

Inschrijven voor bepaalde monumenten en/of activiteiten **op reservatie** kan enkel op www.openmonumenten.be/evenementen. Opgelet, de inschrijvingsperiode start pas op 29 augustus.

Informatie tijdens Open Monumentendag

OMD Infopunt

In&Uit (Concertgebouw)

't Zand 34

T 050 44 47 06 (enkel tijdens het Open Monumentendagweekend van 10 tot 17 uur)

Op zaterdag 11 september van 10 tot 17 uur

Op zondag 12 september van 10 tot 14 uur

Deze brochure is een realisatie van de stedelijke dienst voor Monumentenzorg & Erfgoedzaken (Cluster Omgeving)

Redactie en coördinatie

Christophe Deschaumes, consultant Bouwkundig Erfgoed

Met dank aan

Sofie Baert, Joris Nauwelaert, consultants bouwkundig erfgoed, Thomas Wets, technisch medewerker, Jasmien Kremar, administratief medewerker, Karel Dendooven, diensthoofd dienst voor Monumentenzorg & Erfgoedzaken

Lay-out

bloudruk

Herkomst foto's

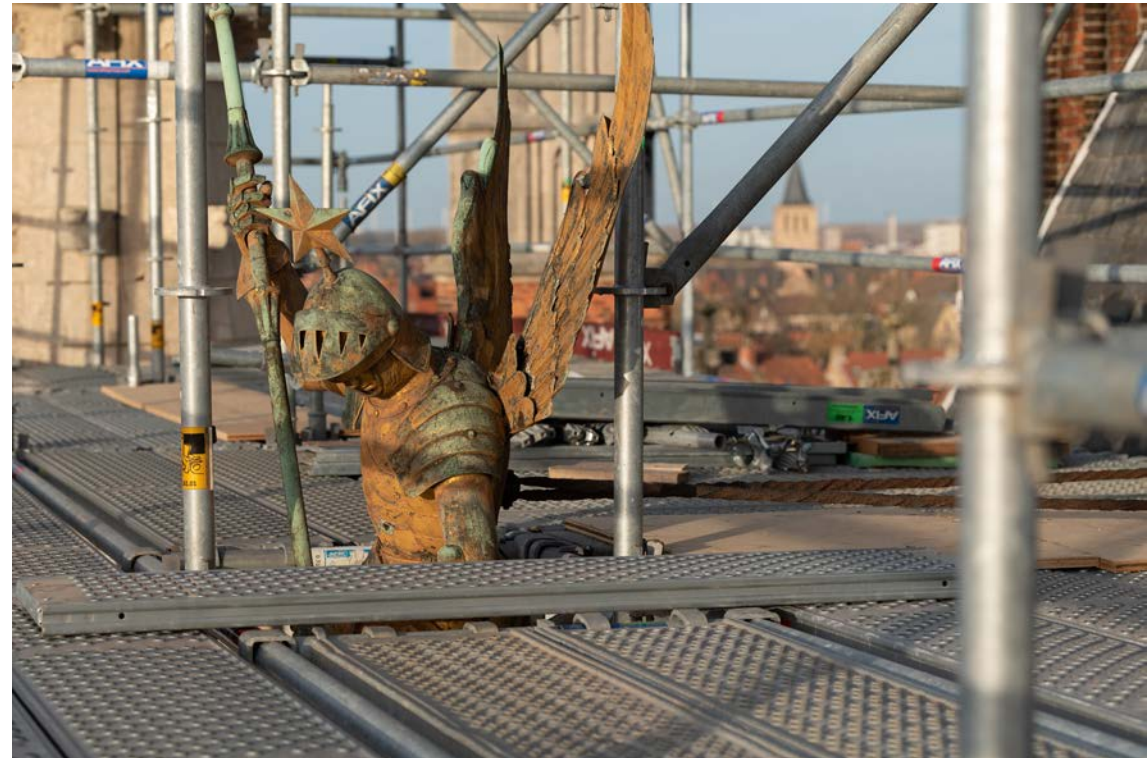
Matthias Desmet, fotograaf, dienst Communicatie en Citymarketing
Peter Bultinck, Stadsarchief Brugge. De historische opnames werden gekozen uit de Beeldbank Brugge (www.beeldbankbrugge.be), waarvan sommige uit de collectie J.A. Rau en ACL/KIK, Brussel.

Drukkerij

VCP Graphics, Brugge

Verantwoordelijke uitgever

Colin Behey, Algemeen directeur Stad & OCMW Brugge, Burg 12, 8000 Brugge

Notities

3 €